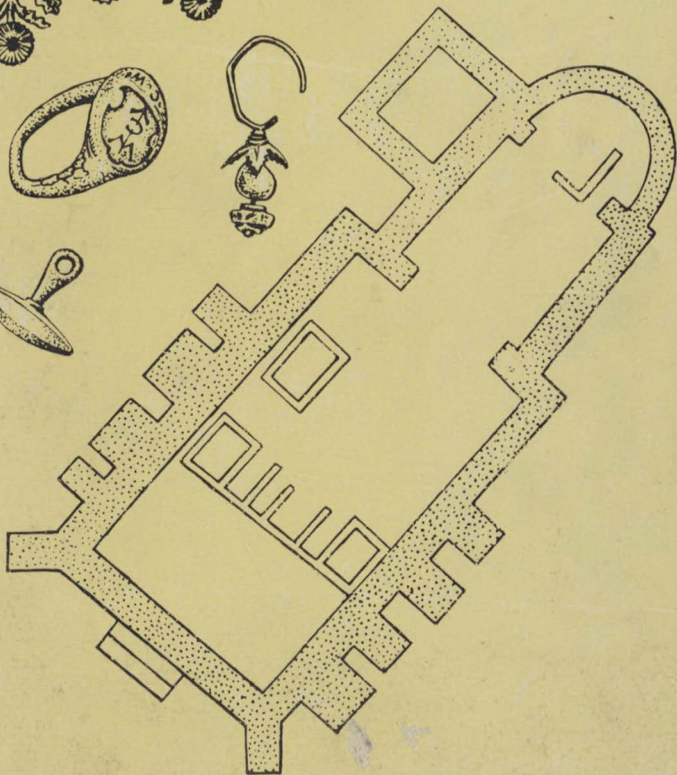

BISERICA MEDIEVALĂ DIN CARANSEBEȘ

PETRU BONA

Vf

INSPECTORATUL PENTRU CULTURĂ

INSPECTORATUL PENTRU CULTURĂ
AL JUDEȚULUI CARAȘ-SEVERIN
MUZEUL JUDEȚEAN DE ETNOGRAFIE ȘI AL
REGIMENTULUI DE GRANIȚĂ CARANSEBEȘ

PETRU BONA

BISERICA MEDIEVALĂ
DIN CARANSEBEȘ

1994 Din partea doamnei

Scriind

Caransebeș 1993

CUPRINS

Cuvînt înainte	5
Cap. I. Din istoria oraşului Caransebeş pînă la începutul secolului al XVII-lea	7
Cap. II. Trei familii cneziale româneşti din districtul Caransebeş	29
Cap. III. Consideraţii privind viaţa religioasă din Caransebeş pînă la începutul secolului al XVII-lea	43
Cap. IV. Biserica medievală din Caransebeş	57
Prescurtări bibliografice	103
Rezumat — l. franceză	104
Rezumat — l. engleză	106
Rezumat — l. germană	107

Prezentarea unor aspecte din istoria oraşului Caransebeş, a unor familii de cnezii români bănăţeni din districtul cu acelaşi nume precum şi a unor momente din viaţa religioasă a locuitorilor acestui străvechi pământ românesc urmăreşte argumentarea construirii în secolul al XIII-lea a bisericii monumentale ale cărei temelii de zid au fost descoperite în centrul oraşului.

Monumentul descoperit, analiza lui din punct de vedere arheologic şi istoric, descrierea mormintelor şi a obiectelor de podoabă reflectă în toată complexitatea sa viaţa orăşenească cuprinsă între secolele XIII—XIV, similitudinile cu realităţile din oraşele din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania.

În perioada care s-a scurs de la descoperirea ruinelor bisericii şi pînă azi am întîlnit opinii, ipoteze şi chiar concluzii contrare adevărului istoric, care credem că nu sînt în concordanţă cu realităţile medievale româneşti ale Banatului de munte. Aceste păreri se datorează fie unei documentaţii lacunare, fie unor clişee greşite perpetuate în istoriografie, fie şi ceea ce este mai grav a unor opinii preconcepute, tendenţioase despre trecutul românilor în general şi a românilor bănăţeni în special.

Obiectele descoperite în morminte şi materialele folosite la construcţia bisericii stau la dispoziţia cercetătorilor prin publicarea lor integrală, putîndu-se astfel aduce îmbunătăţiri sau corecturi interpretării noastre.

De asemenea prin ineditul ei, arhitectura monumentului în sine poate suscita discuţii contradictorii, cert este însă faptul că biserica a aparţinut românilor, pentru că ei au format majoritatea populaţiei oraşului de-a lungul veacurilor şi pînă azi. Nu întîmplător Giovan Andrea Gromo, care a vizitat oraşul în a doua jumătate a secolului al XVI-lea îl socotea capitală a Valahiei Cisalpine adică „ţara românească de dincoace de munţi“.

Cercetările de arhivă viitoare vor completa tabloul medieval al oraşului Caransebeş sugerat de

noi doar în mică măsură prin analiza și mai ales prin prezentarea inventarului arheologic descoperit în ruinele bisericii.

Orice contribuție documentară serioasă va fi binevenită, ea contribuind desigur la o mai adâncă cunoaștere a istoriei acestor meleaguri românești.

În încheiere aduc mulțumiri colegilor de la Muzeul Caransebeș pentru contribuția lor la finalizarea acestei lucrări. De asemenea mulțumesc și pe această cale d-lor Liviu Groza și Octavian Popescu, Mitropoliei Banatului, Protopopiatului Caransebeș și Seminarului Teologic din Caransebeș pentru sprijinul acordat în efectuarea săpăturilor arheologice.

dr. PETRU BONA

CAPITOLUL I

ORAȘUL CARANSEBEȘ PÎNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA*

Vestigiile cele mai vechi ale vieții umane pe vatra orașului Caransebeș se pierd în negura vremurilor.

Cu toată lipsa cercetărilor sistematice efectuate pînă în prezent avem totuși suficiente indicii care permit să se plaseze în paleoliticul superior cele dintîi urme de locuire în perimetrul actualului oraș. Au fost descoperite întîmplător unelte paleolitice pe terasa Sebeșului, în imediata apropiere a orașului, demonstrînd astfel existența omului paleolitic pe aceste meleaguri. În locul numit „Carbonifera Veche“ din Caransebeșul Nou au fost descoperite mai multe silexuri, lamele din silex găsindu-se și în perimetrul satului Jupa¹.

Epoca neolitică caracterizată prin așezări umane de mare întindere localizate în special pe terasele joase ale râurilor unde locuitorii practicau agricultura și creșterea animalelor este dovedită prin așezarea descoperită între satul Iaz și Caransebeș în punctul Dimb, unde sub una din necropolele anticului Tibiscum a apărut material specific culturii Starcevo-Criș.

Una din cele mai importante descoperiri de pe raza orașului Caransebeș este cea de la Balta Sărată, așezare neolitică însemnată și pentru stabilirea cronologiei epocii neolitice

* Studiul a fost publicat parțial în volumul, *Caransebeș (Contribuții istorice)*, Caransebeș, 1989.

¹ *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin, din paleolitic pînă în secolul al V-lea î.e.n.*, în *Banatica*, III, 1975, p. 366—368, *Banatica* IV, 1977, p. 438.

din sud-vestul României². Cercetările efectuate aici au scos la lumină mai multe complexe de locuire cu un bogat și variat material ceramic și litic remarcându-se topoarele din piatră, așchii și lamele de silex, greutatea din lut ars, etc. Se evidențiază apoi vasele mari de ceramică cu corpul aproape sferic, castroanele, cupele cu picior, fructierele. Plastica din lut este reprezentată de categoriile cunoscute în epoca neolitică: figurine zoomorfe și idoli antropomorfi, demonstrând pe de o parte arta la care ajunsese omul în acea perioadă iar pe de altă parte practicile legate de cultul fertilității și fecundității. În ultimii ani au mai fost făcute cercetări, fiind scoase la lumină noi puncte neolitice cum sînt cele din apropierea Școlii cămin nr. 11, Fabrica de piine, „Cîmpul lui Poșta“, „Cîmpul lui Andrei“, Șesul Roșu³.

Din epoca bronzului sînt cunoscute mai multe puncte arheologice situate atît în împrejurimile anticului Tibiscum cit și în zona Caransebeș⁴: Pe una din terasele râului Timiș, în locul numit „Cîmpul lui Poșta“ la sud-est de Combinatul de prelucrare a lemnului au fost scoase la lumină: un inel de buclă din aur, vase de ceramică de dimensiuni mici, cești cu toartă supraînălțată, străchini, castroane⁵. Apoi pe coama dealului Zlăgănița au fost dezvelite urmele unei așezări de tip Vatina.

O descoperire pentru istoria orașului Caransebeș datînd din anul 1883 a fost depozitul de unelte și arme din bronz constînd din 172 de piese frumos patinate: 12 celturi, o daltă,

² Pentru cunoașterea așezării neolitice de la Balta Sărată vezi Gh. Lazarovici, *Tipologia și cronologia materialului vincian de la Balta Sărată — Caransebeș*, în *Acta Musei Napocensis* (în continuare AMN XII, 1975, p. 13—34, Idem, *Despre neoliticul timpuriu în Banat*, în *Tibiscum*, IV, p. 25. Gh. Lazarovici, I. Stratan, *Așezarea neolitică de la Homojdia (jud. Timiș)*, în ACM, nr. 10, 1973, p. 464. Gh. Lazarovici, *Tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat*, în *Banatica*, II, 1973, p. 30, 38—40, D. Bălănescu, *Plastica antropomorfa în așezarea neolitică de la Caransebeș — Balta Sărată*, în *Tibiscum*, IV, 1982, p. 113—120. Gh. Lazarovici, *Unele probleme ale neoliticului în Banat*, în *Banatica*, I, 1971, p. 17—21, Idem, *Unele probleme ale ceramicii neoliticului în Banat*, în *Banatica*, III, 1975, p. 7—24.

³ I. Munteanu, *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin*, în *Tibiscum*, IV, 1982, p. 323. S. Petrescu, *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin*, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 269.

⁴ A. Iepure, *Epoca de bronz în Banat*, în *Revista Institutului Social Banat Crișana* (în continuare RISBC), an. X, nr. 33—36, 1940, p. 434.

⁵ R. Petrovsky, M. Gumă, *Un grup cultural al epocii bronzului în sud-vestul României*, *Descoperiri de tip Balta Sărată*, în *Tibiscum*, IV, 1979, p. 56—58.

18 seceri, 9 fragmente de seceri, un cuțit, 22 lame de feres-trău, un fragment de vas, 12 fragmente de vase sau torți de vase, două fragmente de lame de sabie, un fragment de pum-nał, trei fragmente de vîrfuri de lance, doi butoni de harnașament, două ampixuri, o piesă de harnașament cu trei brațe, un fragment de bucășă din roata unui car, 12 fragmente bră-țări, patru fragmente coliere, 13 butoni calotiformi, trei pan-dantive, opt tuburi din tablă, o mărgea din bronz, 13 frag-mente de briuri, 15 turte din bronz și alte fragmente de obiecte neprecizate⁶. Acest depozit demonstrează prin numărul mare de seceri pe care-l conținea că agricultura a fost una din ocu-pațiile importante ale locuitorilor acestei zone.

Alte piese din bronz au fost descoperite într-un tumul de lîngă satul Iaz, în punctul „Dîmb“⁷.

Din prima epocă a fierului (Hallstatt) se remarcă descoperirile din zona estică a Spitalului din strada Țarinei, cele din „Cîmpul lui Andrei“ unde au fost identificați 15 tumuli fune-rari⁸, iar în „Măhală“ au fost descoperite fragmente de cera-mică hallstattiană⁹.

Din a două epocă a fierului dispunem de puține urme de locuire — acestea datorîndu-se slabelor investigații de teren efectuate pînă în prezent. Dar trebuie să admitem de la început existența unor puternice așezări dacice în zonă, de-

⁶ B. Milleker, *Dolmadyarorszagi östelepek*, Timișoara, 1883, p. 12. I. Hampel, *A bronzcor emlekei Magyarhorban*, II, Budapesta, 1892, p. 62. I. Szentklaray, *Krasovarmegyé orhajona*, Budapesta, 1900, p. 1—2. Fr. Holste, *Hortfunde Sudosteuropas*, 1951, p. 10. M. Rusu, în *Dacia*, VII, 1963, p. 207. A. D. Alexandrescu, în *Dacia*, X, 1966, p. 187. C. Să-cărîn, *Bronzuri descoperite pe teritoriul județului Caraș-Severin*, în *Tibiscum*, IV, 1979, p. 113.

⁷ O. Popescu, *Piese de bronz dintr-un tumul din zona Iaz-Dîmb (jud. Caraș-Severin)*, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 275—276.

⁸ E. Iaroslavschi, *O villa rustica la Caransebeș*, în *Banatica*, III, 1975, p. 355—363. I. Munteanu, *op. cit.*, p. 323. P. Rogozea, *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin*, în *Tibiscum*, IV, 1982, p. 325—441. M. Gumă, *Unele probleme și perspective ale cercetării primei epoci a fierului în județul Caraș-Severin*, în *Tibiscum*, II, 1977, p. 275. M. Gumă, *Cîteva precizări asupra unor descoperiri aparținînd primei și celei de a doua epoci a fierului din sud-vestul României*, în *Banatica*, 10, 1990, p. 95—106. Recent O. Popescu de la Muzeul din Caransebeș a descoperit un nou mormînt asemănător ca inventar (lucrare în manuscris).

⁹ Fragmente ceramice dacice au fost descoperite sporadic pe vatra orașului și în împrejurimile sale, A. Ardeț, *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin*, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 289. M. Gumă, *Prima epocă a fierului în zona de sud a Banatului (jud. Caraș-Severin)*, în *Symposio Thracologica*, nr. 9, București, 1992, p. 26—37.

oarece au fost descoperite numeroase materiale arheologice caracteristice civilizației dacice. Cercetările întreprinse pentru dezvelirea unui templu dedicat lui Apollo au dus la identificarea mai multor tumuli dacici care au fost distruși cu prilejul ridicării edificiului roman¹⁰.

Reprezentative sînt apoi descoperirile în Caransebeș, Iaz a monedelor de tip tetradrahmă ștanțate de către daci, datînd din secolul al IV î.e.n. Aceasta este încă o dovadă că dacii din această zonă aveau relații comerciale bazate pe monedă¹¹.

Cercetările efectuate pînă în prezent la Caransebeș, Tibiscum și Iaz nu au dus la identificarea pe teren a cetății sau a așezării dacice în apropierea căreia romanii au construit mai tîrziu castrul pentru a le putea supraveghea. Dar numeroasele descoperiri de ceramică dacică în castrul roman, în așezarea civilă sau în imediata lor apropiere ne determină să presupunem existența lor undeva în perimetrul actualelor localități Caransebeș—Jupa—Iaz¹².

Circulația intensă a monedei romane — denarul — ca monedă de schimb este atestată prin numeroase descoperiri de tezaure, care uneori au în componența lor și piese de podobă dacice din argint. Cu toate că la Caransebeș și Tibiscum nu s-au descoperit pînă în prezent astfel de tezaure, ele au fost scoase la lumină în apropiere, la Jdioara, Tincova, Vărădia¹³, dovedind existența relațiilor de schimb permanente cu romanii.

Relațiile comerciale cu romanii și apoi conflictele romane s-au produs și în această parte a spațiului nord-dunărean, unde probabil și-a avut reședința Cotiso, unul din urmașii regelui Burebista, care ataca pe romani ori de cîte ori Dunărea era înghețată devastînd ținuturile vecine¹⁴.

Ciocnirile dintre daci și romani semnalate de izvoarele antice între 29—28 î.e.n., apoi în anul 10 î.e.n., și cu întețirea

¹⁰ P. Bona, P. Rogoza, *Necropola dacică de la Iaz*, în *AMN*, XII—XIII, 1986—1988, p. 439—441.

¹¹ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 56.

¹² Numeroasele materiale de factură dacică descoperite întîmplător de-a lungul anilor în perimetrul cetății Caransebeș, demonstrează că aici a existat o așezare dacică și apoi romană, vezi și P. Răzuș, *Antichități caransebeșene*, în *Altarul Banatului*, an I, nr. 3—4, 1944, p. 2.

¹³ M. Moga, *Un tezaur de monede republicane romane descoperit la Jdioara*, în *Tibiscum*, IV, 1975, p. 75—80. *Tezaurul de monede republicane de la Tincova — județul Caraș-Severin*, în *AMN*, V, 1981, p. 175—187.

¹⁴ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 118.

acestora la începutul secolului I e.n., ce ajung la violență deosebită în anii 68—69 e.n., 86—89 e.n., când meleagurile bănățene au devenit principalul teatru de desfășurare a luptelor. În urma bătăliei de la Tapae¹⁵ cu toate că a fost câștigată de romani, conform păcii din anul 89 e.n. aceștia sînt nevoiți să se retragă în sudul Dunării, teritoriul dintre Dunăre, Mureș și Tisa rămînînd în continuare sub conducerea lui Decebal.

Perioada de liniște pentru dacii din sud-vestul regatului lui Decebal a fost de scurtă durată, deoarece în anul 101 împăratul Traian traversează Dunărea și intră în Banat și „de aici înaintară spre Berzobis, apoi spre Aizis”¹⁶, dîndu-se o bătălie din nou la Tapae, luptă pierdută de daci. După bătălie armatele romane victorioase s-au oprit pentru iernat. Mai multe trupe care vor face parte mai tîrziu din legiunile Daciei, Legiunea IIII Flavia Felix, XIII Gemina și unele trupe auxiliare și-au așezat garnizoanele în Banat, Oltenia, Muntenia și în sud-vestul Transilvaniei¹⁷.

Săpăturile arheologice au scos la lumină o mică fortificație de pămînt construită de romani la Tibiscum în acea vreme cu menirea de a supraveghea așezările dacice din împrejurimi.

În anul 105 a izbucnit al doilea război dintre daci și romani ce se va încheia la 106 prin ocuparea unei părți din statul condus de Decebal¹⁸. La Tibiscum au fost aduse trupe militare din imperiu, între care de la început cohors I Sagittariorum — unitate de arcași recrutată în Siria, iar la construirea castrului de la Tibiscum a participat și o „vexilatio” a Legiunii a IIII Flavia Felix¹⁹.

Condițiile naturale propice practicării agriculturii și creșterii animalelor, bogăția pădurilor și rîurilor Timiș, Sebeș și Bistra au atras pe noii veniți. Drumul imperial ce trecea pe aici a contribuit de asemenea la dezvoltarea rapidă a așezărilor.

¹⁵ D. Tudor, *Orașe, țirguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 43, 45, 75, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁶ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 224.

¹⁷ V. Pârvan, *Dacia — civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*, București, 1972, p. 153.

¹⁸ Trebuie subliniat faptul că și în războiul din 105, o parte a armatelor romane după ce au trecut Dunărea, de data aceasta pe podul construit de Apollodor din Damasc au străbătut zona Tibiscum spre Tapae, repetînd marșul din campania anului 101, vezi și H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 234.

¹⁹ O. Răuț, O. Bozu, *Armata romană din Banat (unitățile auxiliare)*, în *Tibiscum*, IV, p. 194—218, D. Benea, *Tibiscum în lumina descoperirilor epigrafice*, în *Tibiscum*, V, 1979, p. 141.

Romanitatea Daciei de un pregnant aspect occidental italic este atestată arheologic în toate aspectele vieții economice, sociale și culturale atât în mediul urban cât și în cel rural. Modul de viață și de gândire specific romane s-au răspândit repede în Dacia traiană fiind însușite de masa băștinașilor care au format elementul etnic de bază pe care s-a grefat civilizația romană în spațiul nord-dunărean.

Căile de pătrundere în Dacia a influențelor romane înainte de cucerire, precum și legăturile economice, administrative, militare de după anul 106, în cea mai mare parte aveau ca traiect melagurile bănățene. Cu mult înainte de constituirea Daciei traiane și după această înfăptuire, vatra de locuire a dacilor „bănățeni“ a fost o veritabilă poartă ce ducea spre lumea romană și civilizația sa²⁰.

Cultura materială și spirituală de origine latină ce a înflorit în Dacia este confirmată și în acest fel și în aceste locuri din Caransebeș și împrejurimi prin numărul mare de antichități romane, multe din ele descoperite pe vatra orașului. Dar cea mai concludentă dovadă a continuității neîntrerupte de locuire pe vatra actualului oraș o constituie bogăția de materiale romane (fragmente de inscripție, fragmente de basoreliev, stelă funerară, cărămizi cu ștampilă, etc.) descoperite cu prilejul dezvelirii temelilor de zid a unui edificiu de cult medieval²¹, ce demonstrează că pe locul orașului de azi a existat o înfloritoare așezare dacică și apoi daco-romană dependentă de Tibiscum²².

Este imposibil ca dacii și apoi romanii să nu fi avut aici o întăritură care să asigure paza drumurilor de acces spre Dierna (Orșova) și spre Poarta de Fier a Transilvaniei²³.

Între inscripțiile descoperite pe vatra orașului, în fundațiile și zidurile caselor sau în grădinile locuitorilor amintim: un altar votiv descoperit în 1741 și dedicat lui Hercules²⁴. În

²⁰ L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. II, Timișoara, 1980, p. 110.

²¹ Vezi capitolul IV al prezentei lucrări.

²² D. Tudor, *op. cit.*, p. 42.

²³ Fr. Pesty, *A Szőreny bansag es Szőreny varmegye története*, II, (în continuare *Szőreny*), Budapesta, 1877—1878, p. 215, 438. A. Ghidiu, I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 2.

²⁴ Biblioteca Națională, Viena, Secția manuscrise. În cronică din secolul XVI, *Regni Hungariae Archaeologiae libri tres ex observatione nobilis et excell. viri D. Wolfgangi Lazymedici... Fragmenta Laziano* (nr. inv. 415), p. 47—48, se amintesc mai multe inscripții descoperite în perimetrul Tibiscum — Caransebeș, IDR III/1, p. 85—89.

1872 în cartierul Potoc a fost descoperită o stelă funerară din marmură albă²⁵. Un epitaf de marmură albă s-a descoperit în 1880²⁶, când se mai menționa că în casa cu nr. 410 sînt zidite încă patru inscripții. O placă votivă de marmură aib-gălbuie este zidită în peretele casei de pe strada Retezat nr. 9²⁷. Un altar votiv de marmură a fost descoperit în Potoc în secolul trecut și era dedicat de către un „flamen“ al municipiului Tibiscum lui Jupiter Dolichenus²⁸. Un altar votiv din piatră calcaroasă albă se afla zidit în casa de pe strada Traian Doda și era dedicat lui Liber Pater²⁹. Un alt altar votiv din marmură a fost găsit în secolul al XIX-lea în grădina unui negustor și era dedicat Soarelui Nebiruit (Nabarzes) Mithras³⁰. Un altar funerar cu text în două limbi (latină și palmyreană) a fost descoperit în 1880 în cartierul Potoc și era dedicat Zeilor Mani³¹.

Un monument care s-a descoperit aproape întreg la începutul secolului al XVIII-lea în Caransebeș este o lespede funerară din marmură albă ce a făcut parte dintr-un mic mausoleu al unui militar cu bogată și lungă activitate ostășească, dar și cu o stare materială bună³². Un epitaf de piatră (lespede sau altar) a fost semnalat la începutul secolului XX și era dedicat Zeilor Mani³³. O lespede funerară fragmentară de gresie dedicată tot Zeilor Mani³⁴ se afla la mijlocul secolului al XIX-lea în Caransebeș, zidită într-o clădire a comandamentului militar local. Un altar de marmură albă dedicat lui Liber Pater a fost semnalat încă din secolul trecut în zidirea unei case din centrul orașului³⁵, la care se adaugă mai multe elemente de construcție romane încorporate în zidăria bisericii catolice din centrul orașului. A fost descoperit apoi un relief din bronz reprezentînd pe Juppiter³⁶.

²⁵ IDR, III/1., p. 142.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem* p. 143—144.

²⁸ *Ibidem*, p. 162.

²⁹ *Ibidem*, p. 165—166.

³⁰ *Ibidem*, p. 170—171.

³¹ *Ibidem*, p. 178—180.

³² *Ibidem*, p. 182—185.

³³ *Ibidem*, p. 199—200.

³⁴ *Ibidem*, p. 205—206.

³⁵ Gh. Cotoșpan, *Episcopia Caransebeșului*, cap. 1, *Istoricul orașului Caransebeș*, p. 1. IDR, III/1, p. 165.

³⁶ D. Isac, *Monumente votive din Banat*, în *Banatica*, I, p. 111—116.

La aceste descoperiri se adaugă inventarul arheologic din cele șase „villa rustica“, descoperite pînă în prezent în împrejurimile orașului, știut fiind că în antichitate agricultura a fost una din ocupațiile principale ale dacilor, pămîntul reprezentînd o considerabilă avuție a acestui popor. De această bogăție au ținut seama și romanii în cadrul procesului de organizare și administrare a provinciei Dacia.

Villa rustica din „Măhală“ se compunea dintr-o clădire de formă dreptunghiulară cu dimensiunea de 14,75 m × 10 m, cu trei încăperi și instalație cu hypocaustum. Cu prilejul săpăturilor arheologice au fost scoase la lumină mai multe conducte din lut ars, țigle cu ștampila AEP, asemănătoare cu cele descoperite la Tibiscum, oale, străchini, etc. Construcția datează din secolul II e.n., peste care s-a suprapus un cimitir din secolele XII—XIII, necropolă din care șase morminte au fost așezate în interiorul construcției antice³⁷.

În „Cîmpul lui Cornean“ s-a descoperit o construcție înconjurată cu un zid de formă pătrată cu latura de 50 m. Zidul era din piatră de rîu prinsă cu pămînt. În interiorul incintei era o clădire cu șase încăperi de dimensiuni diferite și un culoar. A fost scos la lumină un bogat și variat material arheologic: cărămizi, țigle, olane, vase de ceramică, fibule din bronz, monede, etc. Pe baza materialelor arheologice s-a demonstrat că întreaga construcție era o „statio“ cu rol comercial și loc de popas³⁸.

O Villa Rustica a existat și în apropierea satului Iaz în punctul numit Sușara³⁹.

Că agricultura a fost o ocupație importantă a locuitorilor acestei zone o demonstrează uneltele agricole romane descoperite la Tibiscum și în împrejurimile orașului Carnsebeș. În una din săpăturile sistematice efectuate în castru au fost descoperite: un brăzdar de plug, trei sape, o săpăligă, o săpăligă-tîrnăcop, un cosor de vie, iar în așezarea civilă din imediata apropiere a castrului a fost descoperită o seceră⁴⁰.

Creșterea animalelor, o altă ocupație importantă a strămoșilor noștri este atestată la Tibiscum, epigrafic printr-o in-

³⁷ E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 360.

³⁸ M. Petrovszky, R. Petrovszky, *O construcție romană descoperită la Caransebeș*, în *Tibiscum*, II, p. 311—320.

³⁹ P. Rogoza, I. Puraci, *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin*, în *Tibiscum*, IV, 1982, p. 325.

⁴⁰ D. Benea, M. Moga, *Unelte agricole romane descoperite la Tibiscum*, în *Tibiscum*, II, p. 321—329. P. Rogoza, *Unelte romane de la Tibiscum*, în *Banatica*, 10, 1990, p. 137—147.

scripție ce vorbește de un „conductores“ (arendas)⁴¹. La stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem încă topografic pădurile, pășunile și întinderea lor ce aparțineau de anticul Tibiscum. Dar cele trei unități militare care au staționat în castru în secolul al III-lea, în număr total de 2000 soldați, din care o parte erau călăreți, aveau nevoie de un mare număr de animale: cai de călărie, animale de tracțiune și de hrană ce necesitau o mare suprafață de teren pentru întreținerea acestora⁴².

Numeroasele vestigii arheologice provenite din descoperiri întâmplătoare din împrejurimile orașului Caransebeș demonstrează incontestabil înflorirea pe aceste meleaguri a unei intense vieți economico-agrare comparabilă cu celelalte ținuturi ale Provinciei Dacia. Prezența gospodăriilor de tip villa rustica și așezările sătești din vecinătatea castrului și apoi a municipiului Tibiscum relevă practicarea unei agriculturi cu ramurile sale capabilă să furnizeze cantități importante de cereale și produse animaliere atât pentru locuitorii din zonă cât și pentru alte părți ale Daciei romane.

Aceeași înflorire economică se constată și în ceea ce privește meșteșugurile a căror practicare diversificată a găsit condiții optime în perimetrul așezării de la Tibiscum.

Centrul urban Tibiscum chiar dacă a obținut mai târziu titlul de municipiu a depășit încă de la început, din punct de vedere economic stadiul de simplă așezare din imediata apropiere a castrului.

Localitatea civilă de mare întindere pe teren dispunea de numeroase și variate ateliere meșteșugărești ce au fost scoase la lumină în ultimii ani prin săpături arheologice.

Vicusul militar se întindea pe malul stîng al râului Timiș, dezvelindu-se pînă în prezent pe mari suprafețe, zonă situată la nord-est de castru, compusă din mai multe clădiri dispuse de o parte și de alta a unei străzi pavate cu dale de piatră ce poate fi admirată și azi⁴³.

Aici au fost descoperite mai multe ateliere meșteșugărești între care amintim: ateliere de olărit cu un bogat material arheologic constînd din vase de o mare varietate de forme și mărimi, ateliere de olărit dacice care au continuat să producă

⁴¹ IDR, III/1, p. 145.

⁴² D. Benea, *Contribuții la cunoașterea unităților militare din castrul roman de la Tibiscum*, în *Tibiscum*, IV, 1982, p. 173—184.

⁴³ Vezi studiile publicate în *Banatica, Tibiscus*, de către P. Bona, P. Rogoza și în mod deosebit cele datorate dr. D. Benea.

și în timpul stăpînirii romane⁴⁴, un atelier specializat în producerea mărgelilor de sticlă de diferite forme și culori (peste 115 tipuri și nuanțe, coloristice)⁴⁵, ateliere de fierărie, de bijutieri, cioplitori în piatră.

Că meșteșugarii de la Tibiscum erau numeroși o confirmă nu numai numeroasele produse meșteșugărești descoperite pînă în prezent ci și un monument funerar din Caransebeș ridicat în memoria lui Fabricius Iucundus de către frații săi împreună cu colegiul fabricilor, adică asociația meșteșugarilor⁴⁶.

Activitatea economică de la Tibiscum a fost stimulată și de drumurile ce se intersectau aici și făceau legătura cu orașele romané din sudul Dunării și de aici cu capitala Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁴⁷. Cercetările arheologice au permis cunoașterea unor porțiuni din drumul imperial ce lega Tibiscum cu capitala Daciei⁴⁸.

De altfel după războaiele marcomanice în timpul domniei familiei Severilor, Tibiscum va cunoaște o mare dezvoltare ceea ce a adus împăraților Septimius Severus (192—211), Caracalla (198—217) cele mai numeroase inscripții din partea populației civile și a trupelor staționate aici. În anul 214, împăratul Caracalla a făcut o vizită în Dacia, explicîndu-se astfel invocațiile epigrafice. În drumul său de la Tibiscum la Ulpia Traiana, împăratul s-a oprit la templul lui Apollo unde s-a ridicat o nouă inscripție⁴⁹.

Nu știm cu certitudine dacă așezarea de la Tibiscum a fost ridicată la rangul de municipiu în vremea lui Septimius Severus⁵⁰, sau Caracalla, dar numărul mare de inscripții ridicate în vremea lor ne determină să presupunem aceasta.

⁴⁴ P. Rogoza, *Ceramica dacică din așezarea romană de la Tibiscum*, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 165—169.

⁴⁵ D. Benea, *Cercetări arheologice în așezarea civilă de la Tibiscum*, Edificiul VII, în *Banatica*, VII, p. 208—210.

⁴⁶ IDR, III/1, p. 232, D. Tudor, *op. cit.*, p. 17—51.

⁴⁷ P. Bona, R. Petrovsky, *Tibiscum și drumurile romane din Banat*, în *Tibiscum*, II, 1977, p. 377—388.

⁴⁸ O. Răuț, O. Bozu, R. Petrovsky, *Drumurile romane în Banat*, în *Banatica*, IV, 1977, p. 153.

⁴⁹ I. Piso, P. Rogoza, *Ein Apolloheiligtum in der Nahe von Tibiscum in Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Band 58, Bonn, 1985, p. 211—219. L. Mihaț, *Restaurarea și conservarea unei inscripții romane descoperite la Iaz (jud. Caraș-Severin)*, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 329.

⁵⁰ D. Tudor, *op. cit.*, p. 38.

Prima inscripție datată care consemnează statutul de municipiu a Tibiscumului a fost dedicată de „ordo municipii“ împărătesei Cornelia Salonina — soția împăratului Gallienus în 260⁵¹. Inscripția are următorul text (în traducere): „Corneliei Salonina augusta soție a lui Gallienus împăratul nostru, consiliul municipiului Tibiscum devotat puterii divine și majestății sale“.

În timpul domniei lui Maximin Tracul (235—238), Dacia a fost din nou amenințată de atacurile sarmaților și mai multe trupe ale provinciei Dacia, alături de cele ale provinciilor vecine vor participa la luptele de pacificare ale invadatorilor. Desele atacuri externe la granițele Imperiului și ale provinciei, instabilitatea puterii centrale, anarhia militară din provincii vor duce la decăderea vieții urbane în Dacia.

O redresare a situației din Imperiu a încercat-o împăratul Claudius II Goticul (268—270), dar domnia sa a fost de scurtă durată. Împăratul Aurelian (270—275) a reușit să recucerească Gallia și să înfrângă regatul Palmyrei. Între măsurile luate de acest împărat a fost și aceea de a retrace trupele și administrația imperială din Dacia.

Pe măsura intensificării descoperirilor arheologice au fost obținute tot mai numeroase mărturii de cultură materială ulterioară anului 271, facilitând astfel sesizarea elementelor ce atestă continuitatea de viață economică, socială și culturală de factură daco-romană.

Urme de locuire specifice secolelor III—VII au fost descoperite în zona orașului Caransebeș. Unele ateliere de olărit de la Tibiscum au continuat să funcționeze și în această perioadă, alături de altele din împrejurimi, doar așa explicându-se perpetuarea a aproape tuturor formelor de vase cunoscute în Dacia romană. Între vasele descoperite se remarcă oalele de provizii, de uz gospodăresc, ulcioarele cu corp sferoidal, câni de diferite tipuri, străchini, etc. Vasele erau lucrate dintr-o pastă roșie cu mult degresant în compoziție.

O altă categorie de piese romane târzii sînt opaițele confecționate dintr-o pastă caracteristică atelierelor locale lucrate la roată și nu turnate în tipar.

Între atelierele a căror activitate a continuat și după părăsirea Daciei de către autoritățile romane este și acela de prelucrare a sticlei, specializat în producerea mărgelilor — pro-

⁵¹ O. Tivadar, *op. cit.*, p. 5—6, *IDR*, III/1, p. 151—152.

duc care au fost descoperite în mai multe morminte sarmatice de mai târziu⁵².

Viața economică de după secolul al III-lea poate fi înțeleasă și prin analiza monedelor romane descoperite în zona orașului Caransebeș. Pe lângă marele tezaur compus din 971 monede descoperit în castru se mai adaugă o mulțime de monede descoperite în perimetrul acestei așezări. Aceste descoperiri monetare demonstrează că activitatea economică a continuat neîntrerupt.

Contactele și relațiile economice cu imperiul roman târziu și apoi cu Imperiul Bizantin au favorizat menținerea așezărilor în care populația daco-romană a continuat să trăiască și să folosească același sistem de schimb bazat pe monedă ca și în timpul existenței provinciei Dacia⁵³.

Relațiile spirituale cu sudul Dunării au continuat neîntrerupt și în secolele următoare⁵⁴.

În apropierea vechii așezări Tibiscum (la șase Km sud-vest), se vor organiza și grupa apoi străvechi organizații prefeudale perpetuate în districte românești, când alte cauze de ordin istoric, economic, geografic, politic și militar vor determina construirea și dezvoltarea aici, pe o veche vatră istorică, orașul Caransebeș⁵⁵. Datorită inexistenței informațiilor scrise și doar pe baza unor mărturii arheologice de care dispunem se pot reconstitui totuși unele realități istorice din secolele X—XII. În primul rând, lipsa din culoarul Timiș—Cerna a descoperirilor maghiare, cât și absența lor pe drumul ce pătrunde spre est prin Poarta de Fier a Transilvaniei⁵⁶ demonstrează că această regiune a rămas în afara acțiunilor triburilor și apoi a statului maghiar pînă târziu spre sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul celui următor.

Epoca în care se poate vorbi despre pătrunderea și o menținere a ungarilor în Banat încep relativ târziu, în secolul al XIII-lea, deci în același timp cînd apar și primele mărturii

⁵² D. Benea, *Mărturii arheologice de la Tibiscum din secolele III—IV*, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 252.

⁵³ N. Gudea, *Descoperiri monetare antice și bizantine în Banat*, în *Banatica*, 11, 1971, p. 140—142. Permanența populației romane la Tibiscum este dovedită și prin tezaurul cu 1616 monede din bronz și aparținerea sec. III—IV, vezi D. Tudor, *op. cit.*, p. 41.

⁵⁴ vezi capitolul III.

⁵⁵ P. Dragalina, I. Bartolomei, făceau mențiunea că prima atestare scrisă este din anul 1111, fără însă a preciza sursa informației.

⁵⁶ R. Popa, *La începutul evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 37, 52.

scrise despre această regiune. Se știe că maghiarii numai în acest secol își consolidează posesiunile lor situate dincoace de munți, care au format totdeauna granița apuseană a teritoriului nostru etnic. Atunci ating ei Carpații răsăriteni penetrând mai mult în direcția de la nord spre sud pe cursul Someșului și al Crișului. Hotarele sudice de la Dunăre izbutise a le asigura cu un secol înainte în luptele cu Bizanțul. Totuși absența desăvârșită de urme de invazie și colonizări ungurești în Banat ca și în județele vecine ale Aradului și Zarandului ne dovedește că pe aici nu au trecut mase de cuceritori unguri și că deci acest teritoriu a putut să-și trăiască cu două secole mai îndelungat o viață politică proprie, fără înrăurirea efectivă a regatului ungar⁵⁷.

Ca urmare a deselor incursiuni maghiare în zona Mureșului a presiunii exercitate la triburile de pecenegi și cumani, s-a produs o modificare a habitatului românesc prin constituirea de numeroase sate românești în zonele de sub munți și în depresiunile muntoase. Ca urmare a luat ființă un bloc omogen și dens de locuire românească sprijinit din toate părțile pe segmentul apusean al Carpaților Meridionali până la Dunăre⁵⁸.

Dacă la nivelul central, structurile politico-statale românești care se cristalizau spre finalul secolului IX, în timpul voievodului Gelu și al contemporanilor săi din Crișana și Banat nu s-a putut menține și consolida datorită cuceririi străine cu totul alta, a fost situația nucleelor statale românești locale, născute pe scheletul „romaniilor populare” și cunoscute sub numele de „țări”. Acestea cunosc o evoluție aparte, rezultantă a confruntării dintre structurile autohtone de tip „țara românească” și cele străine de model apusean, de tipul comitatului, fără ca vreodată în evul mediu rînduiețile locale românești din aceste „țări” să poată fi copleșite în întregime de noile forme de organizare. „Țările” se vor menține sub forma districtelor românești.

Ocuparea Banatului de către regatul feudal maghiar, departe de a fi însemnat suprimarea vieții și a sistemului de organizare social-economic și administrativ judecătoresc al populației românești autohtone, nu a făcut decît să accelereze

⁵⁷ S. Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizarea străine în Banat*, în *AHC*, III, 1924—1925, p. 275.

⁵⁸ R. Popa, *Caransebeș și districtul românesc în secolele XIV—XVI*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, nr. 4, tom. 40, 1989, p. 354.

procesul de feudalizare, de diferențiere în rîndul vechilor obști sătești. Regalitatea maghiară s-a văzut obligată să mențină formele de organizare ale populației românești din Banat, să accepte normele și procedura juridică statuată prin evoluția obiceiurilor și a cutumelor a vechiului drept românesc (*antiqua lex Valachorum*), deși nu odată încercase să le îngrădească sau chiar să le elimine.

Însemnătatea îndeosebi strategică a Banatului, locuit în majoritate covârșitoare de români, legăturile permanente cu Tara Românească cu care se învecina, a determinat în bună parte atitudinea regilor maghiari față de românii bănățeni în secolele XIV—XV, ca un prețios sprijin militar în apărarea antiotomană de la Dunăre⁵⁹. Pe baza virtuților militare dovedite cu ocazia atacurilor otomane tot mai numeroase în secolul al XV-lea, cnezii și nobilii români au conservat individualitatea unei părți a Banatului și au obținut recunoașteri scrise ale vechii lor autonomii.

Existența a numeroase așezări omenesti va determina formarea în această parte a Banatului a numeroase districte românești puternice și bine organizate. Documentele din secolul al XIV-lea lasă să se întrevadă că districtele bănățene s-au suprapus unor mai vechi formațiuni teritoriale politice românești de tipul cnezatelor de vale, numite foarte probabil jupe sau jupanate, avînd în vedere largă răspîndire în estul Banatului a acestor toponime ce desemnează o mică formațiune teritorială. Așa de pildă la circa 300 m de castrul roman de la Tibiscum există pînă azi satul Jupa, atestat documentar din anul 1369.

Dintre descoperirile arheologice din secolele X—XII pe vatra orașului Caransebeș amintim mormintele unei necropole creștine datînd probabil din secolul al XII-lea⁶⁰, în unul dintre morminte descoperindu-se o brățară de sticlă albastră — descoperire ce atestă proveniența acestei piese de podoabă din atelierele bizantine, așa cum o dovedesc de altfel și descoperirile din sudul Banatului⁶¹.

La aceste descoperiri se adaugă sondajele întreprinse și în alte puncte ale orașului Caransebeș cum ar fi cele de la Balta, Sărată, Cîmpul lui Poșta, Carbonifera Veche și Cîmpul lui Corneanu, care au scos la lumină existența unor semibordee,

⁵⁹ C. Feneșan, *Districtele românești Mehădia la sfîrșitul secolului XIV*, în *Banatica*, V, Reșița, 1979, p. 265.

⁶⁰ E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 360—363.

⁶¹ D. Țeicu, în *Mitropolia Banatului*, 32, 1982, 4—6, p. 264.

ceramică din secolele VIII—XIII și fragmente de cazane din lut⁶².

În punctul „Țigănești“ situat în partea de nord a orașului, au apărut elemente de construcție romană și ceramică medievală, descoperindu-se un fragment dintr-o cărămidă având imprimat semnul crucii cu brațe egale asemănătoare cu cea descoperită la Slăveni—Olt.

Săpăturile efectuate în anii 1991—1992 în cetatea medievală a Caransebeșului au scos în evidență existența urmelor de locuire din secolele VIII—X, iar mai recent în zona estică a cetății au fost semnalate urme materiale din aceeași perioadă⁶³.

Odată cu dispariția de la Dunăre a statului Bizantin la sfîrșitul secolului al XII-lea, politica regilor maghiari de expansiune la sud de Carpați și spre Dunărea de jos s-a accentuat, afectînd teritoriile românești extra-carpătice. Acțiunile regalității maghiare au luat amploare mai ales după expediția din 1230, în urma căreia la 1233 apare menționat în documentele de epocă Banatul de Severin⁶⁴.

Trebuie subliniat faptul că în Banatul de Severin, în districtul Caransebeș, ca de altfel și în celelalte regiuni învecinate, ponderea demografică a elementului românesc autohton era de peste 95%, ceea ce demonstrează că noii veniți, acei „oaspeți regali“ erau în număr extrem de mic și așa au rămas de-a lungul întregii istorii a acestei zone⁶⁵.

În timpul ultimilor arpadieni, Banatul de Severin s-a declarat independent sub conducerea Banului său. Se pare că ținutul de sud-est, împreună cu Severinul a fost pierdut de unguri și că Banatul „maghiar“ s-a consolidat în jurul cetății Mehadia ca centru al său, întrucît între 1280—1422, cetatea Severinului împreună cu ținutul din împrejurimi reprezenta

⁶² A. Bejan, P. Rogoza, *Descoperiri arheologice mai vechi și mai recente prefeudale și feudale timpurii din Banat*, în *Studii și comunicări de etnografie-istorie*, Caransebeș, IV, 1982, p. 213.

⁶³ vezi, A. Ardeț, *Scurt istoric al cercetărilor arheologice de epocă romană pe raza orașului Caransebeș*, în *Symposia Thracologica*, 9, București, 1992, p. 58. D. Tudor, *Biserica paleocreștină de la Slăveni — Olt*, în *SCIVA*, 30, 3, 1979, p. 453—455. Mulțumim și pe această cale colegilor O. Popescu, A. Ardeț pentru datele furnizate referitoare la săpăturile din cetate ce urmează a fi publicate.

⁶⁴ *Documente privind istoria României, C, Transilvania, veac. XI—XIII*, vol. 1, p. 264. În 1241, banul de Severin nu mai apare pe lista demnitarilor.

⁶⁵ vezi asemănările cu realitățile din Țara Hațegului, Țara Maramureșului, Țara Făgărașului.

obiect de dispută între Ungaria și Țara Românească⁶⁶. De altfel în 1324 Basarab, Domnul Țării Românești a cucerit Banatul de Severin⁶⁷. Bătălia din 1330 între Basarab I și Carol Robert se pare că a avut loc în aceste părți ale Banatului de munte, Posada — loc în care Basarab I a obținut o răsunătoare victorie fiind localizată între Orșova și Mehadia⁶⁸.

Din 1422 și pînă la cucerirea Severinului 1524—1526, și a Orșovei la 1526 de către turci, granița acestui Banat a fost împinsă spre nord și spre vest, aceasta datorindu-se destrămării ordinii comitatense din pricina invaziei turcești spre Ungaria.

Că cele opt districte românești au stat în permanență în atenția regilor maghiari o demonstrează și actul din 1457 prin care Ladislau al V-lea le acorda o serie de privilegii ce confirmă mai vechile drepturi de autonomie și se sublinia în special rolul acestora în apărarea granițelor sudice împotriva turcilor. Dintre aceste districte cel mai mare era Caransebeșul⁶⁹.

Cînd turcii au cucerit Timișoara la 1552, ținutul dintre Mehadia și Lugoj a rămas liber de sub stăpînirea lor. Aici a fost întemeiată o zonă de frontieră ce a fost numită Banatul de Lugoj și Caransebeș, iar numele de ban a fost preluat de la Banatul de Severin.

Existența compactă a românilor, a rezistenței și a modului lor de organizare au fost tot atîtea piedici în calea regatului maghiar de a cuceri această zonă și mai ales de a-și construi propriile fortificații. Cetățile apar menționate documentar începînd doar din secolul al XIV-lea. Așa de pildă cetatea Mehadia este atestată la 1317⁷⁰, Jidioara la 1320⁷¹, Caransebeș la 1325⁷², Orșova la 1349⁷³. Nu este exclus ca aceste cetăți de zid să fi fost precedate de fortificații din lemn și pămînt sau unele

⁶⁶ P. Dragalina, *Din Istoria Banatului Severin*, I, p. 38.

⁶⁷ Hurmuzaki-Szekfu, *Magyar Története*, II, p. 65.

⁶⁸ P. Dragalina, *op. cit.*, p. 40. Autorul face precizarea că Posada este în cheile Crainei, în strîmtorile dintre Orșova și Mehadia. Doar din această vale se ajungea în cel mult două zile la Timișoara.

⁶⁹ K. Zach, *Die Bosnische Franziskanermission des 17 Jahrhunderts im Südöstlichen Niederungen*, *Studia Hungarica*, 13, München, 1979, p. 10.

⁷⁰ M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, București, 1981, p. 90.

⁷¹ A. Bejan, în *Tibiscum*, 1975, IV, p. 155—166.

⁷² A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 4.

⁷³ C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1967, vol. II, p. 20.

să fi fost amplasate pe ruinele unor fortificații dacice sau romane⁷⁴.

Cetatea Caransebeș a fost construită în partea de răsărit a orașului pe un platou larg ce domina cu înălțimea de 30 m lunca Sebeșului. Prezenta inițial o incintă cu plan poligonal având 8—10 laturi (numărul lor fiind diferit de la un plan la altul) iar unul dintre planurile existente prezintă cinci laturi iar pe una dintre ele este marcat un turn exterior rectangular⁷⁵.

Orașul Caransebeș a mai dispus de încă o fortificație numită în documentele austriece „Schantz“, „Bachhaus“, „Fortil-litium“, „Feldwacht“ ce avea o suprafață de 11 552 m², iar după planul de care dispunem se pot cunoaște clădirile din interior și destinația lor⁷⁶. Orașul Caransebeș este așezat într-o depresiune cuprinsă între Munții Poiana Rusca care o mărginesc spre nord, masivul Godeanu spre est și Munții Semenic la vest. Acești masivi muntoși nu împiedică circulația, ci o dirijează spre direcțiile: culoarul Timiș—Cerna și Valea Bistrei ce favorizează legăturile cu zone îndepărtate, aici întâlnindu-se mai multe căi de comunicații ce au favorizat dezvoltarea economică a orașului care a fost atît centru de tranzit cît și depozit de mărfuri⁷⁷.

Orașul medieval se găsea amplasat și legat de două căi comerciale mai importante. Prima era „calea tracică“ și unea Constantinopolul de Europa Centrală, cu ramificații spre orașele germane, Slovacia și Boemia. Alt drum comercial lega Caransebeșul de Vidin—Orșova și de aici legătura cu orașele din Țara Românească⁷⁸.

⁷⁴ Sondajele efectuate recent de către specialiștii muzeului din Caransebeș, au scos la lumină materiale romane din perimetrul cetății.

⁷⁵ L. Groza, studii publicate în *Studii și comunicări de etnografie și istorie*, Caransebeș, 1979, p. 43, Gh. Sebestyen, *O pagină din istoria arhitecturii Românești. Denășterea*. București, 1987, p. 96, Gh. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972, p. 119, R. Popa, *op. cit.*, p. 361—363.

⁷⁶ L. Groza, *O fortificație mai puțin cunoscută a orașului Caransebeș*, în *Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale*, Caransebeș, 1989, p. 21—29.

⁷⁷ Despre așezarea geografică, vezi pe larg la I. Petrescu-Burloiu, *Considerațiuni fizico-geografice asupra regiunii și orașului Caransebeș*, București, 1949.

⁷⁸ S. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj, 1988, p. 155, așa de pildă la 1379 regele Ungariei acorda genovezilor dreptul de a circula liber cu mărfurile lor pe „apa Dunării și pe uscat venind de la Orșova spre Timișoara pînă în Buda“. S. Goldenberg, *Caransebeșul în comerțul sud-est european din secolul al XVI-lea*, în *Banatica*, I, 1971, p. 168.

Orașul s-a constituit ca o comunitate autonomă și privilegiată, cu organizare politică și economică determinată de o serie de factori între care era și interesul regalității pentru dezvoltarea unor centre de meșteșugari și negustori în care puterea centrală putea găsi sprijin împotriva tendințelor de anarhie feudală.

Caransebeșul a fost în toată perioada evului mediu un oraș românesc de graniță a cărui locuitori (cnezi, nobili, meșteșugari, târgoveți, oameni de rînd) s-au bucurat de privilegii ca urmare în primul rînd a faptelor de arme.

Trebuie subliniat faptul că orașul a fost capitala celui mai mare district din cele peste 30 cite sînt cunoscute pînă în prezent în Banat. Vecinătatea și strînsele raporturi cu Țara Românească au avut un rol important în recunoașterea situației privilegiate a orașului și districtului românesc. Acest aspect se poate constata și din faptul că toate dregătoriile mai importante erau îndeplinite de români. Așa de pildă în prima jumătate a secolului al XIV-lea, cneazul Caransebeșului făcea parte din puternica familie românească Sturza, iar funcția de ban al Severinului era deținută de Iacob din familia Gîrliște, cum de altfel tot un român, Posa, era în acei ani castelan al cetăților Sebeș (Caransebeș) și Ildia⁷⁹.

Ca urmare a dezvoltării rapide a orașului încă din primele faze ale existenței sale, el a devenit și loc de tîrg⁸⁰, terenurile cultivate existente în interiorul orașului și în jurul său aveau o suprafață redusă, agricultura făcîndu-se doar pentru necesitățile de hrană ale locuitorilor. De altfel nici condițiile naturale nu erau favorabile creerii unui mare centru agricol — zona inundabilă a Timișului îndepărta locuitorii de la ea, iar terasa era mai propice fînățelor — realități ce se desprind de altfel din documentele epocii.

Procesul de urbanizare se va accentua mai ales la sfîrșitul secolului al XV-lea cînd sînt menționați și primii funcționari publici (juzi, jurați) care atestă caracterul urban al așezării.

Autoritatea centrală a dus o politică de protejare a orașelor în dauna marilor feudali. Interesul și sprijinul acordat

⁷⁹ La 1429, orașul avea în subordinea sa 78 de sate, la sfîrșitul secolului 83 de sate, la 1515 avea 97 de sate, iar pînă la 1552 se mai adaugă 31 de sate ce au aparținut districtelor vecine. Districtul Caransebeș nefăcînd parte din pašalic după ocuparea otomană a Timișoarei, deținea 107 sate.

⁸⁰ Ziua de tîrg în Caransebeș a fost începînd din evul mediu și pînă azi, joia. De altfel tot în ziua de joi se întrunea aici și scaunul de judecată format din reprezentanții celor opt districte românești.

unor orașe din Banat a fost determinat în primul rînd de amploarea crescîndă a pericolului otoman. În acest context trebuie privite privilegiile acordate orașului Caransebeș și locuitorilor săi români în această perioadă. Astfel la 9 iulie 1424 regele Ungariei cerea să se supravegheze respectarea privilegiilor mai vechi ale cetățenilor și iobagilor din Caransebeș referitoare la folosirea pădurilor din împrejurimi⁸¹. În 1453 ținînd seama de serviciile aduse de locuitorii orașului în lupta antiotomană, Iancu de Hunedoara donează orașului satul Racovița⁸². La 1458, Matei Corvin dispunea ca iobagii nobililor din districtul Sebeș și din alte districte și comitate să fie liberi să se stabilească fără nici o piedică și cu toate bunurile lor în Caransebeș, după achitarea obligațiilor către stăpîinii feudali⁸³.

Hotărîrea regelui urmărirea întărirea orașelor ce trebuiau să devină aliate ale puterii centrale împotriva anarhiei feudale.

Privilegiile orășenilor sînt apoi reconfirmate în anii 1494—1497 de către regele Vladislav al II-lea.

De o deosebită importanță pentru dezvoltarea orașului l-a constituit documentul din 30 iunie 1498 oînd la intervenția voievodului Ștefan Stoica, Caransebeșului i se acordă aceleași privilegii de care se bucura orașul Buda, privilegii care fuseseră recunoscute de Sigismund de Luxemburg și Matei Corvin. Toate aceste privilegii determina o dezvoltare deosebită a orașului în special în secolul al XVI-lea, cînd deținea o poziție însemnată în comerțul cu orașele Transilvaniei și a sud-estului European⁸⁴. Ca urmare a meritelor deosebite în lupta antiotomană în 1500, Vladislav al II-lea hotăra ca toți nobilii și locuitorii orașului să plătească în continuare doar patru denari pe an decima, nerespectînd astfel hotărîrile Dietei⁸⁵.

După transformarea Ungariei în pașalic turcesc, Ioan Zololya a acordat o atenție deosebită ținutului de graniță bănățean reconfirmînd la 16 iunie 1531 orașului Caransebeș privilegii date încă de pe vremea lui Sigismund de Luxemburg⁸⁶.

⁸¹ Pesty, Fr. *Szöreny*, III, p. 21—22. C. Feneșan, *Despre privilegiile Caransebeșului pînă la mijocul secolului al XVI-lea*, în *Banatica*, 11, 1973, p. 57—163.

⁸² Pesty F., *op. cit.*, vol. II, p. 123. „*Foaia Diecezană*“, nr. 30, an XVIII, p. 1—2. Satul Racovița este înglobat azi în teritoriul orașului Caransebeș.

⁸³ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 73—74.

⁸⁴ S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 170—175.

⁸⁵ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 129—151.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 170—172.

Același rege confirma la 5 februarie 1532 scutirea tuturor cetățenilor și oaspeților orașului de plata oricărui tribut și tricesime. Se mai preciza că cetățenii orașului, bunurile și mărfurile acestuia cît și cele necesare pentru procurarea alimentelor din ținuturile regatului să nu se poată urmări pe cale judiciară în caz de conflict decît în fața judeului și juraților orașului Caransebeș⁸⁷.

Toate aceste elemente de factură economică, istorică, geografică și demografică au modelat personalitatea de neconfundat a orașului Caransebeș în evul mediu ca un centru urban permanent și incontestabil românesc care se aseamănă cu orașele din Țara Românească și Moldova. Orașul este o mărturie vie a creației urbane românești și a culturii specifice vieții orășenești⁸⁸.

Orașul este cunoscut și din mărturiile rămase de la călătorii străini care l-au vizitat. Astfel Giovan Andrea Gromocare a călătorit în Transilvania între 1564—1565 îl considera drept capitală a „Valahiei de dincoace de Carpați“ și îl descria ca „fiind tîrgul românilor capitala acestui ținut“, un oraș întărit, cu suburbii mari dar cu case de lemn, bine populat, cu ziduri de piatră sfărâmicioasă și cu șanțuri fără apă. Înăuntrul orașului se află o cetate cu ziduri groase, dar fără flancuri și fără șanțuri, toate casele sînt de lemn dar foarte arătoase și bine înzestrate⁸⁹. Orașul i-a făcut lui Gromo o impresie deosebit de frumoasă în comparație cu Mediașul pe care l-a vizitat în aceeași perioadă. Este foarte probabil că afirmația lui Gromo că toate casele sînt de lemn să fie exagerată. Faptul că la 1653 văduva lui Gh. Toma vindea vicebanului Nicolae Măcițaș o casă de piatră din interiorul orașului situată pe strada Banului este semnificativ și demonstrează că această casă a fost construită cu mult înainte de consemnarea ei documentară⁹⁰.

Locuința banului, precum și locuințele unor cnezi și nobili români au fost tot din piatră. Astfel casa lui Nicolae Măcițaș avea aspect de fortăreață fiind înconjurată de șanțuri adînci pline cu apă iar accesul se făcea pe un pod mobil⁹¹.

⁸⁷ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 160.

⁸⁸ E. Greceanu, lucrare în manuscris privind arhitectura orașului.

⁸⁹ *Călători străini despre țările române* (în continuare *Călători*), vol. II, București, 1977, p. 317, 329.

⁹⁰ C. Feneșan, *Documente medievale bănățene. 1440—1653*. (în continuare *Documente*), Timișoara, 1981, doc. nr. 92, p. 201—202. Probabil că și casele din oraș trecute în stăpînire a lui Lățug din Delinești să fi fost tot din piatră, vezi doc. nr. 56, p. 333.

⁹¹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. II, p. 250.

Caransebeșul, oraș și cetate prin excelență românești, au fost locuite și cîrmuite de români așa cum o demonstrează numele juzilor și juraților orașului păstrate în documentele epocii⁹² și pe care italianul Antonio Posevino îl numea orașul „reședință a nobililor”⁹³.

Că orașul a fost întotdeauna românesc și că locuitorii erau români și vorbeau românește ne-o confirmă și iezuitul Valentin Lado în 1586 cînd fiind în Caransebeș „a fost silit să țină predica pe românește, limba lor... căci puțini știau ungurește”⁹⁴.

În anul 1603 cronicarul Szamosközy îl descria astfel: „Caransebeșul este un oraș aproape circular cu perimetrul de circa 5 stadii. Zidurile lui din vremuri vechi, insuficient de puternice pentru oprirea dușmanului nici arătoase nu sînt și nici nu sînt înzestrate cu bastioane capabile să reziste unui asediu. Locuitorii sînt români, însă ca onestitate, cultură și practicarea meșteșugurilor sînt deosebiți și trăiesc mai cu gust decît alți locuitori”⁹⁵. Orașul fiind socotit ca „oraș al valahilor”.

O altă descriere a orașului a făcut-o la 1660 Evlia Celebi care afirma că „e o cetate frumoasă de o construcție trainică așezată pe malul rîului Timiș. Circumferința ei este de vreo 400 pași. Are două porți, șanțul ei nu este adînc. În cetate sînt 300 de case ale negustorilor. În mijlocul acestui zid de apărare se află o puternică cetate interioară în cinci colțuri, solid construită și greu de pătruns. Această cetate interioară are o singură poartă mică în partea dinspre nord. Dar în orașul din afară are un bazar și un tîrg frumos”⁹⁶.

În secolele XVI—XVII, orașul Caransebeș era unul dintre cele mai însemnate orașe din Principatul Transilvaniei, ca urmare în primul rînd a dezvoltării sale economice dar și al rolului său strategic.

⁹² Lista jurilor și juraților la Pesty Fr., *op. cit.*, vol. II, p. 257—261 și P. Dragalina, *op. cit.*, p. 1, p. 145—177, este prezentat registrul organelor de guvernare și administrative ale Severinului pînă în anul 1658. Analizînd lista consilierilor și jurilor orașului între anii 1360—1680 se constată că peste 80% dintre ei au nume incontestabile românești.

⁹³ *Călători...*, vol. II, 1970, p. 557.

⁹⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 121.

⁹⁵ *Monumenta Hungarica Historica, Scriptores*, vol. XXIX, București, 1877, p. 9—10.

⁹⁶ *Călători...*, vol. VI, 1976, p. 534—535.

CAPITOLUL II

TREI FAMILII CNEZIALE ROMÂNEȘTI DIN DISTRICTUL CARANSEBES

În Banat ca de altfel în toate „țările românești“ de la începuturile evului mediu virfurile sociale locale au fost cnezii, care au alcătuit baza forurilor de conducere a societății autohtone aflate pe cale de feudalizare. Cronica lui Anonimus, Legenda Sf. Gerhard și alte izvoare timpurii arată că în veacurile IX—XIII în aceste locuri exista o societate românească puternică. Conducerea acestei societăți a fost acaparată treptat de cnezii și voievozii care sub Glad și Ahtum au alcătuit o puternică formațiune politico-statală¹, cu puternice instituții proprii subminate pe parcurs de incursiunile de pradă ale triburilor maghiare și apoi de cucerirea regatului feudal maghiar.

Izvoarele din secolul al XIV-lea vorbesc de existența unor adunări românești în Banat, adică într-o vreme când expansiunea politico-militară a regalității se produsese deja în linii mari în aceste părți, nu pot oferi decât o imagine tîrzie, influențată de unele modele străine a acestor instituții locale.

Grupările cnezilor bănățeni, ca și cnezimea însăși, ca și stăpînirile cneziale nu au luat naștere prin bunăvoința regalității deci nu sînt creații ale statului maghiar cuceritor ci recunoașteri și reflexii documentare ale unor realități anterioare sau contemporane izvoarelor².

Sub impactul noilor rînduiri feudale de factură apuseană aduse de regalitatea ungară au loc și transformările survenite la nivelul păturii superioare românești reprezentate de cnezi — stăpînii din vechime a satelor românești. O parte foarte

¹ I. A. Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV—XVI*, Cluj-Napoca, 1991, p. 67.

² *Ibidem*, p. 68.

mică a cnezilor a fost mai tirziu integrată feudalității regatului — cnezii fiind asimilați nobililor — așa explicându-se faptul că documentele menționează înobilirea unora și punerea în posesie a unor domenii, specificându-se însă că respectivele domenii le-au deținut și înainte în calitate de cnez.

Donațiile pe care le primesc cnezii, fie ei nobili, fie de castru sau comuni sînt făcute cu respectarea vechii cutume feudale românești, acel „juș Kineziatus seu officiolatus“. Aceasta presupune o stăpînire anterioară a aceluia pămînt cu drept cnezial și intervenția regalității care recunoaște legitimitatea stăpînirii și reînnoiește valabilitatea dreptului de posesiune. Decretul regal din 1366 nu este altceva decît o încercare a regalității de a controla nobilimea și a constitui o clasă nobiliară cu elemente vavorabile regalității angevine, prin faptul că reconfirmarea se făcea pe baza unor acte mai vechi. Măsura luată de Ludovic I nu a avut efectul scontat — situația anterioară păstrîndu-se în Banatul de munte aproape un secol — aici penetrația străină fiind extrem de slabă. O altă parte a cnezilor însă a decăzut la condiția de juzi sătești.

În Banatul de munte și în special în districtul Caransebeș, cnezii și-au păstrat însă în mare parte statutul tradițional de mici feudali aflați în stăpînirea condiționată a satelor, avînd unele obligații de natură economică și militară față de banul de Severin.

Formele autohtone de organizare socială sînt atestate în partea de răsărit a Banatului în cadrul districtelor, acele districte românești care apar menționate în documentele secolului XV, care au asigurat un regim de autonomie pentru românii bănățeni în evul mediu. Districtele au constituit o zonă omogen românească, în care feudalitatea în secolele XIV—XV era alcătuită, cu rare excepții din cnezi și nobili români. Între aceștia amintim în studiul de față doar trei familii de cnezi din districtul Caransebeș: Mîtnic, Bizere și Măcițaș³ care au avut un rol atît în viața economică, socială și politică a zonei, dar și în luptele cu turcii — aspecte desprinse din documentele de epocă.

Documentele îi prezintă ca pe niște feudali puternici, stăpînind între 10—20 de sate în condițiile în care cei mai mulți nobili și cnezi stăpîneau doar pînă la 1—3 sate. Membrii

³ C. Feneșan, *Districtul românesc Mehadia la sfîrșitul secolului XVI*, în *Banatica* V, 1979, p. 266—269.

acestor trei familii sînt cei mai des atestați în secolele XIV—XV, ca făcînd parte din adunarea obștească — instituție românească ca expresie a regimului de autonomie pe care le-au avut zonele de munte ale Banatului.

Adunările obștești au avut atribuții în primul rînd de natură judiciară dar și administrativă și militară. Cele mai bine reprezentate în documente sînt adunările districtului Caransebeș cel mai întins și cel mai important district românesc din Banatul medieval⁴. Orașul Caransebeș era nu numai locul de întrunire al adunărilor judiciare ale districtului Caransebeș, ci și al adunărilor reunite ale districtelor românești din sud-estul Bănatului. Așa de pildă la 1452 Caransebeșul este atestat ca fiind principalul scaun de judecată al tuturor districtelor românești⁵. Judecata se făcea după normele dreptului tradițional românesc. Erau înregistrate nominal persoanele care întăresc cu sigiliul lor actul în care se preciza hotărîrea forului românesc de judecată, districtul Caransebeș neavînd în secolul al XV-lea, sigiliu propriu⁶.

Cele opt districte românești (Sebeș, Lugoj, Mehadia, Almăj, Comiat, Carașova, Bîrzava, Ilidia), se găseau în mîna obștei cnezilor și nobililor români. Toate atribuțiile administrative și judecătorești erau exercitate în conformitate cu vechiul drept românesc, căci prevederile constituției maghiare aici nu erau aplicate. Avem deci în această regiune o veritabilă „țară românească“ (terra Valahorum) sub suveranitatea regelui maghiar. Diploma din anul 1457 emisă de Ladislau al V-lea arată că drepturile și libertățile de care s-au bucurat aceste districte au rămas ca o moștenire din vremuri străvechi. Drepturile de care se bucurau cnezii români din aceste părți apar în documentele vremii. Astfel la 8 noiembrie 1352, Posa de Szer, comite al Carașului și castelan de Sebeș, la cererea lui Iuga

⁴ M. Bizerea, C. Rudneanu, *Considerații istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în evul mediu*, în *Studii de istorie a Banatului*, I, 1969, p. 7—15. Al. Horvath, *Considerații la delimitarea administrativă și juridică a districtelor Sebeș și Căran*, în *StComC (-istorie)*, II, Caransebeș, 1977, p. 403—408.

⁵ Pesty Fr., *Szóreny*, Vol. III, p. 62—64. În cele mai multe documente medievale numele orașului Caransebeș apare în forma Sebeș, abia la mijlocul secolului XV, denumirea de Caransebeș se generalizează, districtul Sebeș se va contopi cu Caran și se va numi districtul Caransebeș.

⁶ V. Achim, *Considerații asupra componenței adunărilor obștești ale districtului Caransebeș în secolul al XV-lea*, în *Banatica*, IX, 1987, p. 373.

și Bogdan fiii lui Ștefan de Mitnic, le dăruiește acestora pământul numit Mitnicul Mare, ca să-l stăpînească cu acele drepturi cu care stăpînesc satele lor libere cnezii din Sebeș. Acolo nu va avea să țină judecată nici un judecător, ei însă vor putea ține scaun de judecată în orice pricină, afară de omucidere, furt și incendiere. Aceste cauze vor fi îndrumate la scaunul judecătorului din Sebeș⁷. În alt document din 19 iunie 1376, Ludovic, regele Ungariei, acorda românilor Surian, Bogdan Demetrius, Toma și Blasius, fiii lui Rayk și urmașilor lor drept răsplată pentru vitejia dovedită în războaiele contra sîrbilor și bulgarilor, precum și în luptele pentru recucerirea Severinului posesiunea Bolvașnița de lângă riul cu același nume, ce se află în districtul Mehadia, care a revenit în posesia regelui de la Ladislau, fiul lui Lahech, care părăsind credința față de rege a fugit în Țara Românească. Susnușiții „vor stăpîni acea posesiune în libertate și după datină după care își păstrează posesiunile lor și ceilalți nobili români din același district“. Actul mai cuprinde o știre deosebit de importantă și anume faptul că nobilul român Ladislau fiul lui Lahech în războiul dintre Ungaria și Țara Românească a trecut de partea domnului român Vlaicu Vodă.

Obștea cnezilor din Sebeș a fost una dintre instituțiile vechi românești atestată încă puternică în 1369. Această obște cerea lui Benedict Himfi, banul Severinului, să o scutească de o nouă contribuție, motivînd cu înșirarea tuturor serviciilor, multe și grele pe care le-au adus țării și regelui între anii 1365—1369. Universitatea cnezilor, nobililor și a celorlalți români se îngrijea de apărarea granițelor, aduna contingentele armate care luau parte la expediții în oastea regală, aduna contribuția în bani cerută de rege pentru întreținerea armatei pe timp de război. Regele, invitații săi și înalții demnitari cînd petreceau pe teritoriul districtelor erau întreținuți pe cheltuiala obștei românești, sumele fiind repartizate pe toți locuitorii, Români se plîngeau de jafurile și pustiirile săvîrșite în avutul lor de trupele regale nedisciplinate cînd treceau sau staționau prin satele lor.

Un alt document important care aruncă o lumină deosebită asupra mărimii, puterii, economice și demografice a districtului și orașului Caransebeș se referă la zidirea cetății Orșova

⁷ V. Motogna, *Contribuții la istoria românilor bănățeni în evul mediu. Districtele românești, în Banatul de altădată, Studii istorice, 1944, p. 299.*

în anii 1371—1372. În acest document sînt menționate 64 de localități și 315 oameni ce aveau obligația să presteze zile de muncă. Documentul păstrează numele cnezilor, localităților și numărul de locuitori. Din identificarea localităților pe teren se poate constata că cnezii români erau în toate zonele Banatului și că districtul Sebeș și cetatea cu cei 93 de oameni ce trebuiau să presteze zile de muncă la ridicarea cetății Orșova era cel mai mare din cele enumerate⁸.

Desele războaie cu turcii au avut consecințe deosebite și asupra Banatului care în prima jumătate a secolului al XV-lea a fost mereu teatru de operații. După înfringerea armatei maghiare la Golumbaț la 3 iunie 1428, s-a pus problema aducerii cavalerilor teutoni în Banatul de Severin — Nicolae Redwitz fiind numit ban și a îndeplinit numeroase misiuni în districtele Mehadia și Almăj⁹.

Instalarea cavalerilor teutoni s-a făcut probabil în prezența regelui Sigismund care la 30 noiembrie 1428 se găsea la Caransebeș. Aici a venit și starețul mănăstirii Tismana și Vođița pentru a primi o nouă confirmare asupra proprietăților mănăstirești din Serbia și Severin. Dintr-un document din 1430 se cunosc stările de fapt din Banatul de Severin la venirea teutonilor, dar mai ales știrea deosebit de importantă conform căreia cnezii și nobilii români nu vroiau să se supună judecării lui Redwitz în calitatea sa de ban de Severin. Se pare că în anul 1432 turcii au înfrînt cavalerii teutoni¹⁰.

Familia MACICAȘ, își avea originea în familia Struza (Sturzo) ce s-a remarcat în luptele cu turcii, apărînd astfel menționată documentar la 1370 cînd Ludovic cel Mare i-a dăruit la izvorul celor două riuri Mîtnic două posesiuni, pe care, Sturza le stăpînise și pînă atunci în calitate de cnez¹¹. Descendenții acestei vechi familii și-au cîștigat mari merite în războaiele antiotomane. Într-un document din 1428 se face mențiunea că Roman, fiul lui Costa și Mihail fiul lui Fărcașu de Măcicaș, originari din districtul Sebeș au luptat cu multă vitejie la asediul cetății Golumbaț, pierzîndu-și în timpul luptei viața. Pentru eroismul acestora, familia Măcicaș a primit posesiunile Ruginosu și Leurdiș, Toplița pe care susnumiții

⁸ *Ibidem*, op. cit., p. 301—305.

⁹ Pesty Fr., *Szövény* . . . , Vol. I, p. 39.

¹⁰ I. Minea, *Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului. Pierderea Amlașului și Făgărașului*, București, 1914, p. 216—217

¹¹ V. Motogna, *Banatul românesc în prima jumătate a veacului al XV*, în *Revista Institutului Social Banat Crișana* (în continuare RISBC), an XIII, 1944, p. 465.

Roman și Mihail le stăpîneau în temeiul unui act emis de Ludovic cel Mare, lui Nicolae, Ioan, Luca, Mihail și Zaharie, fiii lui Mihail, lui Costea, fiul lui Roman, lui Nicolae lui Petru, Roman, Demetriu și Stroia, fiii aceluiași Costa, precum și lui Mihail și Nicolae fiii lui Fărcaș, afară de aceștia lui Șerban, Demetru și Ladislau fiii lui Andrei și urmașilor lor cu titlul de nouă donațiune în condițiile în care au fost stăpînite pînă atunci¹². O nouă confirmare a acestor posesiuni a primit-o în 1431 Podea de Măcițaș. În 1440 forumul nobililor români din districtul Caransebeș adevărea că moșiile Ciuta și Zazești au aparținut din vechime familiei Măcițaș. Întinderea posesiunilor acestei familii se desprinde din documentul din anul 1447 prin care obștea nobililor a eliberat un nou act în locul celui pierdut, privitor la proprietățile: Maskas¹³, Tincova, Dobrogosza¹⁴, Perlo¹⁵, Ciuta, Zsozseste¹⁶, Ruginosu, Toplița, Leudres¹⁷, Zekas¹⁸ din districtul Caransebeș. Obștea nobililor preciza că Șerban, Ladislau și Dumitru de Măcițaș au moștenit dreptul de proprietate asupra 1/3 parte din moșiile amintite mai sus de la „moșii, strămoșii și înaintașii acestora“, stăpînesc și acum 1/3 parte din aceste moșii și le vor stăpîni în vecie în virtutea acestui certificat¹⁹.

În lipsa unui sigiliu propriu, obștea nobililor a întărit actul cu sigiliile nobililor români Nicolae Bizere, Dionisie de Mîtnic, Fiat de Armeniș, Luca de Măcițaș, Mihai Bobul și Andrei Stan din disetrectul Sebeș²⁰.

Într-un document din 6 august 1446 apare menționat Nicolae fiul lui Dionisie de Măcițaș care a solicitat adunării nobililor noi acte în locul celor vechi pierdute cu prilejul invaziei otomane²¹.

¹² Pesty Fr., *Krassó...*, Vol. III, p. 328.

¹³ Localitate dispărută, în Valea Boului, Ohaba Mîtnic, Jupa, Cf. C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 365.

¹⁴ Localitate dispărută, în apropiere de Tincova, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 317.

¹⁵ Localitate dispărută, în districtul Caransebeș, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 385.

¹⁶ Localitate neidentificată.

¹⁷ Localitate dispărută, la vest de Ohaba Mîtnic, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 362.

¹⁸ Localitate contopită cu Brebu, Cf. C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 430.

¹⁹ T. Popa, *Românii din Banatul medieval*, în *RISBC*, an XII, 1943, p. 115.

²⁰ Pesty Fr., *Krassó...*, Vol. III, p. 339.

²¹ *Ibidem*, p. 374.

În 1440 membrii familiei Măciçaș, între care amintim pe Nicolae, Luca, Ioan, Ladislau fiii lui Dionisie, Mihai, Nicolae și Nicolae, Luca, Ioan și Ladislau fiii lui Mihai, Nicolae, Roman, Petru, Dumitru, Ladislau fiii lui Andrei — pentru slujbele lor credincioase au primit în proprietate satele: Măciçaș, Tyvsick²², Tincova, Perlo, Dobrogozt, Ruginosu, Toplița, Leurdiș, Ciuta, Secașul de Jos, Secașul de Sus, Săsești²³.

La 8 august 1448, adunarea nobililor din Caransebeș, alcătuind scaun de judecată, prezent fiind și banul Severinului, Mihai de Cerna judecă procesul dintre Șerban, Dumitru, Ladislau și Ioan, nobili de Măciçașul de Jos pe de o parte și Negrilă iobagul nobilului Gheorghe de Racoviță pe de altă parte pentru stăpînirea mîntîilor numiți Selye. Opt nobili aleși ca asesori jurați au mărturisit înaintea adunării că muntele Selye a fost stăpînit de moșii și strămoșii zișilor nobili cu drept de veci, și că Negrilă n-a avut nici o porțiune din acel munte. Actul a fost întărit cu pecetea a patru nobili din cei opt prezenți și anume de Bogdan de Mîtnic, Mihai Bobul, Nicolae Nața și Valentin de Măguri²⁴.

Familia MÎTNIC, apare menționată în anul 1352, cînd Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mîtnic cer comitelui de Caraș și castelanului Sebeșului să le dăruiască un pămînt părăsit ce se numește Valea Mîtnicului. Posa de Zer, comitele Carașului, donează în acel an fiilor lui Ștefan de Mîtnic, Valea Mîtnic cu toate privilegiile de care se bucurau comunele libere ce se aflau în posesia cnezilor, avînd cei doi fii dreptul să judece toate neînțelegerile ce s-ar fi ivit între locuitorii din Valea Mîtnicului, exceptînd litigiile de crimă, furt și incendiu — pricini pe care le judeca doar scaunul de la Sebeș. Că familia Mîtnic deținea moșii întinse o demonstrează și plîngerea pe care o fac în 1371, „populi et hospites“ din Căvaran împotriva lui Radu, Neagu și alți nobili de Mîtnic care au ocupat pămînturile pe care aceștia le-ar fi folosit din vechime. Conflictul nu era stins nici în 1376, cnezii de Mîtnic necedînd pămînturile nici în urma intervenției banului de Severin. Se ajunge doar la o înțelegere privind revizuirea hotarelor. În document se menționează o serie de locuri și ape: Timiș, Valea Mîtnic, Valea Neagră, Iaz, Riul Zlatnic. Conflictul continuînd se va ajunge ca în 1391 banul de Severin să convoace nobilii și cnezii din patru districte bănățene: Sebeș, Caran,

²² Localitate dispărută, lângă Zăgujeni, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 415.

Lugoj și Comiat — pentru ca aceștia să mărturisească sub jurământ că acel pământ a aparținut familiei de Mîtnic — aspect confirmat de Sigismund, regele Ungariei printr-o diplomă emisă la 11 iunie 1382. Litigiul de hotar dintre membrii familiei de Mîtnic și orașenii din Căvăran se va încheia doar în 1424.

Cnezii de Mîtnic sînt amintiți la 1387 ca primind din partea regelui, proprietatea Mărul, lângă riul Bistra, proprietate însă pe care familia de Mîtnic o stăpînise și înainte cu drept cnezial²⁵.

Ca urmare a faptelor de arme în luptele cu turcii, nobilii de Mîtnic au primit în 1394 cu titlu de nouă donație pe vecie posesiunile Maciova și Dobrogosta²⁶ ce se aflau pe teritoriul castrului Sebeș și pe care cnezul de Mîtnic, Bogdan le stăpînise și pînă atunci²⁶. Dreptul de proprietate asupra posesiunii Dobrogosta a început să fie disputat însă între nobilii de Mîtnic și cei de Măcișaș. În 1452 reprezentanții celor două familii s-au prezentat în fața banului de Severin și a banului de Sebeș în fața cărora nobilii de Măcișaș au susținut că de „mii de ani“ au stăpînit domeniul Dobrogosta de Jos, fără a produce vreun litigiu sau neînțelegeri privitor la această posesiune. La proces s-a constatat că nobilii de Mîtnic nu posedă acte doveditoare, dîndu-se cîștig de cauză cnezilor de Măcișaș²⁷.

Faptul că unii membrii ai familiei Mîtnic au trecut la catolicism, și mai ales datorită participării la luptele de apărare a granițelor împotriva turcilor, membrii acestei familii au fost apreciați de curtea regală. Așa de pildă la 1404, Ștefan, Farcaș, Ladislau și Ioan fiii lui Bogdan, Ladislau și Mihai fiii lui Oprișa de Maciova, Ștefan și Dionisie fiii lui Iuga, Mihai fiul lui Marcu, Mogoș fiul lui Dumitru, Paul și Șincai, fiii lui Român primeau posesiunea Lybanfalva alias Vozestia²⁸ din districtul Sebeș²⁹. De asemenea Farcaș, fiul lui Bogdan a mai primit pentru serviciile făcute unor cnezi români jumătate din posesiunea Prisaca. Această posesiune a fost re-

²³ Pesty Fr., *Krassó . . .*, Vol. II, p. 378.

²⁴ I. A. Popa., *op. cit.*, p. 133.

²⁵ V. Motogna, *op. cit.*, p. 463.

²⁶ Pesty Fr., *Krassó . . .*, Vol. III, p. 220.

²⁷ T. Popa, *Familia Mutnic*, în *RISBC*, an. XIII, 1944, p. 535.

²⁸ Localitate dispărută situată între Sacu și Ohaba Mîtnic, Cf. C. Suci, *op. cit.*, Vol. III, p. 364.

²⁹ T. Popa, *op. cit.*, p. 534.

clamată și de Ioan fiul lui Dionisie de Măcișaș în 1445, cînd lui Iancu de Hunedoara care a ținut scaun de judecată în orașul Hunedoara i-a fost prezentat un act de donație emis de regele Vladislav prin care aceasta dăruia posesiunea Prisaca. Bogdan de Mîtnic însă a prezentat un act de donație eliberat de regele Albert prin care familia de Mîtnic primea jumătate din Prisaca pe care au stăpînit-o și pînă atunci cu titlu de donație perpetuă regală pentru funcția de cnez. Iancu de Hunedoara împreună cu nobilii și cnezii a considerat neîntemeiată petiția lui Ioan de Măcișaș și 1/3 parte a fost adjudecată lui Bogdan de Mîtnic și 2/3 părți lui Petru, Ioan și Alexandru fiii lui Stan, lui Ioan și Ladislau, fiii lui Filip și lui Ștefan, fiul lui Dionisie de Prisaca³⁰.

Devenită o familie tot mai puternică, posesiunile vor fi extinse pe seama altor cnezi români din vecinătate, fie înrudiți, fie datorită unor relații deosebite. Astfel într-un document din 1467, Lado fiul lui Mihai de Armenis și-a unit moșiile sale Gywrow³¹, Sadova, Mesteacăn, Secășci, jumătate din posesiunea Slatina, cu posesiunile Mîtnic, Malanfalu³², Oestia³³, Zederyes³⁴, Măgura, Rădulent, Chernota³⁵, Mărul și un turn de piatră din districtul Caransebeș și care forma proprietatea fraților Ladislau, Zaicu, Ștefan și Alexandru de Mîtnic. Dacă una dintre familii se stingea fără urmași, atunci urma ca toate posesiunile de mai sus să treacă în proprietatea familiei ce avea copii³⁶.

În 1471, pentru faptele de arme în luptele cu turcii, ale lui Ștefan, a morții fratelui său Laad, familia de Mîtnic a mai primit pădurea Lazua din districtul Caransebeș, pe care a stăpînit-o Dionisie tatăl lor.

Bucurîndu-se de largi privilegii, deținînd moșii întinse membrii ai familiei Mîtnic, vor ajunge la înalte funcții: bani ai Severinului sau notari ai curții regale, un număr dintre ei

³⁰ *Ibidem*, p. 536.

³¹ Localitate dispărută, era situată între Armeniș și Feneș, C. Suciul, *op. cit.*, Vol. II, p. 336.

³² Localitate dispărută din districtul Caransebeș, C. Suciul, *op. cit.*, Vol. II, p. 366.

³³ Localitate dispărută, pe lingă Ohaba Mîtnic, C. Suciul, *op. cit.*, Vol. II, p. 381.

³⁴ Localitate dispărută, era situată între Dragomirești și Știuca, C. Suciul, *op. cit.*, Vol. II, p. 430.

³⁵ Localitate dispărută, între Sacu și Mîtnicul Mare, C. Suciul, *op. cit.*, Vol. II, p. 310.

³⁶ Pesty Fr., *Szóreny* . . . , Vol. II, p. 80.

trecînd de-a lungul timpului la catolicism, rupîndu-se astfel de tradiția ortodoxă românească.

Familia BÎZERE. La 3 noiembrie 1429, regele Sigismund, dăruia lui Lado, fiul lui Ladislau al lui Pete, lui Nicolae fiul lui Ladislau și Iacob fiul lui Petru Viteaz un loc de curie în Caransebeș la care susnumiți au dovedit că au dreptul. Regele justifica donația cu meritele deosebite cîștigate de Lado, Nicolae și Iacob în luptele cu turcii, remarcîndu-se în deosebi cu prilejul asedierii cetății Golumbaț în 1428³⁷. Dar Lado de Bizere în urma înscenărilor puse la cale de ruda sa Nicolae și-a pierdut moșiile. Ca urmare a acestui fapt la 29 noiembrie 1433, Sigismund de Luxemburg, porunca căpitanului cetății Severin, cavalerul teuton, Klaus von Redwitz să restituie lui Nicolae de Bizere moșiile: Bizere³⁸, Kalowa³⁹, Vîrciorova, Rampna⁴⁰, Mal, Slatina Timiș, Glimboca, Myhalancz⁴¹, Wellhg⁴², Ohabița, Delinești, Apadia, Zabadfalu⁴³, și Laczkan⁴⁴. Dintr-un alt document emis la 6 decembrie 1433, se cunosc împrejurările care au dus la confiscarea moșiilor din părțile Caransebeșului de la Lado de Bizere și fiilor acestuia — și anume se preciza că Lado și fii săi și-au părăsit moșiile și s-au refugiat în Țara Românească.

În 1438, la regele Albert de Habsburg se înfățișa Ladislau fiul răposatului Lado Românul de Bizere pentru a se plînge împotriva unchiului său după tată, Nicolae de Bizere care l-ar fi spoliat pe nedrept de toate moșiile, sub pretextul necredinței față de coroană a părintelui său⁴⁵. Ladislau de Bizere care să fie repus în drepturile sale și să-și reprimească moșiile pe care le-a deținut tatăl său. Cercetarea plîngerii lui La-

³⁷ V. Motogna, *op. cit.*, p. 466.

³⁸ Așezare dispărută, lângă Vîrciorova, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 306.

³⁹ Așezare contopită cu Obreja, azi mai există pîriul cu numele Calova, Cf. C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 348.

⁴⁰ Localitate dispărută, lângă Caransebeș, Cf. C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 392.

⁴¹ Așezare dispărută, lângă Bolvașnița, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 423.

⁴² Așezare dispărută, lângă Caransebeș, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 427.

⁴³ Așezare dispărută, în hotarul satului Delinești, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 361.

⁴⁴ Așezare dispărută, lângă Caransebeș, C. Suciu, *op. cit.*, Vol. II, p. 427.

⁴⁵ C. Feneșan, *Familia românească Bizere și moșiile ei de pe Valea Pogănișului (1433—1447)*, în *Sargeția*, XVI—XVII, 1982—1983, p. 271.

dislău de Bizere a fost încredințată obștii nobililor și cnezilor din districtul Caransebeș. Aceasta s-a întrunit la Caransebeș în prezența lui Nicolae de Bizere și mărturiile depuse sub jurământ în fața moaștelor sfinților din altarul mare al bisericii din Caransebeș, au fost înaintate la 12 martie 1439 comiților de Timiș. La rîndul lor cei trei comiți de Timiș, îi raportau regelui la 9 iulie 1439 despre strîngerea mărturiilor primite de la „toți nobili și nenobili din districtul Sebeș“ în temeiul cărora s-a dispus ca Ladislău de Bizere, fiul răposatului Lado Românul (Walachus) să intre în posesia moșiilor primite anterior pe nedrept de Nicolae de Bizere. Actul de repunere în drepturi al lui Ladislău de Bizere a fost întărit cu sigiliile lui Ioan de Mîtnic, Iacob de Pogănici, Ioan de Măciș și Ioan de Bizere⁴⁶.

Intr-un document emis la 6 februarie 1439, Albert, regele Ungariei, întărea în chip de nouă danie, stăpînirea lui Iacob, fiul lui Lațcu de Delinești — cu siguranță — Lațcu de Bizere, despre care se știa că este român nobil moșiile: Delinești Szabadjalu⁴⁷, Apadia, Kysfalu⁴⁸, Laczkan⁴⁹, Striges⁵⁰, de pe Valea Pogănișului, precum și asupra unei jumătăți din moșiile Felsew Ilhova⁵¹ și Also Ilhova, toate situate în districtul Caransebeș.

Iacob de Delinești — Bizere — a fost recompensat de rege pentru merite militare dobîndite cu ocazia respingerii invaziei otomane la 1438 asupra Banatului⁵².

La campaniile purtate de Iancu de Hunedoara împotriva turcilor și în special la „campania cea lungă“ din 1443—1444 au participat numeroși români bănățeni, între care s-a remarcat prin vitejia sa Nicolae de Bizere. Pentru faptele de arme repurtate în luptele cu turcii în Serbia, Bulgaria și pînă la ho-

⁴⁶ Pesty Fr., *Szöreny...*, Vol. III, p. 32—33, V. Motogna, *op. cit.*, p. 468.

⁴⁷ Localitate dispărută, lângă Caransebeș, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 427.

⁴⁸ Localitate dispărută, lângă Delinești și Apahida, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 359.

⁴⁹ Localitate dispărută, lângă Delinești, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 361.

⁵⁰ Localitate neidentificată.

⁵¹ Din contopirea celor două localități: Ilova de Sus și Ilova de Jos s-a format Ilova, C. Suci, *op. cit.*, Vol. I, p. 308.

⁵² C. Feneșan, *op. cit.*, p. 272.

tarele Rumeliei, i se reconfirmă posesiunile românești: Kuskla⁵³, Zăvoi, cele două Patak⁵⁴, Zilfa⁵⁵, pe care le stăpinea dintr-o perioadă mai veche, dar diplomele de proprietate au fost pierdute în timpul invaziei otomane⁵⁶.

Intr-o diplomă din 1443, se menționează că nobilii români Miha. de Cerna, Blasiu, fiul lui Stoian de Cerna, Mușina și Alexandru de Dampsos, împreună cu Nicolae de Bizere au apărut singuri mai mulți ani, cu cheltuiala și sîngele familiilor lor, castrele de la Severin, Orșova, Mehadia și Caransebeș, iar drept despăgubire pentru suma de 5000 fl. — cheltuiată de ei — pentru apărarea acestor cetăți, regele le-a zălogit două moșii în comitatul Timiș⁵⁷. În anul 1447, Nicolae de Bizere, devenit „familares“ al lui Iancu de Hunedoara este amintit ca deținînd o parte din moșiile de pe Valea Pogănișului.

La 15 iunie 1451, Iancu de Hunedoara, guvernatorul Ungariei poruncea nobililor din cele 7 districte valahice să convoace scaunul de judecată și să cerceteze dacă regele Albert dăruise banului Mihai de Cerna și fiul lui Nicolae de Bizere, cetatea Drencova și dacă documentele lor de danie s-au pierdut în vremea devastărilor turcești. Nobilii întruniți la Caransebeș la 13 ianuarie 1452 depun mărturie în favoarea lui Mihai de Cerna și Nicolae de Bizere⁵⁸.

Familia Bizere, devenită foarte puternică a încercat pe ne-drept să ocupe unele posesiuni. Așa de pildă într-un document din 1485, nobilul Ladislau Racoviță îl acuză pe nobilul Nicolae Bizere de ocuparea abuzivă a posesiunilor: Racoviță, Zkroc⁵⁹, Ohaba, Kzyn⁶⁰, Iaz, Herzesthe⁶¹, Var și a părților din moșia Zlatynic din districtul Caransebeș. Ca urmare regele Matei Corvin poruncea lui Pavel Chinezul comitele de Timiș și banilor de Severin să convoace scaunul de judecată la

⁵³ Localitate dispărută, lângă Zăvoi, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 357.

⁵⁴ Localități dispărute, în districtul Caransebeș, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 383.

⁵⁵ Localitate dispărută, în districtul Caransebeș, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 438.

⁵⁶ V. Motogna, *Trecutul românilor din Banat în epoca lui Ioan de Hunyadi (1437—1457)*, în *RISBC*, an. XIII, 1944, p. 555.

⁵⁷ Pesty Fr., *Szövény* . . . , Vol. III, p. 44.

⁵⁸ I. A. Pop, *op. cit.*, p. 133.

⁵⁹ Localitate dispărută, la sud de Ohaba Bistra, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 435.

⁶⁰ Așezare dispărută, pe lângă Iaz, C. Suci, *op. cit.*, Vol. II, p. 360.

⁶¹ Așezare dispărută, pe lângă Caransebeș, C. Suci, *Op. cit.*, Vol. II, p. 340.

Caransebeș. Toți cei indicați în porunca regească s-au întrunit la 10 martie și apoi la 7 aprilie, în adunare generală și au dat câștig de cauză lui Ladislau Racoviță.

La mijlocul secolului al XV-lea, trebuie menționat faptul că familia Bizere se impune ca una dintre familiile românești de frunte din districtele privilegiate ale Banatului.

În toată perioada medievală, Banatul din zona de deal și de munte, românesc sub aspect demografic și-a avut și o clasă superioară românească ce dispunea de instituții proprii pe care și le alcătuiau și dirija ea însăși potrivit intereselor specifice.

Adunările românești în care membrii acestor familii au participat de-a lungul secolelor au apărat autonomia, perpetuând vechile tradiții și obiceiuri ale neamului lor, iar atunci când aceste rînduiri erau amenințate prin măsuri vexatorii, au luptat pentru recunoașterea lor oficială de către puterea centrală prin act scris. S-au opus desprinderii unor districte sau părți din districte din marea comunitate românească bănățeană și în vederea perpetuării juridice, în care Caransebeșul a avut un rol preponderat, au asigurat deținerea pămînturilor aproape exclusiv de cnezii și cnezii nobili.

Cnezii din Banat și-au putut apăra militărește această parte de țară, dînd dovadă de tenacitate care i-a adus aprecierea și respectul puterii centrale, asigurîndu-le o personalitate distinctă.

Față de cei relativ puțini membri ai acestor familii care'au trecut la catolicism, marea majoritate au luat și apărut de-a lungul timpului specificului neamului lor românesc, perpetuînd propria lor civilizație feudală de tradiție locală răsăriteană comună cu cea din Țara Românească cu care se învecina și cu care erau în permanență legătură.

Cu siguranță că aceste familii cneziale puternice, alături de altele și-au adus contribuția prin puterea lor economică la ridicarea bisericii a cărei temelii au fost descoperite în centrul orașului Caransebeș. Mulți dintre membrii acestor familii fiind înmormîntați în criptele bisericii, cunoscîndu-se că doar familiile de vază ale comunității se bucurau de acest privilegiu, obicei perpetuat de-a lungul vremii.

CAPITOLUL III

CONSIDERAȚII PRIVIND VIAȚA RELIGIOASĂ DIN CARANSEBEȘ PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Provinciile Dacia au fost părăsite de autoritățile romane, dar ele au rămas încă aproape un secol neocupate efectiv de populațiile barbare din zonă, mai mult, părți din provinciile Dacia Apulensis și Dacia Malvensis au fost recucerite și integrate Imperiului Roman târziu.

Creștinismul care s-a dezvoltat aici a avut și el o evoluție deosebită de cel din Imperiul Roman târziu. Aici s-a dezvoltat o biserică săracă, fără monumente și construcții deosebite, deci fără bogăția de produse caracteristică Imperiului, a existat deci un creștinism modest, aproape sărac¹.

De altfel biserica de răsărit, mai conservatoare și mai atașată de formele originale ale cultului din epoca paleo-creștină s-a menținut pe linia tradiției apostolice și n-a permis nici o schimbare esențială în formele cultului, a dezvoltat pe cele vechi în general. Creștinismul a fost aici influențat de misionarismul din sudul imperiului, din această parte fiind aduse aici materiale liturgice necesare și în același timp au produs anumite obiecte simple, rudimentare de cult.

Populația a rămas în aceste provincii și după retragerea autorității romane și a păstrat vechile baze economice, sociale, romane și a dezvoltat mai departe spiritualitatea de tip roman. Locuitorii de aici vorbeau limba latină — limbă specifică pentru practicarea acestui cult, iar formele de organizare socială s-au păstrat prin și datorită acestei religii².

În epoca de după părăsirea Daciilor de armata romană, creștinismul, a reprezentat elementul de legătură care a ținut locul

¹ N. Gudea, I. Giurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, p. 17

² C. Daicoviciu, *Transilvania*, nr. 72, 1941, p. 575—578.

organelor politice și administrative și a contribuit în același timp la menținerea unității daco-romanilor.

După edictul lui Galien (260—268) și pînă la măsurile anti-creștine ale lui Galeriu (286—311), creștinismul s-a dezvoltat aproape nestingherit. Că în zona Tibiscum — Caransebeș, creștinismul a existat și s-a dezvoltat continuu o demonstrează și capacele de lut cu mîner decorate cu cruce. De asemenea tot aici au fost descoperite capace de vase ce au incizii în formă de cruce, ceea ce denotă „creștinarea“ acestora.

Prima fază a creștinismului din această zonă s-a datorat trupelor venite din orient și a populațiilor ce le însoțeau³, iar în faza a doua, după părăsirea Daciei, majoritatea obiectelor creștine apar tot în fostele castre și orașe, ceea ce demonstrează continuitatea de locuire neîntreruptă pe aceleași locuri.

Caracterul occidental primit de unele produse paleo-creștine prin „creștinare“ arată încă odată că pe teritoriul fostelor Dacii cultura materială și spirituală a continuat să-și păstreze caracterul roman, că acest caracter a evoluat paralel cu schimbările petrecute în Imperiu. Crucea de pe capacul de vas de la Tibiscum sugerează influența din aceeași direcție.

Un rol important l-au avut zonele care au fost reintegrate în statul roman, partea de sud-vest a Daciei Superioare Apulensis (Banatul) și partea de sud-vest a Daciei Inferioare Malvensis (Oltenia de la sud de Brazda lui Novac). Toate piesele arheologice descoperite în aceste zone, proveniența și tipologia simbolisticii arată unitatea procesului de răspîndire a vechiului creștinism.

Oficializarea religiei creștine de către împăratul Constantin cel Mare și înființarea apoi a episcopatelor sud-dunărene au reprezentat focare de iradiere a acestei religii la nordul Dunării.

Se constată în prima jumătate a secolului al IV-lea în provinciile romane sud-dunărene existența unei organizări temeinice a bisericii creștine în episcopate numeroase, care desfășoară o vie activitate bisericească-misionară, cu cel puțin un sfert de veac înaintea Sfîntului Niceta de Remesiana (366—414).

În anul 343 existau mai aproape sau mai departe în jurul Remesianeii un număr de 12 episcopii ai căror titulari au luat parte la sinodul din Sardica, dintre care cinci așezate chiar pe

³ D. Benea, *Tibiscum în lumina descoperirilor epigrafice*, în *Tibiscum* 5, 1979, p. 141—148. N. Gostar, *Populația palmyreniană din Tibiscum în lumina monumentelor epigrafice*, în *Arheologia Moldovei* nr. 2—3, 1964, p. 299—310. I. I. Rusu, *Nume palmyreniene la Tibiscum*, în *SCIVA* nr. 18, 1967, p. 167.

Dunăre și anume Singidunum (Belgrad), Viminacium (Costolaț), Aquae (Negotin), Castra Mortis (localitate neidentificată) și Oescus (Gigen), fără a mai menționa și alte episcopii ai căror titulari n-au participat la sinod, precum și episcopiile mai îndepărtate existente în provinciile Moesia Inferior, Scythia Minor, Thracia, Macedonia, Dalmația, Pannonia Superior, Noricum⁴.

Inițierea unei episcopii presupune un număr suficient de slujitori, diaconi și preoți, având în frunte un episcop, precum și un mare număr de credincioși. Inițierea și organizarea unei episcopii se făcea după o anumită trecere de timp de la răspîndirea credinței creștine într-o nouă localitate, în momentul în care numărul credincioșilor sporea, încît aceștia erau în stare să susțină cerințele și aparatul administrativ bisericesc al unei episcopii, oricît de modest ar fi fost acesta.

Avînd în vedere caracterul misionar al creștinismului primelor secole, este sigur, deși formal ne lipsesc documentele, în afară de unele mărturii arheologice, că religia creștină a pătruns în același timp și la nordul Dunării, în Dacia Carpatică, mai ales prin mijlocirea numeroaselor centre episcopale din sudul Dunării și în primul rînd prin mijlocirea episcopiilor așezate de-a lungul Dunării.

Despre realitățile vieții populației romanizate a Daciei după părăsirea autorităților romane ne vorbesc și unele documente bizantine. Între acestea o importanță deosebită o are Novella XI din 14 aprilie 535 din timpul lui Justinian, prin care se înființa Prefectura Illiricum și arhiepiscopia Justiniana Prima. Mitropolitul Justinianei Prima avea sub autoritatea sa ecleziastică Dacia Mediteraneeană, Dacia Ripensis, Moesia Prima, Dardania, provincia Proevalitana, Macedonia Secunda și partea din Pannonia Secunda unde a fost cetatea Bacenzis. Se menționează în continuare că ambele maluri ale Dunării erau sub stăpînire bizantină, între care și cetățile Viminaciu, Recidiva, Litterata⁵. Novella însăși este redactată în limba latină, dovadă certă a existenței populației romanice, și nu este redactată în limba greacă cum sînt celelalte 167 novelle păstrate pînă azi. Cele două civisuri amintite în document sînt localizate în Banat. Litterata fiind Lederata — așezată în fața cetății Novae, iar Recidiva, a fost identificată de V. Pârvan ca

⁴ I. Rămureanu, *Sinodul de la Sardica din anul 343. Importanța lui pentru istoria pătrunderii creștinismului la geta-daco-romani*, în *Studii teologice*, nr. 3—4, p. 177.

⁵ *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, 11, p. 378—379.

fiind Vărădia, situată pe drumul roman ce pătrundea în Dacia, pornind de la Viminacium la Tibiscum (Jupa — Caransebeș)⁶. De altfel Tibiscum este amintit și în secolul VII de către Geograful din Ravenna⁷.

Existența mai târziu a unei Vlășii în munții Cerrei din Banat, vecină cu centrul religios de la Mureș, unde funcționa la 787 Ursus, episcop al avarițienilor, demonstrează continuitatea creștinismului în zonă. Această Vlășie bănățeană cu tradiție creștină încă din secolul IV aparținea provinciei Illiricum și era situată în fața episcopiei Moraviei din orașul Margul Vechi, unde rezida la 878—880, episcopul Agaton al Moravelor. Ursus este amintit ca participant la sinodul VII ecumenic de la Niceea din anul 787⁸.

O altă știre ce trebuie coroborată cu alte date se referă la traseul moaștelor Sfintului Dimitrie spre Thesalonic (604) după distrugerea cetății Sirmium de către slavi. După unii autori acestea au fost transportate pentru a nu cădea în mâna barbarilor în mai multe localități: Tibiscum, Drobeta, Orșova, Bucovăț⁹.

După înfringerea bulgarilor de către împăratul Vasile al II-lea, acesta a înființat în anul 1019, patriarhia de Ohrida pe care a ridicat-o la rangul de arhiepiscopie. Între eparhiile subordonate este menționată și cea de Divisiskos¹⁰. Bizantinologul maghiar M. Gyöni¹¹, urmărind variantele din diferite manuscrise: Tibisko, Dibiskos, Divissiskos, Timpisko, arată că aceste denumiri nu sînt altceva decît transcripția în limba greacă bizantină a formei Tibisko. Deci după acest autor, în Banat a existat la 1019 un centru bisericesc de rit răsăritean, un castru

⁶ V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoroman*, București, 1911, p. 187. Granița dintre Moesia Inferior (Oltenia și Ardeal) și Dacia Secunda (Banatul) ar fi fost între orașele Acmonia — Tibiscum și riul Flutausis (Cerna).

⁷ M. Rusu, *Transilvania și Banatul în secolele VI—IX*, în *Banatica*, Reșița, 1977, p. 177, nota 27.

⁸ E. Norocel, *Pagini din istoria veche a creștinismului la români*, Buzău, 1987, p. 254—255.

⁹ *Ortodoxia* an. XXXVII, nr. 2, p. 372—373.

¹⁰ N. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistumerverzeichnisse der Orientalischen Kirche*, *Bizantinische Zeitschrift*, 1863, 11, 52, p. 42.

¹¹ M. Gyöny, *A keleti egyház jelentősége a Temes vidéken* Szent Istvan Karaban, Magyar Nyelv, 1946, p. 43—49.

episcopal în localitatea Tibiscum — Caransebeș¹². Arhiepiscopia de Ohrida este amintită în documente în anul 1020 ca avînd sub jurisdicție tot nordul Dunării, însumînd 31 de eparhii¹³.

Prezența valahilor este menționată la 1094 de către persanul Gardizi ca „locuitori de la riul Dunăre pînă spre munți, sînt 17 Ramun — adică romanici — fiind mai numeroși decît maghiarii și sînt creștini”¹⁴. De altfel această informație este confirmată și de arabilul Abu Hamid în secolul XII, precum și de cronicarii maghiari.

Inviaza ungarilor în Banat a întîmpinat o puternică rezistență din partea voievodului Glad, care a fost însă învins pe riul Timiș și se reține la Cuvin. Rezistența opună de Glad a împiedicat pe unguri de a cotoropi această țară românească o lungă perioadă de timp, pînă în vremea lui Ștefan I, cînd în Banat este menționat ducele Ahtum al cărui stăpînire se întindea de la nordul Mureșului pînă la Criș, în est pînă la frontiera cu Transilvania, în sud pînă la Vidin și Severin. În anul 1002, acesta acceptă suzeranitatea împăratului Vasile al II-lea al Bizanțului. Ca semn al vasalității față de împăratul bizantin, acesta se va boteza și a construit la Morisena o mănăstire închinată Sfîntului Ioan Botezătorul, unde a adus călugări din Bizanț¹⁵.

↑ După moartea lui Vasile al II-lea și a fratelui acestuia Constantin al XI-lea, la 1028, Ștefan I, încerca să-și extindă stăpînirea și asupra Banatului. Regele maghiar a atras de partea sa o rudă a lui Ahtum, pe Cenad și în urma a două bătălii Ahtum este înfrînt la Morisena iar țara lui Glad cade sub stăpînirea lui Ștefan I, așa cum spune *Legenda Sr. Gerard*.

¹² Al. Elian, *Les rapports byzantino-romains, Byzantinoslavica*, 1958, XIX, nr. 2, p. 215. E. Stănescu, *Byzance et les Pays Roumains aux IX—XV siècles, Rapports*, IV, (XIV — e Congres international des études Byzantines, Bucarest 6—12 sept. 1971), p. 15. R. Teodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești*, București, 1974, p. 77. Tibisco era dependent de episcopia de Branicevo, despre care vorbește în 1019—1020 primul dintre cele trei hrisoave emise de Vasile al II-lea arhiepiscopiei din Ohrida și care pare a fi anticul Tibiscum roman, azi Jupa în părțile Caransebeșului.

¹³ M. Sesan, *Din trecutul nostru*, în *Mitropolia Ardealului*, an 17, nr. 11—12, 1972, p. 887.

¹⁴ *Ibidem*, p. 888.

¹⁵ *Faptele ungarilor*, Ed. Popa-Lisseanu, București, 1934, p. 34. St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 352—354.

Deși izvoarele sînt rare, totuși pe baza unor documente păstrate se pot cunoaște realitățile mai vechi. Așa de pildă într-un document din anul 1204, se face mențiunea „despre starea de ruină“ a unor biserici ortodoxe dintre Crișuri și Dunăre și de tendința papei Inocențiu al III-lea de a le ocupa și a le transforma în biserici catolice¹⁶. De altfel la începutul secolului al XIII-lea toate măsurile luate de catolici împotriva credincioșilor ortodocși din zonă au rămas fără efect sau au avut un rezultat minim și de scurtă durată. Așa de pildă, decretul sinodului IV lateran din 1215 prin care se interzicea existența episcopilor ortodocși alături de cei latini nu a avut nici un rezultat¹⁷, cum nici un efect n-a avut nici scrisoarea papei Bonifaciu al VIII-lea de a-i pedepsi pe ortodocși¹⁸.

Este apoi important de subliniat faptul că la mănăstirile de rit latin sînt cunoscute datele construirii acestora, iar la cele ortodoxe nu se cunoaște anul întemeierii, de aici concluzia firească că cele mai multe dintre acestea existau cu mult înainte de venirea ungarilor în aceste locuri, și că multe dintre mănăstirile catolice de mai târziu au fost în secolele XI—XII mănăstiri ortodoxe, acestea fiind transformate în abații romano-catolice odată cu expansiunea catolicismului și a ordinelor călugărești¹⁹. De altfel primele mănăstiri atestate documentar în Banat sînt de rit răsăritean. Bizantinologul maghiar C. Moravcsik preciza că înainte de invazia mongolă din 1241, numărul mănăstirilor de rit bizantin din sudul Ungariei feudale se ridica la 600, dintre care au fost localizate 400.

La 21 martie 1232, papa Grigore se adresa episcopului romano-catolic Bulchiu al Cenadului: „ne doare nu puțin și ne tulbură faptul că episcopii de Alba și Brandussum, care țin nemijlocit de pontificele roman, îndepărtîndu-se mai mult de la unitatea bisericii romane și rătăcind în urma turmelor de credincioși le abat de sub îndrumarea ei. Noi, așa dar, poruncim cu stăruință și sfătuieste să se înduplece de sus zișii episcopi, ca revenind la unitatea bisericii romane într-un timp pe care va trebui să li-l hotărâști să i se supună și îndrepte spre ea cu ascultare. Dacă cei doi episcopi nu vor să asculte, epis-

¹⁶ St. Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria pînă la 1556*, Cernăuți, 1929, p. 91—95.

¹⁷ *Ibidem*, p. 95.

¹⁸ I. D. Suciuc, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 50.

¹⁹ K. Iuhasz, *Die Stifte der Temesvarer Diocese im Mittelalter*, 1927, o descriere a vechilor mănăstiri catolice din zonă.

copatele lor să fie supuse episcopului de Sirmium²⁰. Cele două locali ași Alba și Brașdussum au fost identificate cu Belgradul și Branicevo — vechea Branita — reședința episcopiei Moraviei de care aparținea și castru episcopal Tibiscum²¹. Se pare dec. că în urma presiunii catolice a Cenadeului la ordinul papei, centrul ortodox de la Tibiscum s-a retras la Mehadia, unde era mai ferit de atacuri și mai aproape de țările ortodoxe, de unde putea primi ajutor și adăpost în caz de primejdie.

Că ortodoxismul era puternic în regat o demonstrează și lucrările sinodului de la Buda din 1279, când s-a prevăzut luarea de măsuri împotriva „schismaticilor“, prin care li se interzice să-și zidească „capele sau alte case sfinte“. Ca urmare a faptului că ortodocșii erau foarte numeroși în regat, în 1280 se făcea mențiunea că „schismaticii aproape au ruinat regatul“²², iar sub Ladislau al IV-lea Cumanul (1272—1290), „schismaticii au progresat și mai mult“²³.

În secolul al XIV-lea, ofensiva catolicismului a fost tot mai puternică în aceste părți, călugării franciscani fiind promotorii acesteia.

Catolicismul era religia stăpînitorilor, naționalitatea de altfel se confunda cu confesiunea. Ortodoxismul a fost religia românilor, a conducătorilor locali, cnezi și voievozi, dintre care foarte puțini la număr în secolele următoare, în schimbul unor avantaje vor îmbrățișa catolicismul. Nu trebuie trecut cu vederea faptul istoric de primă importanță că bisericile și mănăstirile ortodoxe²⁴ au ținut neamul românesc în fața încercărilor de destrămare inițiate de stăpînirea catolică străină din Transilvania și Banat. Ceea ce a ținut pe români în credința lor ortodoxă nu a fost numai o cîrmuire bisericească unitară, ci au-

²⁰ *Documente privind istoria României, C., Transilvania, Vol. I.* (1075—1250), București, 1951, p. 256.

²¹ St. Pop, *La trecutul diezezei Caransebeșului*, Caransebeș, 1932, p. 3. Episcopul Caransebeșului și Virșetului, E. Kegyelacz, într-o adresă trimisă locotenentei împărătești din Transilvania la 1860, precizează că după tradiție și după documentele sirbești, Caransebeșul avea încă din secolul al XIII-lea scaun episcopesc de rit răsăritean.

²² *Foaia Diezezană*, 1937, nr. 22, p. 5.

²³ Șt. Lupșa, *Op. cit.*, p. 56—60.

²⁴ Șt. Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 13. Se vorbește de existența a 180 mănăstiri în pămîntul ardelean și părțile dinspre Ungaria, ele sînt mai numeroase în zonele mai îndepărtate de centrul de stăpînire. Astfel, în Caraș-Severin, sînt menționate șase mănăstiri, în Timiș, erau opt, în afară de acest număr mai sînt amintite în Banat: Gâvojdia, Sacu, Bocșa Montană, Mănăstur, una lângă Remetea, alta lângă Lipova, una în Clisura Dunării.

tonomiile locale, districtele bănățene, care erau mai puternice decât cîrmuirea feudală²⁵.

Că românii formau majoritatea absolută a locuitorilor din Transilvania și Banat o demonstrează și registrul dijmelor papale din anii 1332—1337 (cu referire expresă la Transilvania). Registrul dijmelor papale oferă date de mare însemnătate, fiind consemnate 950 parohii impuse la dijma bisericească ca obligație percepută numai de la catolici. Cum în Transilvania existau atunci aproximativ 3000 așezări, rezultă că peste 2000 erau locuite numai de ortodocși adică de români sau aproape numai de români²⁶.

Călugării franciscani apar menționați în Caransebeș în anii 1372—1379 și aparțineau de vicariatul Bosniei, dispunînd de mănăstiri la Severin, Orșova și Caransebeș. În condițiile ofensivei catolice care făcea unele progrese în acei ani în Peninsula Balcanică în Moldova, în ținuturile haliciene, cît și în Banat, înțelegem și sensul învoirilor date de papă la 16 iunie 1372 (repetate în 1379) franciscanilor din vicariatul Bosniei, ce aveau mănăstiri în localitățile precizate mai sus de a construi lăcașe de cult în teritoriile dintre Carpați și Dunăre²⁷.

Franciscanii din Caransebeș au făcut parte din vicariatul Bosnia Argentina, de ei se poate vorbi doar după anul 1365, cînd Ludovic I a ocupat o parte din Bulgaria, prilej cu care călugării minorități au putut să se stabilească în Caransebeș, dar în nici un caz înainte de această dată, și cu o existență foarte scurtă. Nu trebuie omisă nici știrea că la 1372, Vlaicu Vodă, domnul Țării Românești figura din nou ca ban al Severinului. El purta la acea dată titlul de „Vladislav Voivod Transalpinus, Banus de Zeurince...“²⁸. Tot în acea perioadă călugărul Nicodim, plecînd de la Muntele Athos a ajuns în Țara Românească, unde a convins pe Vlaicu Vodă să zidească mănăstirea Vodița, la vest de Severin, înzestrîndu-o cu odoare scumpe și moșii întinse. Cu siguranță că aceasta a avut o mare influență asupra românilor din Banat. De altfel, Sigismund în 1418—1429 și Iancu de Hunedoara în 1441, confirmă drep-

²⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 332.

²⁶ St. Pascu, *Ce este Transilvania*, Cluj, 1948, p. 53—54.

²⁷ R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 187.

²⁸ În 1368 Vlaicu Vodă deținea Severinul. Bănățenii sînt amintiți că în timpul luptelor cu Vlaicu Vodă erau obligați să țină pînă în iarnă 200 de oameni în munții de la graniță, iar la Mehadia o puternică garnizoană compusă din 500 de oameni, vezi V. Motogna, *op. cit.*, p. 272.

turile călugărilor de la Vodița, scutindu-i de orice vamă pe pământurile regale și ale nobililor unguri „și să nu fie supărați de nimeni pentru legea lor“. Fiind mănăstire de graniță, situată în apropierea Mehădiei, Vodița a fost socotită deseori ca făcând parte din Banatul unguresc, așa cum rezultă din privilegiile acordate mai sus²⁹.

Se pune întrebarea ce s-a întâmplat în 1386 când turcii au ocupat Bosnia și când organizatoric, franciscanii din Caransebeș nu mai aparțineau de vicariatul Bosnia Argentina, căci documentele de epocă nominalizează ca făcând parte din acest vicariat doar cinci custodii, Caransebeșul nefiind menționat³⁰. În lucrările lor, franciscanii însăși recunosc că „în prima lor misiune nu au avut succes“, nici în Ungaria, cum n-au avut nici în Germania³¹.

În Caransebeș, franciscanii au avut în acea perioadă, o mănăstire din lemn, un claustru tot din lemn, fără ca documentele să precizeze locul în topografia orașului³². Cert este că la 1428, regele ordona comandantului cetății Caransebeș, precum și cnezilor din zonă, „ca pentru repararea mănăstirii să asigure birne mari ori de câte ori este nevoie“³³. Credincioșii catolici aveau o biserică în cetate pe „platea monachorum“³⁴.

Dar cu tot sprijinul papalității și mai ales a regilor maghiari, misiunea franciscanilor de a atrage la catolicism populația românească a rămas fără succes, numărul celor trecuți la religia catolică e foarte mic, el recrutându-se din rîndul unor cnezi și oficialități care au primit în schimb anumite privilegii.

²⁹ St. Meteș, *op. cit.*, p. 199.

³⁰ P. Bazilio Pandzić, *Historia misisonum ordinis fratrum minorum*, Vol. IV, *Regiones proximae orientis et Peninsulae Balcanicae*, Roma 1974, p. 137—138, 141, 143. E. Permendzin, *Acta Bosnae*, 307, nr. 1195, I. Dujcev, *Il francescanesimo in Bulgaria nei sec. XIII — e XIV*, în *Miscellanea Francescana*, 34, 1934, p. 254—264, 323—329, D. Mandić, *Bosna, Hercegovina*, 111, 1907, *Annales Minorum*, 1366, an. 16 (X 230), an. 1368, nr. 11 (X 254), A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia*, 1, p. 378, N. Tăutu, *Acta Gregori Papae XI*, Roma, 1966. Iuhász Kalmás, *Das Tscanad — Temesvarer Bistum im Spätmittelalter (1307—1552)*, München, Wien, Paderborn, Sconingh, 1964, p. 51.

³¹ *Espansione del Francescanesimo tra Occidente e Oriente nel secolo XIII. Atti del VI congresso internazionale Assisi 12—14 ottobre 1978*, Assisi, 1979, p. 132.

³² Gh. Sebestyén, *op. cit.*, p. 96.

³³ E. Permendzin, *op. cit.*, nr. 1197.

³⁴ Gh. Sebestyén, *op. cit.*, p. 96.

S-au luat măsuri împotriva ortodocșilor încă de Ludovic I (1342—1382). În 1374, misionar cu propaganda catolică în Banat era franciscanul Antonia Spoleto, cunoscător al limbii române, dar eforturile acestuia au rămas fără succes³⁵. Cu siguranță că un rol important în menținerea trează a ortodoxiei a avut-o mitropolia de la Severin, întemeiată între 1369—1401 de Vladislav și Mircea cel Bătrîn³⁶.

Măsurile luate de Ludovic cel Mare de a trece forțat pe românii din Banat la catolicism sub amenințarea confiscării moșiilor (1366) nu au putut fi realizate. Ceea ce a determinat pe regii Ungariei să renunțe la aceste măsuri a fost pe de o parte, încăpăținarea îndârjită a românilor, iar pe de altă parte începutul războaielor cu turcii, — apărarea granițelor a rămas și pe mai departe în seama cnezilor de margine a districtelor autonome — veritabilă țară românească — și măsurile de catolicizare nu au mai fost luate³⁷. Nu trebuie exclusă nici ipoteza că documentul din 1366 să se refere probabil la preoții veniți din sudul Dunării ca urmare a năvălirilor turcești³⁸.

În 1366 Ludovic I a fost vizitat la Buda de împăratul Bizanțului, Ioan al V-lea Paleolog, care în schimbul trecerii la catolicism ar fi primit ajutor din partea regatului maghiar în lupta contra turcilor. Împăratul a venit cu o fregată pe Marea Neagră, apoi pe Dunăre pînă la Vidin, unde a fost primit de voievodul Transilvaniei. Pe vechiul drum roman a ajuns la Caransebeș, unde a fost primit cu mare fast de cnezii și mulțimea românilor din districtul cu același nume. La întoarcere, împăratul a poposit din nou la Caransebeș, unde deasemenea a fost primit fastuos, de cnezii români, aceștia făcînd mari cheltuieli cu primirea și întreținerea oaspeților³⁹. Se demonstrează prin acest document că orașul Caransebeș era un puternic centru al ortodoxiei, că era un oraș cu populația românească numeroasă, doar așa se explică șederea împăratului bizantin aici, și nu în altă parte, acesta fiind de aceeași religie cu locuitorii orașului.

³⁵ St. Lupșa, *op. cit.*, p. 109

³⁶ G. M. Ionescu, *Istoria Mitropoliei Ungrovlahiei (1359—1709)*, București, 1906, p. 60—61.

³⁷ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 344.

³⁸ St. Lupșa, *op. cit.*, 11, p. 105.

³⁹ Fr. Pall, *Encore une fois sur le voyage diplomatique de Jean V Paleologue en 1365/1366*, în *Révue des études sud-est Européennes*, București, 1971, p. 535—615. K. Zach, *op. cit.*, p. 25. Cheltuielile au fost atât de mari încît nici după 4 ani n-au fost achitate datoriile. Românii din Caransebeș datorau în 1369, 264 fl. iar cei din district 150 fl.

De altfel trebuie subliniat faptul că doar peste cîțiva ani în 1385—1386, presiunea catolicismului și a regalității încează cu totul în această parte a Banatului, pentru că a izbucnit atunci răscoala lui Horvaty contra regelui — la răscoală participînd și mulți români⁴⁰. Cnezii români vor trece de partea răsculaților ca urmare a greutăților războaielor cu turcii, ei apărînd cetățile de grafiță pînă la sosirea oastei regale, care fie ajungea prea tîrziu, dar de cele mai multe ori aceasta le prăda casele și moșiile⁴¹.

Un document care a suscitât vii discuții și polemici în istoriografia noastră este cel din 5 decembrie 1428, emis de Sigismund de Luxemburg. Acesta se găsea la Orșova și la întoarcerea în Caransebeș, călugării franciscani intrigați de succesele ortodoxiei în Banat în detrimentul catolicismului l-au determinat să emită acest act. Este o diplomă a regelui către călugării minorități din Caransebeș prin care s-ar fi decretat că numai catolicii au drept să posedă posesiuni sau moșii. În document se arată că în comitatul Severin și în Hațeg sînt „nobili și cnezii schismatici care țin popii schismatici și seduc poporul cel simplu“ și însărcinează pe franciscanii (fratres ordinis minoris S. Francisci Confesores) din Caransebeș, Hațeg și Orșova să vegheze ca să nu-și țină nici un nobil sau cnez vreun popă schismatic căci își vor pierde averile ce vor fi sechestrate de castelanul cetății Caransebeș. Castelanul să nu admită în districtul său nici un preot român, iar între catolici și schismatici să nu se facă căsătorii, iar copiii să fie botezați de preoți catolici. Apoi se preciza că cel ce-și va boteza copiii cu preot schismatic să-și piardă averea. Această diplomă însă este discutabilă din mai multe puncte de vedere. În primul rînd este problematic ca regele să ia asemenea măsuri doar pentru unele zone limitate și nu pentru întreg Banatul (doar împotriva celor din districtul Sebeș, în parte Mehadia și Hațeg). La ce ar fi folosit stîrpirea credinței răsăritene în trei districte, dacă ea putea să fie practică în restul Banatului și în Transilvania. De altfel documentele nu vorbesc nicăieri despre deposedări ale cnezilor și nobililor români care în marea lor majoritate au rămas tot ortodocși și după 5 decembrie 1428. Mai de grabă în acest document este vorba nu de români, ci sub denumirea de schismatici sînt numiți probabil adepții unor secte primejdioase din punct de vedere politic și so-

⁴⁰ St. Lupșa, *op. cit.*, p. 112.

cial și anume în vremea lui Ludovic cel Mare, sectele moni-cheilor și bogomililor, iar sub Sigismund erau husiții.

Oricum, documentul dovedește că în ținuturile și localită-țile amintite, românii ortodocși constituia majoritatea popu-lației, iar catolicii cu toată autoritatea papală, zeul francis-canilor și puterea regală încercau prin toate mijloacele să li-miteze autoritatea și mai ales puterea economică a nobililor și cnezilor români bănățeni.

Se constată apoi că în aceste regiuni erau foarte mulți preoți români care converteau la ortodoxism pe puținii cato-lici existenți și că se încheiau numeroase căsătorii între orto-docși și catolici. Se mai desprinde apoi faptul că papalitatea pretindea regilor catolici să dea dovadă de mai mult zel pen-tru convertirea celor de lege orientală la catolicism, iar pe de altă parte, aceștia nu puteau să pună în practică aceste ordine deoarece regalitatea se sprijinea în această zonă de graniță pe forțele acestor „eretici“ care fiind la frontiera țării suferă mult prin dese invazii ale turcilor, deci îi scutește pe aceștia de orice dare — așa cum de altfel se preciza într-o altă diplomă emisă de Vladislav al II-lea în 1494⁴². Prin acest act ortodocșii sînt scutiți de plata dijmei catolice, făcîndu-se referire la un decret mai vechi emis de Matei Corvin în 1481, precizîndu-se că „românii au trăit după ritul lor și nu au plătit dijma“⁴³. Documentul emis, precum și măsurile luate de Sigismund de Luxemburg în 1428 împotriva cnezilor din Caransebeș trebuie puse pe seama opoziției acestora ca regele să aducă în zonă cavalerii teutoni. Astfel la 1430, doar în districtele Mehadia, Almăj și Ilidia erau menționați 643 cnezi români ce refuză să recunoască autoritatea lui Nicolae de Redwitz, marele maestru al ordinului teuton ce avea și funcția de ban al Severinului⁴⁴. Vlad de Bizere, cnez de Caransebeș se opune fățiș teutonilor, drept urmare Sigismund îi va confiscă 13 sate, iar fiul său Vlad de Bizere refugiat în Țara Românească se întoarce și după lungi procese își va recîștiga moșiile⁴⁵.

⁴¹ I. D. Suci, *op. cit.*, p. 57.

⁴² *Ibidem.* p. 51. Se pare că pînă la 1428, catolicismul era inexis-tent în sudul Banatului. La 1457, Ladislav al II-lea Postumul a în-tărit privilegiile românilor din cele opt districte românești arătîndu-se rolul deosebit al acestora în apărarea vadurilor Dunării.

⁴³ Șt. Lupșa, *Vechea Mitropolie a Ardealului*, Sibiu, 1948, p. 18.

⁴⁴ Studii, 1969, nr. 6.

⁴⁵ I. D. Suci, *op. cit.*, p. 59.

De altfel în 1432, datorită faptului că teutonii nu sînt sprijiniți de cnezii și românii bănățeni sînt bătuti și alungați de turci din Banat, provincia rămînînd să fie apărata și în continuare de cnezii români.

Apariția fracțiunii fraticelli în sînul ordinului franciscan a determinat o reacție dură a papilor de a-i aduce pe aceștia la vechile canoane, luptînd împotriva lor cu zel închizitorial. Cu prilejul mării schisme a occidentului, fraticelli au avut de înfruntat atît pe papa de la Avignon cît și pe cel de la Roma. Martin al V-lea și Eugen al IV-lea au purtat deopotrivă lupte împotriva lor. Ioan de Capistrano și Iacob de Marchia au primit în 1426 misiunea de a aduce în sînul bisericii catolice pe toți acești dezidenți. Ioan de Capistrano fiind numit „închizitor fără limite teritoriale, cu puteri depline“ de a desființa rezistența lor. Acțiunea acestor doi închizitori s-a întins pe o perioadă de un sfert de veac, colindînd ținuturile noastre, reușind să-i aducă pe fraticelli la vechea credință în 1466⁴⁶. Se pare că Ioan de Capistrano și Iacob de Marchia ajungînd în Banat au reușit la Caransebeș și Lugoj să cîștige cîțiva prozeliți pentru catolicism (1434), precizînd că „creștinii nu aveau aici preot catolic de 60 de ani, ceea ce dovedește încă odată indiferența românilor pentru catolicism⁴⁷.

De numele lui Ioan de Capistrano se leagă și episodul persecutării și prigonirii lui Ioan de Caffa — episcop ortodox în Banat și părțile Hunedoarei între anii 1453—1456⁴⁸.

Un alt călugăr misionar catolic, Mihail Szekely, la 1456, după ce a colindat prin Banat și Hunedoara pentru a cîștiga prozeliți afirma că „românii mai bine sar în foc decît să-și boteze copiii la biserica latină“⁴⁹.

Ca urmare a rolului important al bănățenilor ca apărători ai granițelor, ei s-au bucurat în permanență de atenția regilor maghiari. Astfel la 1476, Matei Corvin intervenea în favoarea românilor bănățeni, care din cauza confesiunii ortodoxe erau persecutați de catolici. Se pare însă că acest document face referire la sîrbii ce s-au refugiat în Banat după ocuparea Țării lor de către turci⁵⁰.

⁴⁶ A. Vacant, E. Mangenot, *Dictionaire de Theologie Catholique*, Paris, 1924, Vol. VI, p. 1, p. 59.

⁴⁷ I. D. Suci, *op. cit.*, p. 61.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁹ A. D. Xenopol, *Revista pentru arheologie, filologie și istorie*, VII, București, p. 33.

⁵⁰ I. D. Suci, *op. cit.*, p. 61—63.

Ofensiva catolică în Banat s-a resimțit pînă la căderea acestuia sub turci, dar țărani, meșteșugarii, tîrgoveții erau lăsați să-și practice cultul ortodox, iar unii dintre nobilii cnezi au preferat să-și piardă moșiile decît să treacă la catolicism. În 1500, nobilii și locuitorii din Caransebeș refuză să plătească episcopului Cenadului dijma, motivînd că fiind la graniță au luptat mereu cu turcii pentru apărarea regatului⁵¹.

Pe fundalul pericolului turcesc și a unor succese misionare neconvingătoare, regalitatea maghiară urmărea totuși o politică de tolerare a tuturor ortodocșilor care participau la lupta de apărare a graniței de sud-est a regatului⁵².

Știrile despre viața religioasă a locuitorilor orașului Caransebeș se înmulțesc din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În 1564 se preciza într-un document că în oraș a pătruns reforma și că aici exista doar o biserică catolică ce era folosită alternativ, o zi de către catolici, o zi de calvini, cauza ajungînd să fie dezbătută de dieta de la Sighișoara⁵³.

Tot din această perioadă se amintește de existența mai veche a unei biserici de zid ortodoxă pe strada Srem din cartierul Măhala la Țărmurani⁵⁴, și de o mănăstire ortodoxă pe malul stîng al „apei călugărilor”⁵⁵.

După ocuparea orașului de către turci se face mențiunea despre existența a două moschei, una în cetate, care după alungarea turcilor a fost dată romano-catolicilor, și una în afara zidurilor cetății ce a fost dată calvinilor. De altfel se cunoaște că era în practica turcilor de a transforma bisericile catolice în moschei, pe unele cu mici modificări le-au dat ortodocșilor iar altele protestanților⁵⁶.

⁵¹ *Ibidem*, op. cit., p. 63.

⁵² K. Zach, op. cit., p. 18.

⁵³ Fr. Pesty, *Szöregy*, Vol. III, p. 208.

⁵⁴ A. Ghidiu, I. Bălan, op. cit., p. 296.

⁵⁵ I. B. Mureșanu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976, p. 62—63.

⁵⁶ K. Zach, op. cit., p. 22.

CAPITOLUL IV

BISERICA MEDIEVALĂ DIN CARANSEBEȘ

În 1988 au început lucrările de demolare a unor clădiri din centrul orașului Caransebeș și apoi de săpături pentru construirea fundațiilor viitoarelor blocuri de locuințe. Lucrările au dus la demolarea caselor de la numărul topo: 433, 440, 441, 442, 443, 444, 453, 452, 451, 450, 449, 448, 445, situate în fața actualii biserici catolice¹, descoperindu-se cu acest prilej și temeliiile de zid ale unei mari biserici. (Pl. 1)

Excavațiile au început dinspre strada Herce spre strada Ardealului și au scos la suprafață 17 morminte și 6 gropi comune din fostul cimitir ce a existat aici pînă în anul 1800. De asemenea cupa excavatorului a scos la lumină mai multe porțiuni din ziduri masive construite din piatră de riu prinse în mortar de vârf și nisip, iar în partea vestică o nișă din cărămidă cu mai multe schelete peste care era un strat de 15 cm. de lapte de var. Datorită ritmului rapid în care s-au efectuat aceste lucrări s-au putut doar observa și cerceta sporadic materialele scoase la suprafață cu prilejul lucrărilor pe șantier.

O cercetare cît de cît sistematică s-a putut realiza doar după dezvelirea părții superioare a fundației absidei altarului bisericii după ce o parte din navă, cor și sacristie fusese escavată, aducîndu-se la suprafață mai multe cranii și părți din schelete ce fuseseră acoperite cu lapte de var. De asemenea în acea fază a lucrărilor nu s-a putut realiza o stratigrafie clară a zonei nord estice a monumentului.

Menționăm faptul că nici un document și nici un plan al orașului cunoscut de noi pînă în prezent nu face mențiunea

¹ Terenurile situate la nr. topo 412, 413, 571, 625 au aparținut ordinului Franciscan. Terenurile de la nr. topo precizate în text și unde s-au găsit temeliiile bisericii medievale și necropola nu au aparținut nicodată franciscanilor sau bisericii catolice din Caransebeș nici în sec. XIV—XV și nici în sec. XVIII.

despre existența în acest loc a unei biserici. În documentele existente se fac precizări despre existența unei biserici catolice din lemn și apoi construirea pe locul acesteia a uneia din piatră în anul 1725 biserică ce există și azi².

Cele 17 morminte și 6 gropi descoperite în zona nordică a monumentului sînt tîrzii probabil din secolele XVII—XVIII, datarea fiind greoaie datorită inexistenței vreunui inventar (s-a găsit doar o monedă de la începutul secolului XVIII și aceasta nu în vreun mormînt) și au aparținut locuitorilor orașului decedați în urma războaielor turco-austriece din 1688, 1717, 1737—1739, 1788, cînd orașul a fost deseori teatru de război. Mormintele au fost deranjate de fundațiile construcțiilor de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX.

Nu trebuie omisă nici știrea că în acest loc a existat un cimitir catolic ce a funcționat pînă în anul 1800, dar numărul mare de schelete descoperite în cele 4 gropi comune nu le puteau aparține în exclusivitate. Astfel cu toate că colonizările cu germanii — catolici au început în anii 1714—1716, în anul 1793 documentele vremii precizează că în orașul Caransebeș existau doar 23 familii germane în vreme ce numărul familiilor de români ortodocși se ridica la 497. Statistica nu face precizarea despre existența unor familii de maghiari, dacă acestea ar fi existat cu siguranță că ar fi fost menționate atîta vreme cît sînt amintite cele trei familii de evrei și opt familii de țigani³.

Un nou val de colonizări catolice și protestante a început în 1828, dar la acea dată catolicii aveau un loc de cimitir în Carnsebeșul Noul și un altul lîngă pasajul actual de cale ferată.

Edificiul descoperit este monumental, cu ziduri groase de 1—1,10 m fiind o biserică de tip sală⁴ compus dintr-o navă mare de circa 125 m², cu dimensiuni interioare de 15,8,40 m.,

² K. Iuhasz, *A Timișoarei Püspökseg Törtenete (1608—1699)*, Mako, 1936, p. 140, face mențiunea că în partea stîngă a Timișului (Eruga, n.n.) în timpul evului mediu a fost o mănăstire a franciscanilor care a aparținut de regiunea salvatoriană (Bosnia Argentina, n.n.).

³ Document existent la parohia catolică din Caransebeș. În 1804 se menționează că în oraș erau 63 familii de germani, o familie de maghiari iar numărul familiilor de români se ridica la 594.

⁴ V. Vătășianu, *Istoria artei europene, I, Epoca medie*, București, 1967, p. 255—256. Biserica sală păstrează formele simple ale artei populare. V. Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 72, precizează faptul că opțiunea pentru biserica sală devenise tradițională pentru arhitectura de zid românească din Transilvania.

un cor dezvoltat de 32 m² rezultat din dimensiunile interioare de 5,90/5,50 m. prevăzut cu o sacristie pe latura sa de nord⁵ și o absidă semicirculară a altarului lungă de 2,40 m. și lată de 5 m. Biserica are altarul orientat spre est conform tradiției paleocreștine, regulă precizată apoi în constituțiile apostolice. Intrarea principală se afla în mijlocul laturii vestice (Fig. 1) și o intrare secundară pe latura sudică. Fiind de asemenea dimensiuni biserica putea cuprinde în cadrul diverselor procesiuni religioase între 800—1000 credincioși⁶ (Pl. 2)

Patru perechi de contraforturi parțial asimetric dispuse sprijină partea de sud și de nord a navei și sînt completate pe partea vestică cu două contraforturi oblice de colț⁷. Contraforturile de colț au la nivelul începerii elevației blocuri masive de piatră fasonată și bucăți de marmură din vechi construcții romane.

De o importanță deosebită sînt cele 20 fragmente de nervuri cioplite în piatră de dimensiuni variabile și o cheie de boltă descoperită în zona corului ce atestă că absida și corul au fost boltite în timp ce nava avea tavanul drept.

Foarte probabil că pe partea de nord a navei să se fi ridicat pe o bază pătrată sau dreptunghiulară un turn clopotniță, soluția fiind sugerată de prezența contraforturilor masive de pe această latură în comparație cu cele de pe latura sudică, contraforturi ce au fost mărite prin adăugiri ulterioare (Fig. 2). Prezența turnului pe această latură este sugerată și de păstrarea în elevație a unor urme de construcție suprapusă pe con-

⁵ Pînă în sec. al XV-lea, sacristia avea forme aproape identice atît la bisericile catolice cît și la cele de rit bizantin, vezi G. Ruffini, *Construire chiese*, Palermo, 1969, p. 198. Sacristia a existat și la bisericile ortodoxe, vezi biserica bizantină din Kursumbia, Bulgaria cu hramul Sf. Nicolae construită la 1168 vezi și R. Krautheimer, *Early christian and Byzantine Architecture*, Baltimore, Maryland, SUA, 1965, p. 305.

⁶ G. Ruffini, *op. cit.*, p. 98. Avînd în vedere formula de calcul $P_n = P \left(1 + \frac{P}{100} \right)_n$, funcție de dimensiunea bisericii se poate calcula numărul de credincioși ce o frecventa.

⁷ Dimensiunile contraforturilor sînt următoarele: pe latura sudică contrafortul 1 = 1,40/1,80 m, nr. 2 = 1,70/2,00 m, nr. 3 = 1,10/1,80 m, nr. 4 = 2,00/2,00 m, pe latura nordică nr. 1 = 1,40/1,80 m, nr. 2 = 2,40/1,80 m, nr. 3 = 2,75/1,65 m, nr. 4 = 1,65/2,00 m. Contraforturile de colț au dimensiunile de 1,40, 1,90/2,00 m, respectiv 1,10/1,50/1,65 m.

Fig. 1 Treptele de la intrarea în biserică

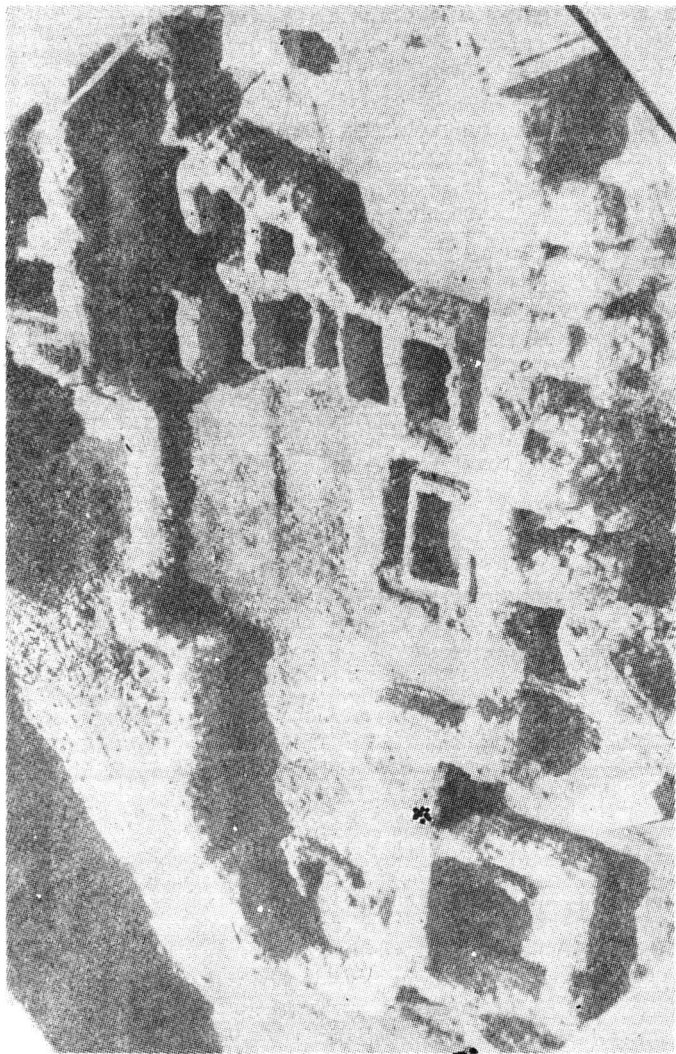

Fig. 2 Biserica medievală Caransebeș

traforturile doi și trei precum și blocarea cu zidărie a criptei nr. 1⁸.

În toată Europa bisericile din epoca romanică tîrzie și început de gotic, în rîndul cărora se înscrie și biserica din Caransebeș au contraforturi masive inclusiv pe colțuri, acoperișul era în două ape, portaluri simple, timpanul la fel de simplu fără decorații, toate fiind construite din piatră, contraforturile urcă pînă sub șarpantă avînd 1—2 trepte prevăzute cu lăcrimarii, corul are alt acoperiș, separat de navă⁹. De altfel bisericile gotice din Transilvania construite la început și cu concursul unor arhitecți străini în special instruiți în cadrul marilor șantiere din țările germanice, dar folosind mina de lucru autohtonă și foarte curînd și cu meșteri formați pe șantierele locale păstrează zidurile groase ale romanicului, cu un verticalism temperat și nu cunosc pereții ajurați, nici arcul butant¹⁰. Se poate constata că la sfîrșitul secolului al XIII-lea și în primele decenii ale secolului următor, pătrunderea goticului s-a făcut cu timiditate caracteristică fiind permanenta cochetare cu amintirile încă puternice ale arhitecturii romănice¹¹.

În partea vestică a navei, sub pardoseala bisericii au fost descoperite 11 cripte diferite ca formă, dimensiune și material de construcție¹² și o criptă construită în absida altarului (Fig. 3) după dezafectarea bisericii în care au fost înhumați 15 dece-

⁸ Din cele patru posibilități de amplasare a turnului clopotniță la acest tip de biserică, aceasta este varianta cea mai probabilă părerea fiind înlărită de zidurile în fundație a contraforturilor 2 și 3.

⁹ Frederic von Meer, *Atlas de l'ordre cistercien*, Paris — Bruxelles 1965, p. 39. V. Helbern, *Das frühun Helalterliche Imperium*, Baden-Baden, 1968, p. 39, fig. 13.

¹⁰ Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul Romăniei de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 181.

¹¹ V. Drăguț, *op. cit.*, p. 38.

¹² Bisericile catolice sau ale ordinelor călugărești au criptele plasate sub abside, sub cor sau sub absidiole, iar la cele aparținînd constructorilor lombarzi și germani, cripta se extinde sub întreg transeptul. La catedrala din Chartre de exemplu cripta se extinde sub toată suprafața navei mari. V. Galzio, *Architettura bizantina e romanica*, Milano, 1939, p. 213—214. Cărămizile criptelor au dimensiunile de 34 cm lungime, 15 cm lățime și 5,5 cm grosime, vezi C. Moisescu, *Procedee tehnice, materiale și meșteri constructori români în evul mediu*, în *MIA*, 1, 1985, p. 25—26, în care autorul dă dimensiunile cărămizilor dreptunghiulare medievale care au de' regulă 24—28 cm lungime, 12—14 cm lățime, 3,5—4 cm grosime, cu precizarea că în a doua jumătate a sec. XVII cărămida evoluează spre dimensiuni mai mici. Cărămizile criptelor bisericii din Caransebeș sînt mai mari.

Fig. 3 Cripta din altarul bisericii

dați de ciuma care a făcut ravagii în Caransebeș și în împrejurimi în anul 1582¹³

Un fragment dintr-un ancadrament de fereastră descoperit demonstrează că interiorul bisericii era destul de întunecos datorită zidurilor groase, amplasării și mărimii relativ reduse a ferestrelor¹⁴. O bucată de tencuială recuperată din elevația bisericii poartă urină de pictură — o linie groasă de culoare neagră — element caracteristic picturii romanice¹⁵.

Planul săpăturilor

Biserica a fost construită în mijlocul unui cimitir, probabil pe locul unei biserici mai vechi din lemn, ce a suprapus la rîndul ei o parte dintr-un monument roman¹⁶, cărui i-au aparținut cele patru fragmente de piatră cioplită de o formă deosebită descoperite în mijlocul corului, situate cu 30 cm, mai jos decît baza fundațiilor actualului monument.

A fost săpată sistematic doar partea vestică a navei unde au fost descoperite 11 cripte situate sub pardoseala bisericii și necropola existentă la est de absida altarului, făcîndu-se o secțiune lungă de 8 m. și lată de 2 m.

S-a efectuat apoi o secțiune est — vest în interior pe axul bisericii, lungă de 14 m. și lată de 2 m. și s-au deschis 7 casete în interior: caseta A de 2,90 × 1,25 m., B de 2,90 × 2,10 m., C de 2,15 × 0,75 m., D de 5 × 1 m., E de 5 × 2 m., F de 2 × 2 m., deschisă în absida altarului suprapunînd la suprafață cripta în care au fost îngropați 15 decedați de ciumă. În partea sud — vestică a navei a fost deschisă caseta G de 2 × 2 m. fără însă a se găsi vreun mormînt. În exteriorul bisericii au fost deschise 7 casete fiecare avînd dimensiunile de 2 × 2 m. pentru a surprinde eventualele morminte (Pl. 3).

O parte din mormintele surprinse în casetele A, B, C, D, E, din interiorul navei în partea ei vestică datează dintr-o perioadă ulterioară dărîmării bisericii iar alte morminte surprinse

¹³ A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 11.

¹⁴ V. Galzio, *op. cit.*, p. 219.

¹⁵ V. Drăgu, *op. cit.*, p. 189.

¹⁶ M. Vieux, *Lumea constructorilor medievali*, București, 1981, p. 8. Aproape în toate cazurile catedralele apusene au fost construite pe un vechi sanctuar datînd din epoca creștinării care a înlocuit un templu roman.

sub nivelul temeliiilor aparțin vechii necropole existente aici înainte de construirea edificiului.

Datorită lucrărilor de escavații și organizării de șantier nu au putut fi săpate și alte zone aferente monumentului.

Criptele

Criptele sînt situate în partea de vest a navei sub nivelul pardoselii bisericii. În mormintările se făceau prin biserică dîndu-se la o parte lespezile ce le acopereau.

Inițial biserica a avut doar trei cripte¹⁷ construite din cărămidă. Ulterior în spațiul cuprins între cripta 1 și cripta 6 au mai fost construite patru cripte a căror ziduri despărțitoare au fost construite la repezeală din cărămidă și piatră fasonată recuperată din alte construcții, ca de altfel și criptele 8, 9, 10 și 11. În partea estică a celor patru cripte a fost un zid de cărămidă surprins doar pe o lungime de 1,20 m. și o înălțime de 0,15 m.

Cripta 1, are dimensiunile de 2,95 m. lungime, 1,40 m. lățime și 1,80 m. înălțime¹⁸ și a fost doar o singură dată folosită, în ea descoperindu-se un fragment dintr-o țesătură cu fir metalic și falanga unui deget, apoi interiorul ei a fost zidit cu cărămidă iar porțiunea superioară a zidului estic cu piatră de rîu. Cu siguranță această criptă a fost zidită în a doua etapă a construirii bisericii, atunci cînd au fost mărite și consolidate contraforturile de pe latura nordică. După deblocarea criptei s-a constatat că ea a fost tencuită și pardosită cu cărămizi iar partea ei superioară avea o formă piramidală. În zidul ei a fost descoperit un fragment de cărămidă ce are imprimat o cruce monogramatică¹⁹ (Pl. 6/8).

¹⁷ Criptele 1, 6 și 7.

¹⁸ Înălțimea criptelor este dată la cotele păstrate în momentul descoperirilor.

¹⁹ D. Tudor, *Biserica paleocreștină de la Slăveni-Olt*, în *SCIVA*, 30, 3, 1979, p. 457. Această cărămidă cu cruce provenea probabil de la vechile „cancelli” — balustrada ce separa altarul de sala bisericii, ce era decorată cu lespezi purtînd pe ele semnul crucii. În locul acestor cancelli s-au construit la bisericile ortodxe catapeteasma. Dacă această cruce provine de la cancelli putem emite ipoteza că pe locul bisericii descoperite a fost o biserică paleocreștină. Un fragment de cărămidă purtînd același semn a fost descoperit în Caransebeș în punctul Țigănești, unde a existat o biserică mai veche, vezi A. Ardeț, *Scurt istoric al cercetărilor arheologice de epocă romană pe raza orașului*

Cripta 2. Zidul sudic era comun cu cel al criptei 1 și avea 2,80 m. lungime, 1,05 m. lățime și înălțimea zidurilor păstrate de 1,30 m. Era pardosită cu pietriș.

Cripta 3. Zidul ce o despărțea de cripta 4 era gros de 0,20 m. construit din cărămidă și piatră de râu prinse în mortar de var și nisip și avea dimensiunile de 2,95 m. lungime, 0,75 m. lățime și 1 m. înălțime fiind pardosită cu pietriș.

Cripta 4. Avea lungimea de 2,75 m., lățime de 1,40 m. și înălțimea de 1 m. și era pardosită cu pietriș.

Cripta 5, era lungă de 2,85 m., lată de 1,20 m. cu înălțimea zidurilor de 1,55 m. A fost pardosită cu fragmente de cărămizi și țigle romane unele dintre ele purtând ștampile sau ornamente specific romane.

Cripta 6. Avea formă piramidală ca și cripta 1, fiind în aceeași perioadă construite și primele din cele șase. Avea lungimea de 2,80 m., lățimea de 2 m. și înălțimea de 1,95 m. În interior pereții nordic și sudic aveau prevăzute șase orificii pentru montarea unor birne ce aveau rostul de a susține sicriul. Pardoseala a fost din scânduri puse pe un strat de pietriș. Cripta încorporează în zidurile ei multe cărămizi romane și pile de hypocaustum.

Cripta 7. A fost construită din cărămidă la 1,60 m. est de cripta 1, având dimensiunile de 2,80 m. lungime, 1,85 m. lățime și 0,90 m. înălțime. A fost pardosită cu pietriș. Pereții de cărămidă aveau grosimea de 0,30 m. (Fig. 4).

Cripta 8. Avea zid comun cu cripta 6 și cu cripta 9, construită din cărămidă și avea dimensiunile de 2,75 m. lungime, 2 m. lățime, 1,20 m. înălțime, pardoseala era din mortar. O bucată din lepedea de mormint era prăbușită în criptă.

Cripta 9. Dimensiunile: 2,40 m. lungime, 1,25 m. lățime, 1,15 înălțime, era pardosită cu pietriș. Partea superioară a criptei a fost distrusă parțial de zidul de fundație al unei clădiri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. A fost pardosită cu bucăți de cărămizi. Colțul sudic a fost distrus de un tub de canalizare.

Cripta 10. La fel ca și cripta 9 partea superioară a zidului vestic a fost distrus parțial de temelia unei clădiri târzii. Ca material de construcție această criptă are încorporată și piatră

Caransebeș, în *Symposia Thracologica*, București, 1992, p. 58. Pentru cunoașterea formelor diferite de cruci, vezi A. Péroté, *L'archéologie chrétienne*, Paris, p. 143, fig. 101.

Fig. 4 Cripa 7 după efectuarea săpăturilor arheologice

fasonată. Cripta are dimensiunile de 2,15 m. lungime, 1,35 m. lățime și 1,40 m. înălțime și a fost pardosită cu pietriș.

Cripta 11. Zidul sudic și vestic al navei constituiau zidurile propriu-zise ale criptei. Cripta a fost parțial distrusă ca de altfel întreg colțul vestic al bisericii datorită unui stîlp pentru iluminatul public. Cripta avea dimensiunile de 2,60 m. lungime, 1,95 m. lățime și 1,15 m. înălțime. Cripta a fost acoperită cu o lespede de piatră, păstrate doar parțial iar în zidul nordic au fost găsite mai multe fragmente de cărămizi romane și pile de hypocaustum.

Stratigrafia

Biserica a fost ridicată în două etape de construcție, prima etapă la mijlocul secolului XIII cînd au fost construite fundațiile întregului edificiu inclusiv cele două contraforturi de pe latura vestică și a doua etapă la sfîrșitul secolului XIII, cînd au fost construite cîte patru contraforturi pe laturile de sud și de nord. Ca urmare a tasării terenului cel puțin trei contraforturi de pe latura nordică au fost consolidate și mărite din fundații. Ruinele păstrate sînt executate din zidărie din piatră de rîu cu mortar de var și încorporează ca material de construcție și numeroase fragmente de piese romane din marmură, cărămizi, țigle și alte elemente romane provenite din construcțiile antice din zonă. (Pl. 4).

Fundațiile sînt continui cu adîncimea de circa 1,20 m. — 1,30 m. și grosimea de 1,10 m., așezate pe o terasă a rîului Sebeș, construită dintr-un material grosier (pietrișuri și nisipuri) alternînd cu lentile de nisipuri fine și argile nisipoase cu structură oblică, direcția generală de dezvoltare spațială a straturilor este est — vest, cu o înclinare cuprinsă între 15° — 20° spre sud. Constructorii au săpat un șanț de fundație lat de 1,10 m., care a fost apoi umplut pînă la nivelul vechi de călcare cu straturi succesive de bolovani de rîu prinși în mortar de var. Porțiunile din elevația zidurilor păstrată numai în zona vestică a monumentului (cote pînă la 0,80 m peste nivelul de călcare din interiorul bisericii) au aceeași structură ca și fundațiile, avînd grosimea de 0,90 — 1 m. După construcția temeliei peste ultimul rînd de bolovani de rîu a fost întins un

strat de mortar peste care a început construcția elevației²⁰. Cît privește înălțimea monumentului rămînem în domeniul ipotezelor.

Materiale romane descoperite în biserică

Situată într-o zonă cu numeroase vestigii romane, era firesc ca monumentul medieval să cuprindă în zidurile sale și materiale romane. În afară de blocuri de piatră cioplită folosită la zidurile de fundație, e drept puține la număr, circa nouă bucăți, mai sînt cîteva în elevația monumentului, precum și cărămizi și bucăți de cărămizi romane folosite sporadic la zidirea contraforturilor. Mai multe cărămizi și fragmente de cărămizi și țigle romane, pile de hypocaustum au fost folosite la pavimentul criptelor sau în zidul acestora în special la construcția criptelor 4, 5, 6 și 11 (Pl. 5/5, 6, Pl. 6/3, 4). Cripta 5 a fost pardosită cu 80 fragmente de cărămizi și țigle romane unele dintre ele avînd aplicate ștampilele MID, MASY, ARF și CIV²¹, identice cu cele descoperite în mari cantități în castrul și așezarea civilă de la Tibiscum.

Dar în zidurile bisericii au fost descoperite și alte materiale romane asupra cărora trebuie să insistăm. Este vorba în primul rînd de jumătatea unui fronton roman de marmoră albă descoperit în elevația nordică a bisericii, ce are reprezentat în basorelief scena mitologică a luptei lui Hercules cu porcul mistreț de pe muntele Erimant din Arcadia²². Basorelieful are dimensiunile de 130 cm × 127 cm × 65 cm și grosimea de 35 cm (Pl. 6/2).

O stelă funerară din marmoră albă a fost descoperită tot în elevația bisericii pe latura nord-vestică și are dimensiunile de 220 cm × 46 cm × 16 cm fiind frumos ornamentată în partea superioară iar cîmpul era pregătit pentru a fi scris textul (Pl. 6/1).

În altar a fost descoperit un fragment de marmoră albă

²⁰ Pentru structura fundației și elevației, vezi O. Popescu, *Considerații asupra structurii fundației și elevației bisericii românești din centrul orașului Caransebeș* (lucrare în manuscris).

²¹ CIL, III, 8074, 25. M. Moga, *Garnizoana romană la Tibiscum*, în AMN Cluj, 1970, p. 135—148. IDR, III/I., p. 225, 227, 228—229. Muzeul Caransebeș (în continuare MC), inv. nr. 14201. Notă, în Pl. 5, fig. 1, 2, 3, 4, 5, 6 sînt desenate la scara 1/5.

²² G. Lăzărescu, *Dicționar de mitologie*, București, 1979, p. 204, MC inv. nr. 14190.

avînd dimensiunile de 72 cm × 45 cm × 15 cm ce a aparținut unei inscripții onorifice, dedicant fiind un grec, decurion sau augustal al Coloniei Ulpia Traiana Sarmizegetusa²³ datînd din secolul al II-lea e.n. (Pl. 6/5).

În fața scării de la intrarea principală în biserică pe latura vestică a fost descoperită o lespede de marmoră albă avînd dimensiunile de 160 cm × 90 cm × 30 cm.

Blocuri de calcar și de marmoră de mari dimensiuni sînt zidite în cele două contraforturi de colț ale bisericii.

Lespedea de altar a fost confecționată dintr-un bloc de marmoră albă ce a aparținut tot unei construcții romane și are dimensiuni de 150 cm × 85 cm, iar spațiul din interiorul lespedei în care era plasată cutia metalică ce adăpostea moaștele sfinte are dimensiunile de 50 cm × 30 cm. Grosimea lespedei este de 30 cm (Pl. 6/7). Prin dimensiunile ei lespede de altar se înscrie în canoanele bizantine²⁴.

Existența materialelor romane în zidurile fundației și elevației demonstrează că în imediata apropiere a bisericii a existat un important monument roman. Ipoteza că aceste materiale ar fi fost aduse de la Tibiscum situat la circa șase km de biserică nu trebuie exclusă, dar mai aproape de realitate este faptul că în împrejurimile orașului au existat mai multe villa rustica, iar cu siguranță pe vatra orașului a existat o puternică așezare romană din ruinele căreia constructorii medievali au folosit materiale gata fasonate. De altfel nu trebuie uitat faptul că multe case din orașul Caransebeș au în zidurile lor materiale romane, multe dintre ele cu inscripții²⁵.

Fragmente de sculptură monumentală

Refolosirea materialului de construcție după dărîmarea bisericii a făcut ca din zidurile ei să nu rămînă pe teren decît o parte din elevație în zona vestică și fragmente de piatră cio-

²³ Mulțumim și pe această cale d-lui conf. univ. dr. Ioan Piso pentru informația dată.

²⁴ T. Tarnavski, *Zidirea, întocmirea și decorarea din lăuntru a lăcașului dumnezeiesc, cum o cere biserică și tradiția*, în „Foaia Diecesană”, an XX, 48, Caransebeș, 1905, p. 1. Pentru comparație cu altarele bisericii catolice care au alte dimensiuni, vezi G. Ruffini, *op. cit.*, p. 133—137, cu referire la canoanele catolice din anii 401, 1198, 1199. F. Laib, Fr. Schwarz *Studien die geschichten Altars*, Stuttgart, 1857. La sinodul de la Cartago (401) s-a hotărît că dacă altarul nu are moaște să fie dărînat. MC. inv. nr. 14193.

²⁵ Vezi, cap. II.

plită descoperite cu prilejul escavațiilor și mai ales în urma săpăturilor arheologice. Au apărut mai multe fragmente de sculptură monumentală cum sînt: un fragment dintr-un lăcrimariu²⁶ (Pl. 5/9), un fragment dintr-un ancadrament de fereastră²⁷ (Pl. 5/10), 20 de fragmente de ogive²⁸ databile după modul de construcție în secolele XI—XII²⁹ (Pl. 5/11, 12, 13, 14, 16), trei fragmente dintr-un stîlp de portal³⁰, un fragment din arhivolta portalului³¹ (Pl. 5/7), o bază de pilastru romanic³² (Pl. 5/8) și o cheje de boltă³³ descoperită în corul bisericii (Pl. 6/9). De asemenea au fost recuperate și cîteva fragmente din lespezile³⁴ ce acopereau criptele, din care una avînd un sistem de rotire deosebit (Pl. 6/6).

Mormintele din cripte

Cripta 2

M. 1, două cranii conservate „in situ”. Restul scheletului nu a fost găsit.

M 2, schelet complet, mîinile situate pe piept. (Pl. 7. Fig. 1).

Inventar: pe inelarul mîini stîngi, un inel din aur cu șaton dreptunghiular ornamentat cu vrejuri de acant și incizii liniare intersectate, piatra prețioasă din montura șatonului nu s-a găsit. Inelul are diametrul de 20,5 mm și o greutate de 4,600 gr.³⁵ (Pl. 15/5) în zona bazinului două fragmente dintr-o curea de piele puternic oxidată datorită unor elemente decorative din argint ce au fost aplicate pe ea, dar care nu s-au mai păstrat. În mîna dreaptă avea o monedă din argint din anul 1549 emisă în timpul lui Ferdinand I³⁶.

²⁶ MC inv. nr. 14198. Notă, în Pl. 5, fig. 11, 12, 13, 14 și 16 sînt desenate la scara 1/5.

²⁷ MC inv. nr. 14196.

²⁸ *Ibidem*, 14194.

²⁹ V. Galzio, *op. cit.*, p. 220, analogii cu ogivele bisericii Ruprecht din Viena construită în sec. XI.

³⁰ MC inv. nr. 14195.

³¹ *Ibidem*, 14197.

³² *Ibidem*, 14199.

³³ *Ibidem*, 14202.

³⁴ *Ibidem*, 14194.

³⁵ *Ibidem*, 14180.

³⁶ L. Huszar, *Munzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Budapesta — Munchen, 1979, p. 143. c. 925. MC inv. nr. 14445.

M 3, mormint deranjat de înhumările ulterioare. S-a păstrat din schelet doar femurul drept, bazinul, tarsienele, metatarsienele și falangele membrelor inferioare.

Inventar: trei cuie de sicriu, două copci din argint³⁷ (Pl. 9/2).

M 4, Schelet complet de femeie, mâinile situate pe piept.

Inventar: în zona timpiei stîngi, un cercel din aur cu 17 rubine³⁸ avînd forma de strugure (Pl. 15/1), trei ace de voal din bronz³⁹ (Pl. 10/7), o mărgea de agat⁴⁰ (Pl. 18/9), în mina dreaptă o monedă din argint emisă în timpul lui Cazimir Jagello⁴¹.

M 5, mormint deranjat. S-au păstrat fragmente din craniu, bazinul, femurele și fragmentele din tibia și peroneu.

Cripta 3

M 1, mormint răvășit, din schelet s-a păstrat craniu, bazinul, patru coaste, un femur, o claviculă, un antebraț.

Inventar: în apropierea oaselor bazinului, trei fragmente din cărămizi romane.

Cripta 4

M 1, morminte deranjate. Au fost dezvelite două cranii fragmentate, părți din coaste, fragmente din coloana vertebrală, fragmente de femure.

M 2, un craniu de femeie a cărui calotă era fragmentată.

Inventar: lingă timpla stîngă, un ac de voal din bronz⁴².

M 3, schelet complet, mâinile situate pe piept (Pl. 7/2).

Inventar: un inel din aur cu gemă antică reprezentînd un satir⁴³. Inelul are veriga din foaie de aur mai subțire în partea inferioară, cu o casetă adîncită în care este montată gema. Veriga inelului are diametrul de 25,5 mm și o greutate de 5,300 g., diametru gемеi 10,9 mm (Pl. 14/2). Poate fi datat

³⁷ MC inv. nr. 14450.

³⁸ *Ibidem*, 14175.

³⁹ *Ibidem*, 14459.

⁴⁰ *Ibidem*, 14171.

⁴¹ I. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrini, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul județean Tîrgu-Mureș, Tîrgu-Mureș, 1980, p. 39.*

⁴² MC inv. nr. 14459.

⁴³ *Ibidem*, 14169.

datorită gemei în secolele II—III e.n.⁴⁴. În jurul craniului au fost găsite bucăți de cărbune.

M 4, un craniu conservat „in situ“.

M 5, morminte deranjate. Au fost dezvelite două cranii în poziții diferite, un bazin și un femur.

Inventar: șase copci perechi din argint în formă semisferică⁴⁵ cu diametrul de 11 mm și 1,350 g.⁴⁶ (Pl. 9/3).

M 6, trei cranii cu fața în sus orientate este-vest (Pl. 7/3)

Inventar: un pandantiv, parte componentă a unui cercel compus din două semicalote sferice, tortița de prindere aplatizată, diametrul piesei este de 9 mm⁴⁷ (Pl. 9/9), datat în limite mai largi în secolele XIV—XVI.

Cripta 5

M 1, au fost dezvelite cinci cranii, unele fragmentate și în poziții diferite (Pl. 7/4).

M 2, un schelet de femeie din care s-a păstrat: partea dreaptă a craniului, femurul drept, bazinul, patru coaste.

Inventar: în jurul craniului s-au găsit patru mărgele de turcoaz⁴⁸, trei fragmente de ace de voal din bronz⁴⁹, patru cuie de sicriu. În regiunea toracelui, un fragment de țesătură cu fir (Pl. 19/1), al cărui model se întilnește și azi pe opregele, brâiele catrințele și ștergarele din satele de pe Valea Bistrei⁵⁰. Patru copci din argint⁵¹ (Pl. 9/2), o aplică din argint⁵² (Pl. 9/10), opt mărgele de turcoaz lipite fiecare pe un suport din sticlă montate pe un șnur din argint⁵³.

⁴⁴ St. Burda, *Tezaure de aur din România*, București, 1979, fig. 81, 82.

⁴⁵ MC inv. nr. 14455.

⁴⁶ V. N. Drăghiceanu, *Săpăturile de la Buda, Lapoș și Tisău — Buzău*, în *BCMI*, Vălenii de Munte, 1931, an XXIV, fasc. 70, p. 173.

⁴⁷ MC inv. nr. 14456.

⁴⁸ *Ibidem*, 14464.

⁴⁹ *Ibidem*, 14459.

⁵⁰ Fragmentul de țesătură descoperit a fost realizat prin țesere în războiul de țesut, folosindu-se atât ca băteală cât și ca urzeală fire de cîneapă sau în prin alesătură peste fire realizându-se două motive: „furca”, motiv realist și „prescura” motiv simbolic. Din colecția Muzeul Caransebeș, vezi pentru analogii piesele cu inv. nr. 2192, 3248, etc. Mulțumim și pe această cale restauratoarei D. Urziceanu pentru informațiile date.

⁵¹ MC inv. nr. 14453.

⁵² *Ibidem*, 14462.

⁵³ *Ibidem*, 14464.

M 3, schelet de femeie păstrat în întregime, mâinile situate pe piept (Pl. 7/5).

Inventar: pe inelarul mîinii stîngi, un inel din argint⁵⁴ cu șaton în care este montat un carneol. Șatonul este ornamentat în partea inferioară cu incizii radiale. Inelul are 2,400 g. și diametrul verigii de 19 mm (Pl. 12/5). Au mai fost găsite două rozete avînd fiecare cîte șase granate dispuse în jurul unei perle din argint aurit, rozeta avînd diametrul de 6 mm⁵⁵ (Pl. 9/11). Un fragment dintr-un ac de voal din argint cu cap în formă cuboctedric⁵⁶ (Pl. 9/6).

M 4, schelet complet de femeie, mâinile situate pe piept.

Inventar: pe inelarul mîinii stîngi, un inel din aur ce a avut montată „au cabochon“ o piatră prețioasă care s-a pierdut⁵⁷. Veriga inelului are diametrul de 21,5 mm, greutatea inelului este de 3,00 g. Șatonul are diametrul de 8,9 mm (Pl. 14/4), un fragment dintr-un ac de voal din bronz⁵⁸, o mărgea din agat⁵⁹. Lîngă tîmpla dreaptă un cercel din aur cu un rubin dispus central și cinci perle dispuse — două în partea superioară a rubinului și trei în partea inferioară⁶⁰ (Pl. 15/2), cercelul are 2,00 g.⁶¹.

M 5, schelet păstrat în întregime, bine conservat mâinile situate pe piept.

Inventar: pe inelarul mîinii drepte, un inel din argint aurit cu gemă antică reprezentînd pe Apollo⁶². Șatonul este din două registre, unul avînd forma unui șnur, al doilea avînd incizii de linii paralele, veriga se îngroașă în partea superioară. Inelul are 10,200 g, iar diametrul verigii de 24,7 mm (Pl. 11/4).

M 6, schelet complet de femeie, mâinile pe piept (Pl. 7/6).

Inventar: lîngă tîmpla stîngă, un cercel din aur cu perla și smaragd⁶³, avînd analogii cu cerceii romani din secolul al III-lea din colecția C. Orghidan⁶⁴ (Pl. 15/3), două rozete din

⁵⁴ *Ibidem*, 14432.

⁵⁵ *Ibidem*, 14458.

⁵⁶ *Ibidem*, 14449.

⁵⁷ *Ibidem*, 14179.

⁵⁸ *Ibidem*, 14459.

⁵⁹ *Ibidem*, 14171.

⁶⁰ *Ibidem*, 14188.

⁶¹ V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 173.

⁶² MC inv. nr. 14184.

⁶³ *Ibidem*, 14172.

⁶⁴ St. Burda, *op. cit.*, p. 88.

sticlă aurită cu un turcoaz în mijloc (rozeta are diametrul de 10 mm), o rozetă cu două granate montate pe un suport din sticlă cu șnur din argint (dimensiunea de 7,8/10 mm)⁶⁵.

M 7, schelet păstrat în întregime, mîinile situate pe piept (Pl. 7/7).

Inventar: în zona toracelui, s-a găsit un inel sigilar din aur⁶⁶. Inelul are veriga din foaie de aur, mai subțire în partea inferioară, iar în partea superioară o casetă adîncită în care este montată o gamă din carneol reprezentînd un cap de bărbat în profil (Pl. 15/6). Inelul are 3,300 g., diametrul verigii 20,7 mm. Inelul poate fi datat în secolele XIV—XV⁶⁷. O mo-nedă din argint situată pe bazin emisă în timpul lui Sigismund de Luxemburg între 1390—1427⁶⁸, două potcoave din fier ce erau aplicate pe tocurile cismelor⁶⁹.

M 8, schelet situat lîngă mormîntul 7, (Pl. 7/8).

Inventar: pe inelarul mîinii drepte un inel sigilar din argint aurit cu placa octogonală decorată cu motive florale⁷⁰. În registrul inferior sînt incizate două semne geometrice, la limita superioară a capetelor verigii, pe o parte cîte două incizii în formă de S culcat, o incizie în formă de X și cîte trei incizii și cîte două linii ce separă aceste semne, pe cealaltă parte a verigii aceleași incizii doar că semnul S este în poziție verticală. Inelul are 15,00 g., diametrul verigii 27,5 mm (Pl. 12/1). Poate fi datat în secolul al XV-lea⁷¹, un nasture din fildeș de formă conică cu incizii radiale, avînd diametrul de 15 mm⁷² (Pl. 10/10).

Cripta 6

M 1, un schelet de femeie parțial păstrat. S-a găsit „in situ” coloana vertebrală, mîna stîngă fără falange. În zona craniului s-au găsit trei bucăți de cărbune.

⁶⁵ MC inv. nr. 14464.

⁶⁶ *Ibidem*, 14183.

⁶⁷ St. Burda, *op. cit.*, p. 70.

⁶⁸ L. Huszar, *op. cit.*, p. 93. c. 576. MC inv. nr. 14445.

⁶⁹ Al. Bărcăcilă, *Mănăstirea Coșuștea — Crivelnicu, Mehedinți în BCM*, 1935, an 38, fasc. 86, p. 177. I. Miloia, *Biserica medievală de la Căvâran, Timișoara*, 1930, p. 15. M. Roșka, *Un vechi cimitir românesc în fostul sat Văraea (jud. Bistrița-Năsăud)*, Cluj, 1924, p. 25—26.

⁷⁰ MC inv. nr. 14183.

⁷¹ D. V. Rosetti, *BC*, 1972, 2, p. 34.

⁷² MC inv. nr. 14464.

Inventar: lingă timpla dreaptă, un fragment de țesătură cu fir metalic avînd motiv decorativ „șerpulețe”⁷³ (Pl. 19/2), patru copci din argint cu motive florale, fiecare avînd 1,500 g. și 19,2 mm diametru⁷⁴ (Pl. 16/4).

M 2, morminte deranjate, trei craniile cu fața în sus, două femure, o tibie, un peroneu, tarsiene, metatarsiene, falangele dickerului drept.

Inventar: în zona calcaneelor, două potcoave din fier⁷⁵.

M 3, schelet de copil parțial păstrat, craniul fără mandibula inferioară, coloana vertebrală, femurele deranjate, patru coaste.

Inventar: în zona toracelui, cinci copci din argint⁷⁶ (Pl. 19/3), două cochilii de melc⁷⁷.

M 4, Schelet bine conservat, mîinile pe piept. Între femure s-a găsit un fragment de țiglă romană cu ștampila CIV. (Pl. 5/1).

Inventar: două copci din argint aurit, avînd dispuse gheare de prindere a unor pietre prețioase care s-au pierdut⁷⁸. S-a păstrat doar un granat montat în centrul copcii. Copca are 2,500 g. și diametrul de 19,5 mm (Pl. 16/4).

M 5, schelet păstrat în întregime, mîinile situate pe piept.

Inventar: în jurul bazinului zece rozete confecționate din năргеle albe din sticlă⁷⁹, avînd în mijloc cîte un turcoaz, cusute pe o țesătură din fir de argint. Fiecare rozetă este compusă din nouă mărgele ce au diametrul de 2,8 mm, turcoazul are diametrul de 3,3 mm (Pl. 18/12).

M 6, schelet complet aparținînd unei femei, mîinile pe piept.

Inventar: pe inelarul mîinii stîngi, un inel din aur cu camee antică⁸⁰. Pe camee este reprezentat chipul unui copil. Cu

⁷³ Fragmentul de țesătură cu „șerpulețe” (motiv zoomorf), este realizat prin aplicarea liniară pe suport a firelor metalice (două sau patru) și întărită cu cusătură simplă înaintea acului a altor fire metalice. Motiv realizat pe opregele costumelor populare românești întâlnit și azi în satele Zăguzeni și Căvărăn în colecția Muzeului din Caransebeș, vezi opregele cu nr. inv. 1582, 1890.

⁷⁴ MC inv. nr. 14443.

⁷⁵ M. Roșka, *op. cit.*, p. 25.

⁷⁶ MC inv. nr. 14446.

⁷⁷ J. Baltrusaitis, *Evul mediu fantastic*, București, 1975, p. 52. Cochiliile de melci sau scoici puse în special în mormintele de copii simbolizează mitul creștin al învierii.

⁷⁸ MC inv. nr. 14451.

⁷⁹ *Ibidem*, 14464.

⁸⁰ *Ibidem*, 14170.

siguranță cameea este un produs de concepție al glipticii antice. Veriga inelului are diametrul de 13,6 mm, cameea are diametrul 6 mm, inelul are 1,800 g. (Pl. 14/5).

M 7, schelet complet de femeie, mâinile situate pe piept.

Inventar: un inel fragmentat lângă mîna stîngă, șatonul gravat în formă triunghiulară⁸¹, veriga are ornamente inelare minuscule, în partea superioară a verigii, de o parte și de alta a șatonului cîte o inimioară din argint. Inelul are 0,800 g., diametrul verigii 19,2 mm (Pl. 11/5).

M 8, schelet de femeie, bine conservat, mîinile pe piept.

Inventar: lângă tîmpla dreaptă un ac de voal din bronz⁸² (Pl. 10/7), și o țesătură din fir metalic avînd motiv ornamental „brăduțul“, cunoscut și azi pe opregele și cepsele din satele de Valea Bistrei⁸³ (Pl. 19/3), 15 nasturi din argint aurit în formă de butoaș-cilindric cu o sîrmă ușor aplatizată⁸⁴. Nasturii pot fi datați în secolul al XVI-lea, avînd analogii cu nasturii descoperiți în mormîntul Mariei Amiralis — soția lui Petru Voievod domnul Moldovei⁸⁵. Fiecare nasture are 2,600 g. și lungimea de 14 mm (Pl. 10/5).

M 9, schelet de femeie păstrat în întregime, mîinile situate pe piept.

Inventar: în jurul craniului, trei fragmente de țesătură cu fir din argint aurit și o mărgea din aur.⁸⁶ cu diametrul de 8 mm și o greutate de 0,950 g. ce a făcut parte din montura unui cercel (Pl. 14/1).

M 10, schelet de bărbat bine conservat.

Inventar: pe inelarul mîinii drepte, un inel sigilar din aur⁸⁷ cu verigă masivă, placa ovală are incizat un scut în interiorul căruia sînt gravate inițialele CM și o săgeată transversală. Deasupra seutului sînt incizate aceleași inițiale dar de dimensiuni mai mici și plasate orizontal. Partea superioară a verigii este îngroșată și are incizii cu motive florale. A aparținut se pare unui membru al familiei Măcicaș⁸⁸. Inelul are 20,750 g.,

⁸¹ *Ibidem*, 14431.

⁸² *Ibidem*, 14459.

⁸³ Modelul numit „brăduț“ este realizat prin țesere în război. În colecția Muzeului Caransebeș mai multe piese reprezentative (inv. nr. 162).

⁸⁴ MC inv. nr. 14181.

⁸⁵ St. Burda, *op. cit.*, p. 77, fig. 135.

⁸⁶ MC inv. nr. 14173.

⁸⁷ *Ibidem*, 14176.

⁸⁸ E. Vărtosu, *Despre dreptul la sigiliu*, în SCN, III, p. 334. Sigiliul ținea loc de semnătură încă din sec. XIII.

diametrul verigii 26,8 mm (Pl. 14/3). În zona toracelui, 13 nasturi din argint în formă de butoiăș⁸⁹, fiecare avînd 3,700 g. și lungimea 16,4 mm (Pl. 10/6).

M 11, schelet de copil, tasat de i humările succesive de deasupra.

Inventar: mărgelile din sticlă⁹⁰ cusute pe îmbrăcăminte în formă de rozete. Fiecare rozetă are la mijloc o mărgică din sticlă verde. Au fost găsite patru rozete și 105 mărgelile separate, o scoică lîngă tîmpla dreaptă a craniului.

Cripta 7

M 1, la suprafața criptei au fost dezvelite părți din schelete deranjate: cinci clavicule, trei femure, șapte coaste, două bazine, două antebrațe, fragmente din cutia craniană, fragment dintr-un omoplat, șapte vertebre, patru radius, patru cubitus. (Pl. 7/9).

Inventar: în zona vertebrelor, bucăți din țesătură cu fir din argint, opt mărgelile din sticlă verde⁹¹, trei ace de voal din bronz⁹², șapte cuie de sicriu, trei bucăți din scîndura sicriului, o potcoavă din fier.

M 2, schelet complet, mîinile situate pe piept.

Inventar: în mîna dreaptă o monedă din argint din anul 1543 emisă în timpul lui Ferdinand I⁹³.

M 3, un craniu conservat „in situ“, aparținînd unei femei.

Inventar: calota craniană avea culoarea verde datorită unui acoperămint de cap din țesătură cu fir ce avea ornament specific cepșelor bănățene, descoperindu-se și 20 „bănuți“ și două ace de voal din bronz⁹⁴.

M 4, schelet complet de femeie, mîinile situate pe piept (Pl. 8.2).

Inventar: în zona toracelui o copcă din argint⁹⁵ și o paftă din argint aurit⁹⁶, compusă din două bucăți, cu motive florale, una dintre ele avea două pietre prețioase care însă nu au fost

⁸⁹ MC inv. nr. 14181.

⁹⁰ *Ibidem*, 14164.

⁹¹ *Ibidem*,

⁹² *Ibidem*, 14459.

⁹³ L. Huszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935, MC inv. nr. 14445.

⁹⁴ MC inv. nr. 14459.

⁹⁵ *Ibidem*, 14447.

⁹⁶ *Ibidem*, 14178.

găsite. Paftaua are 9,300 g. și poate fi datată în secolele XIV—XV⁹⁷ (Pl. 16/3).

M 5, două cranii deranjate, restul scheletelor nu s-au descoperit.

M 6, schelet complet de femeie, mâinile situate pe piept.

Inventar: pe torace două copci pereche din argint aurit cu motive florale⁹⁸ (Pl. 13/4).

M 7, schelet complet de femeie, mâinile situate pe piept, (Pl. 7/10).

Inventar: pe falanga degetului inelar de la mîna stîngă un inel din argint aurit⁹⁹ de 0,950 g., diametrul verigii 19,5 mm, șatonul are patru gheare de prindere a unei pietre prețioase care nu s-a găsit (Pl. 11/3). Piesa are analogii cu cele datate în secolul XV.

M 8, schelet întreg, mâinile pe piept.

Inventar: pe inelarul mîinii stîngi un fragment dintr-un inel din argint¹⁰⁰, avînd imprimat prin ștanțare inițialele IHS (Pl. 11/6), fragmentul păstrat are 0,600 g.

M 9, schelet complet, mâinile pe piept.

Inventar: în mîna dreaptă, o monedă din argint emisă în timpul lui Sigismund de Luxemburg¹⁰¹, patru nasturi din argint în formă de ciupercă¹⁰² (Pl. 10/1), databili în secolele XIV—XV.

M 10, patru schelete așezate unul lîngă altul, orientate est-vest, cel puțin două au ajuns aproape la același nivel datorită tasării și înhumărilor ulterioare.

Inventar: în zona calcaneelor, trei potcoave dîm fier.

M 11, schelet de femeie, mâinile pe piept.

Inventar: în mîna dreaptă, o monedă din argint din timpul lui Ferdinand I, emisă în anul 1528¹⁰³. În zona bazinului, fragmente dintr-un șnur realizat prin împletirea a două fibre textile¹⁰⁴, lîngă tîmpla dreaptă două ace de voal din bronz¹⁰⁵.

⁹⁷ Există analogii cu piesele săsești din Transilvania, poate fi produs al unui atelier din Transilvania.

⁹⁸ MC inv. nr. 14443.

⁹⁹ *Ibidem*, 14185.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 14463.

¹⁰¹ L. Huszar, *op. cit.*, p. 93—94, c. 576. MC inv. nr. 14445.

¹⁰² MC inv. nr. 14182.

¹⁰³ L. Huszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935, MC inv. nr. 14445.

¹⁰⁴ Șnurul era atașat prin coasere la „cîptă”. Șnurul era folosit la confecționarea opregelor și este perpetuat în costumele populare din zona de munte a Banatului pînă azi, vezi opregele din satul Borlova (inv. nr. 2301).

¹⁰⁵ MC inv. nr. 14459.

În zona bazinului, jumătatea unei paftale din argint în greutate de 6,200 g. și diametrul de 25,2 mm¹⁰⁶, ce avea în mijloc montată o piatră prețioasă ce nu a fost găsită (Pl. 13/6).

M 12, schelet complet, miinile pe piept, în jurul craniului trei bucăți de cărbune.

Inventar: un inel sigilar din argint¹⁰⁷, pe șatonul oval are gravat un grifon (Pl. 12/3), Inelul are 7,800 g., veriga 22,2 mm diametrul. Piesa este specifică secolului XV¹⁰⁸, șapte cuiе de sicriu, două potcoave din fier.

M 13, două schelete bine conservate, miinile pe piept.

Inventar: nasture globular din argint, tortița de prindere în formă alungită¹⁰⁹, datarea în secolele XIV—XVI, cinci cuiе de sicriu, trei potcoave din fier.

M 14, schelet complet de femeie, mâna dreaptă situată pe bazin, cea stîngă așezată de-a lungul corpului (Pl. 7/11).

Inventar: lingă tîmpla stîngă, partea sferică a unui cercel confecționat prin lipirea a două semicalote (Pl. 9/8), diametrul sferei este de 12 mm¹¹⁰ și se poate data în secolele XIV—XV¹¹¹.

Cripta 8.

M 1, mormînt deranjat ce a aparținut unui copil. S-a găsit doar un femur, cinci coaste, claviculele (Pl. 7/12).

Inventar: lingă coaste, o scoică albă¹¹² și trei cochilii de melc, 19 mărgеле perechi din sticlă albă¹¹³, o monedă din argint din anul 1556¹¹⁴, emisă în timpul lui Ferdinand I

M 2, nu s-a conservat „în situ“ decît o claviculă și un femur. Restul scheletului nu s-a mai păstrat.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 14437.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 14430.

¹⁰⁸ Piese asemănătoare la Muzeul din Belgrad, inv. nr. 4443 și la Muzeul din Sarajevo inv. nr. 2351.

¹⁰⁹ Asemenea nasturi apar la Dunărea de Jos încă din sec. XI—XII, vezi P. Gatev, *Arhologia*, Sofia, 1977, 1, fig. 2/1 — 3. Gh. Baltag, *Poadoabe din sec. XIV—XVII din inventarul necropolei de la Streisîngeorgiu și Strei — jud. Hunedoara*, în *MIA*, 1, 1978, p. 54, fig. 1/13.

¹¹⁰ MC inv. nr. 14457.

¹¹¹ M. Roșka, *op. cit.*, p. 27, fig. 17/3. E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *Orașul medieval Baia în sec. XIV—XVII*, Iași, 1984, vol. II, p. 177.

¹¹² MC inv. nr. 14464.

¹¹³ *Ibidem*, 14464.

¹¹⁴ L. Huszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935, MC inv. nr. 14445.

M 3, au fost dezvelite patru cranii, orientate cu fața în sus fragmentate, lângă ele trei bucăți de cărbune.

M 4, mormînt deranjat, probabil de la alte înhumări. S-a descoperit un craniu, un femur, șapte coaste, un fragment de claviculă.

Inventar: trei cuie de sicriu, o potcoavă din fier.

M 5, schelet incomplet. Au fost găsite doar fragmente de craniu, fragmente de bazin, femurele, două fragmente de tibie, un humerus, fragmente din radius și cubitus, două coaste. În jurul craniului două bucăți de cărbuni.

Cripta 9

M 1, trei cranii deranjate de morminte ulterioare.

M 2, cinci cranii, reînhumate, așezate în poziții diverse și deranjate de alte înhumări.

M 3, un craniu de femeie, situat cu fața în sus.

Inventar: în jurul craniului 15 mărgele din sticlă verde¹¹⁵ ce au fost prinse pe un acoperămînt de cap cu țes(tură cu fir metalic.

M 4, schelet complet de femeie, miinile așezate pe piept (Pl. 7/13).

Inventar: pe oasele bazinului o pafta din argint aurit¹¹⁶ formată din două bucăți ornamentale cu motive florale avînd fiecare gheare de prindere a unor pietre prețioase care însă nu s-au găsit. Piesa are 19,400 g. (Pl. 17/2) și poate fi datată în secolul al XVI-lea¹¹⁷, în mîna dreaptă avea o moredă din argint emisă în timpul lui Ferdinand I la 1531¹¹⁸.

Cripta 10

M 1, mormînt deranjat de fundațiile unei clădiri din secolul al XVIII-lea ce a transversat cripta pe latura vestică. Au fost găsite doar părți dintr-un schelet: coloana vertebrală, trei coaste, un fragment din bazin, craniul era fragmentat și cu fața în jos.

Inventar: două bucăți de cărbune în jurul craniului.

¹¹⁵ MC inv. nr. 14464

¹¹⁶ *Ibidem*, 14439.

¹¹⁷ L. Munteanu Dimitriu, *Itinerarii arheologice bănățene*, București, 1988, Pl. XXVII.

¹¹⁸ L. Huszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935. MC inv. nr. 14445.

M 2, mormînt deranjat. Schelet incomplet păstrat „in situ“, un femur și o claviculă.

Inventar: în zona toracelui au fost găsite zece mărgelile din sticlă de culoare verde¹¹⁹, două cuie de sicriu, un fragment dintr-o potcoavă.

M 3, mormînt deranjat, s-a păstrat craniul fragmentat, bazinul, un femur.

Inventar: pe bazin au fost găsite fragmente de țesătură cu fir metalic și două aplicații din argint aurit în formă de rozetă cu motive florale¹²⁰, ce se pot data în secolele XV—XVI¹²¹ (Pl. 13/5). Piesele au diametrul de 21 mm și o greutate de 3,700 g.

M 4, în partea vestică a criptei, sub zidul de fundație a unei case construită la sfîrșitul secolului XVIII, s-a găsit craniul unei femei (Pl. 7/14).

Inventar: pe calota craniană, un acoperămînt de cap din țesătură cu fir metalic pe care erau prinse 110 piese din argint filigranat în formă de rozete în mijlocul fiecărei piese fiind montat un rubin sau o perle, iar în zona timpnelor cîte 40 pandantivi din argint filigranat prinși pe un șnur¹²² (Pl. 13/1, 2, 3). Piesele sînt databile în secolele XV—XVI¹⁰³. S-au mai găsit patru ace de voal din bronz¹²⁴.

Cripta 11

M 1, mormînt deranjat. S-a păstrat „in situ“ doar craniul și un femur.

M 2, părți din schelet. Se pare că la acest nivel au fost puse părți din scheletele inhumate anterior. Au fost găsite două femure, un bazin, trei clavicule, cinci coaste, două craniuri fragmentate fără mandibulele inferioare.

Inventar: șase cuie de sicriu.

M 3, schelet complet de femeie (Pl. 7/15).

Inventar: lingă timpla stîngă tortița unui cercel din aur¹²⁵ de 0,300 g. (Pl. 15/4), 21 mărgelile perechi din sticlă albă cu diametrul de 4 mm¹²⁶.

¹¹⁹ *Ibidem*, 14154.

¹²⁰ *Ibidem*, 14434.

¹²¹ V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 174.

¹²² MC inv. nr. 14171.

¹²³ V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 174.

¹²⁴ MC inv. nr. 14459.

¹²⁵ *Ibidem*, 14189.

¹²⁶ *Ibidem*, 14464.

M 4, schelet de femeie păstrat în întregime, mâinile situate pe piept (Pl. 7/16).

Inventar: pe bazin o pafta din argint aurit compusă din două piese ornamentate cu motive florale¹²⁷ constând din frunze de stejar stilizate și ghindă. Ambele piese au 19,600 g. și diametrul fiecăruia este de 35 mm (Pl. 16/6), 15 mărele din sticlă verde cu diametrul de 3,5 mm¹²⁸.

M 5, Schelet de femeie păstrat în întregime, mâinile situate pe piept.

Inventar: în zona toracelui, două aplice de îmbrăcăminte din argint aurit în formă de rozete cu perle din argint dispuse pe circumferință și câte una în mijlocul piesei¹²⁹. Diametrul piesei 19 mm și greutatea 3,300 g. (Pl. 13/7). Piesă databilă în secolele XV—XVI¹³⁰. O monedă din argint din anul 1535 emisă în timpul lui Ferdinand I¹³¹.

Caseta A

M 1, (—0,60 m.)¹³². Schelet incomplet. S-au descoperit claviculele; fragmente de bazin, părți din coloana vertebrală, fragmente de femure, fragment de radius, tibiile și calcaneum (unu).

M 2, (—0,85 m.). Morminte deranjate. S-au dezvelit părți aparținând a două schelete, „in situ“, mâna dreaptă situată pe bazin, și șase coaste, fragment din coloana vertebrală. De la al doilea schelet s-a păstrat femurul stâng. În partea estică a casei au fost surprinse mai multe fragmente de femur și tibia.

M 3, (—1,10 m.). Mormint deranjat. „In situ“ s-a conservat coloana vertebrală, mâna stângă pe torace, coastele din partea stângă, craniul era fragmentat.

Inventar: șapte copci din sîrmă de argint¹³³ (Pl. 9/2).

M 4, (—1,30 m.). Un schelet parțial păstrat. S-a dezvelit craniul, trei coaste, antebrațul, radius, cubitusul de la mâna stângă, fragmente din falangele mâinilor, fragmente din ba-

¹²⁷ *Ibidem*, 14177.

¹²⁸ *Ibidem*, 14464.

¹²⁹ *Ibidem*, 14410.

¹³⁰ V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 174.

¹³¹ L. Huszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935, MC inv. nr. 14445.

¹³² Cifrele din paranteză reprezintă adîncimea la care a fost descoperit scheletul.

¹³³ MC inv. nr. 14453.

zin, femurele, fragmente din tibia de la piciorul drept (Pl. 8/1).

Inventar: inel sigilar din argint, placă în formă octogonală are în incizie un scut în interiorul căruia are gravat un braț înarmat, în registrul superior inițialele KM¹³⁴ (Pl. 11/2).

M 5, (—1,70 m.). Schelet aproape complet calcinat. S-a dezvelit „in situ“ femurul stîng, fragmente din tibia, coaste fragmentate, un fragment din radius, calcaneum de la piciorul drept. Calcinarea s-a datorat în mare măsură și solului foarte acid.

Inventar: în zona toracelui 11 nasturi din argint aurit în formă de ciupercă¹³⁵, fiecare avînd 2,00 g. și lungimea de 17,2 mm (Pl. 10/2).

M 6, (—2,30 m.). Schelet calcinat descoperit într-un strat de nisip și pietriș, păstrîndu-se doar femurul stîng, un fragment din tibia, fragmente de coaste, un fragment din radius.

Caseta B

Acest spațiu a fost folosit ca loc de înhumare și după părăsirea bisericii.

M 1, (—0,20 m.). Schelet în perfectă stare de conservare. Scheletul s-a păstrat „in situ“ cu orientarea este—vest ce respectă riguros axul bisericii (Pl. 8/2). Mîinile situate pe piept, în jurul craniului cinci bucăți de cărbune.

Inventar: pe inelarul mîinii drepte, un inel din bronz cu șaton în formă hexagonală¹³⁶ în care a fost montată o piatră prețioasă ce s-a pierdut. (Pl. 12/4). Inelul are 1,700 g., diametrul verigii 17,3 mm. În mîna dreaptă o monedă din anul 1591¹³⁷ emisă în timpul lui Rudolf al II-lea.

M 2, (—0,30 m.). Schelet de femeie, bine conservat, mîinile pe piept, două bucăți de cărbune în dreapta craniului.

Inventar: pe inelarul mîinii stîngi, un inel din bronz din sîrmă răsucită¹³⁸, pe șaton a existat o montură din argint care s-a pierdut (Pl. 11/1), inelul are 1,00 g., diametrul verigii 20,1 mm.

M 3, (—0,30 m.). Schelet incomplet. S-au păstrat doar femurele, tibiile și peroneele.

¹³⁴ *Ibidem*, 14441.

¹³⁵ *Ibidem*, 14132.

¹³⁶ *Ibidem*, 14442.

¹³⁷ L. Huszar, *op. cit.*, p. 162, c. 1059. MC inv. nr. 14445.

¹³⁸ MC inv. nr. 14460.

M 4, (—0,75 m.). Schelet parțial păstrat și conservat. S-a găsit craniul, coloana vertebrală, o claviculă, jumătatea stângă a bazinului, femurul stîng și peroneul de la piciorul drept.

M 5, (—0,85 m.). Schelet în perfectă stare de conservare, mîinile situate pe piept.

M 6, (—0,85 m.). Mormînd deranjat, găsindu-se doar craniul fragmentat și tasat, și o porțiune din coloana vertebrală.

M 7, (—1,00 m.). Schelet de femeie, bine conservat, mîinile situate pe piept.

Inventar: în zona craniului două fragmente de țesătură cu fir metalic¹³⁹, două ace de voal din bronz¹⁴⁰, trei bucăți de cărbune.

M 8, (—1,30 m.). Fragmente dintr-un schelet. „In situ“ s-a găsit o coloană vertebrală, radius, cubitus de la mîna dreaptă.

M 9, (—1,50 m.). Fragmente dintr-un schelet. S-au păstrat coastele și fragmente de antebraț și un femur deranjat din loc.

M 10, (—1,60 m.). Schelet complet, mîinile pe piept, craniul îndreptat ușor spre dreapta.

Inventar: în mîna dreaptă o monedă din argint din anul 1551¹⁴¹ emisă în timpul lui Ferdinand I.

M 11, (1,80 m.). Schelet parțial păstrat. S-a descoperit craniul, coloana vertebrală, coastele din partea dreaptă a toracelui, bazinul piciorului drept, antebrațul, radius, cubitus de la mîna stîngă (Pl. 8/3).

M 12, (—2,10 m.). Schelet de copil, mîinile situate pe bazin¹⁴².

Inventar: în zona toracelui, două bucăți dintr-o țesătură cu fir din argint, nouă copci din argint¹⁴³ (Pl. 9/2), și o aplică¹⁴⁴ prinsă probabil pe o curea (Pl. 10/11), o cochilie de melc.

M 13, (—2,30 m.). Schelet de adult, craniul nu a fost găsit, restul scheletului bine conservat.

¹³⁹ Fragment dintr-o dantelă (ciptă), lucrată cu mina cu croșeta pe care au fost aplicate mărgeluțe de sticlă și perle. Motiv decorativ perpetuat pînă azi pe ciupagele, poalele și catrințele din satele Peștere, Sacu, Tincova, Maciova (vezi piesele din colecția Muzeului din Căransebeș, inv. nr. 974, 1049, 952).

¹⁴⁰ MC inv. nr. 14459.

¹⁴¹ L. Huszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935, MC inv. nr. 14445.

¹⁴² Pentru sec. XIV, se face mențiunea că morții erau îngropați cu mîinile pe bazin, vezi B. Tuchman, *O oglindă îndepărtată. Urgisitul secol XIV*, vol. 2.

¹⁴³ MC inv. nr. 14450, V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 171.

¹⁴⁴ MC inv. nr. 14464.

Inventar: două bucăți din scîndurile sicriului avînd dimensiunile de 9×3 cm și 11×4 cm, nouă cuie de sicriu.

M 14, (—2,50 m.). Schelet incomplet. S-au găsit fragmente de craniu, părți din coloana vertebrală, femurele, fragmente din calcaneu, tibiile și peroneele.

M 15, (—2,75 m.). Schelet parțial conservat. S-au păstrat părți din craniu, fragmente din coloana vertebrală, coaste, mîna stîngă așezată pe bazin, clavicula stîngă, partea stîngă a bazinului, femurul stîng, un fragment din femurul drept. Scheletul era deplasat spre dreapta.

M 16, (—2,75 m.). Schelet incomplet. S-a păstrat un fragment din craniu. Mîinile așezate pe piept, lipsesc falangele de la membrul inferior stîng.

Caseta C

M 1, (—1,25 m.). Schelet incomplet păstrat. Mormîntul a fost deranjat de fundația zidului unei case din secolul XVIII. S-a păstrat „in situ”: fragmente din craniu, tibiile, un femur, un fragment din bazin.

Inventar: o aplică din argint cu motive florale, avînd lungimea de 16 mm și 1,800 g.¹⁴⁵, (Pl. 12/2), trei cuie de sicriu.

M 2, (—1,40 m.). Mormînd deranjat, scheletul parțial păstrat. A fost dezvelit craniul, două coaste, femurele, tibia, peroneul de la piciorul drept, bazinul.)Pl. 8/4).

Inventar: în zona bazinului șase copci din argint¹⁴⁶ (Pl. 9/1). Pe inelarul mîinii stîngi, un inel fragmentat din care s-a recuperat partea superioară a verigii, în șaton încastrat un turcoaz¹⁴⁷. Inelul are greutatea de 2,900 g., diametrul verigii 21,3 mm (Pl. 16/5).

M 3, (— 1,40 m). Mormînt deranjat. Mai multe părți din schelet erau împărțiate. S-a găsit craniul tasat, o claviculă, antebrațul stîng, fragmente din coloana vertebrală.

M 4, (—2,00 m.). Schelet complet, mîinile pe piept. Scheletul s-a păstrat, dar puternic calcinat datorită adîncimii la care a fost înhumat (Pl. 8/5).

Inventar: pe oasele toracelui au fost descoperiți opt nasturi din argint în formă de ciupercă¹⁴⁸ (Pl. 10/2).

¹⁴⁵ *Ibidem*, 14448.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 14450.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 14429.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 14182.

Caseta D

M 1, (— 1,80 m.). Schelet incomplet. S-au păstrat femurele, tibiile, două coaste din partea dreaptă a toracelui, fragmente din bazin, metatarsiene, tarsiene, falângele și calcaneele membrelor inferioare (Pl. 8/6).

Inventar: în zona toracelui zece copci din argint¹⁴⁹ cu diametrul de 14,5 mm (Pl. 9/4), lângă calcaneu două potcoave din fier databile în secolele XV—XVI¹⁵⁰.

M 2, (— 2,05 m.). Morminte deranjate. Cele două schelete erau suprapuse din cauza tasării. S-a păstrat: segment din coloana vertebrală, fragmente din calota craniană, antebrațul stîng, fragmente din bazin, trei femure, tarsienele și falangetele de la piciorul drept.

Inventar: patru copci din argint¹⁵¹ identice cu cele de la M 1, (Pl. 9/4).

M 3, (— 2,50 m.). Schelet complet aparținînd unui bărbat, mîinile situate pe piept.

Inventar: cinci copci din sîrmă de argint¹⁵² (Pl. 9/5). Copca are 1,600 g. și lungimea 17 mm.

Caseta E

M 1, (— 2,40 m.). Schelet bine conservat aparținînd unui copil craniul este ușor tasat.

Inventar: pe torace două cochilii de melc, în jurul craniului trei bucăți de cărbune.

M 2, (— 2,65 m.). Dintr-un schelet s-a păstrat conservat „în situ” doar coloana vertebrală, mîna dreaptă situată pe piept, restul scheletului s-a calcinat.

Caseta F

Caseta a fost deschisă după cercetarea criptei construită în absida altarului după dezafectarea bisericii și în care au fost înhumați 15 decedați de ciumă. De altfel cele două morminte descoperite au fost situate în partea estică a casetei.

M 1, (— 1,35 m.). Schelet complet, mîinile pe piept (Pl. 8/7).

Inventar: lângă craniu bucăți de cărbune, pe inelarul mîi-

¹⁴⁹ *Ibidem*, 14454.

¹⁵⁰ M. Roška, *op. cit.*, p. 28, fig. 18/2.

¹⁵¹ MC inv. nr. 14454.

¹⁵² *Ibidem*, 14452.

nii stîngi, un inel din bronz avînd pe verigă ştanţate iniţialele HS¹⁵³ veriga inelului are 19,7 mm (Pl. 12/6).

M 2, (— 1,35 m.). Schelet incomplet. S-a descoperit „in situ“ fragmente din craniu, mîinile plasate pe bazin, femurele, tibia de la piciorul drept, calcaneele şi falangele piciorului drept.

Caseta I

M 1, (— 1,10 m.). S-au descoperit două cranii conservate „in situ“.

Inventar: între cele două cranii, o monedă din argint din anul 1577¹⁵⁴ emisă în timpul lui Maximilian al II-lea.

M 2, (— 1,20 m.). Mormînt deranjat. S-a păstrat craniul, femurele, tibia, calcaneum, şi un fragment dintr-o coastă.

M 3, (— 2,00 m.). Schelet parţial păstrat. Au fost dezvelite: coloana vertebrală, antebraţul drept, radius, cubitus de la mîna dreaptă, jumătatea dreaptă a bazinului, membrele inferioare în întregime, mîinile erau situate pe bazin.

M 4, (— 2,30 m.), Schelet incomplet. S-au păstrat doar radius, şi cubitus de la ambele mîini situate pe piept, metatarsiene, tarsiene, falange, calcaneele membrelor inferioare.

Inventar: 17 mărgelile albe din sticlă cu diametrul de 4 mm¹⁵⁵ două potcoave din fier.

M 5, (— 2,50 m.). Schelet incomplet. Se păstrează craniul, cutia toracelui, antebraţele.

Inventar: lîngă tîmpla dreaptă s-a găsit o monedă din argint din anul 1571¹⁵⁶ emisă în timpul lui Maximilian al II-lea.

M 6, (— 2,50 m.). Mormînt deranjat. Din schelet s-a păstrat doar craniul, membrul superior drept, jumătatea dreaptă a bazinului, partea dreaptă a toracelui, coloana vertebrală, radius, cubitus, oasele carpiene, metacarpiene şi falangele mîinii stîngi.

M 7, (— 2,70 m.). Schelet incomplet. S-a păstrat craniul aşezat cu faţa spre stînga, mîna stîngă aşezată pe piept, radius, cubitus, metacarpienele şi falangele mîinii drepte. Mîinile erau aşezate pe piept. Membrele inferioare s-au păstrat în întregime.

Inventar: două potcoave din fier foarte prost conservate.

¹⁵³ *Ibidem*, 14436.

¹⁵⁴ MC inv. nr. 14445, L. Huszar, *op. cit.*, p. 150, c. 993.

¹⁵⁵ MC inv. nr. 14464.

¹⁵⁶ MC inv. nr. 14445, L. Huszar, *op. cit.*, p. 150, c. 992.

Caseta II

M 1, (— 1,40 m.). Schelet complet de femeie, mîinile situate pe piept (Pl. 8/8), Mormîntul a fost plasat paralel cu scările de la intrarea principală în biserică avînd astfel orientarea nord-sud. Mormînt ce se datează după dărimarea bisericii.

Inventar: pe inelarul mîinii stîngi, un inel din aur¹⁵⁷, avînd pe şaton montat un opal, iar pe verigă în partea superioară, de o parte şi de alta a şatonului sînt montate cîte două smaragde şi două rubine. Opalul este pus pe şaton cu patru gheare. Partea inferioară a verigii este ornamentată cu incizii transversale, iar veriga pe interior sub şaton este de asemenea ornamentată¹⁵⁸ (Pl. 17/1).

M 2, (— 1,60 m.). Schelet parţial păstrat. S-au găsit „în situ“: cra-iul şi bazinul iar mîinile erau pe piept (Pl. 8/9).

Inventar: o monedă din argint din anul 1540¹⁵⁹ emisă în timpul lui Ferdinand I.

M 3, (— 1,75 m.). Schelet incomplet. S-a păstrat: craniul, femurele, tibiile, peroneele, tarsiene, metatarsiene şi falangele de la membrele inferioare.

Inventar: în zona calcaneelor două potcoave din fier.

M 4, (— 1,90 m.). Schelet deranjat. Oasele scheletului erau răvăşite în jurul craniului. S-a descoperit craniul, patru coaste, o claviculă, antebrăţele carpiene, metacarpiene, falange, bazinul.

M 5, (— 2,00 m.). Schelet complet, mîinile situate pe bazin (Pl. 8/10).

Inventar: două perechi de copci din argint de formă semi-sferică¹⁶⁰, copca are 1,350 g., d'ametru 11 mm (Pl. 9/7). S-au păstrat două bucăţi din scindurile sicriului, una de 193/24 cm şi alta de 150/20 cm.

M 6, (— 2,00 m.). Mormînt răvăşit. S-a găsit doar craniul, cinci coaste, un femur şi trei fragmente de bazin.

M 7, (— 2,15 m.). Mormînt deranjat. S-au găsit fragmente din coloana vertebrală, trei coaste.

¹⁵⁷ MC inv. nr. 14187.

¹⁵⁸ Decorarea interiorului monturii se practica în spaţiul sud dunărean încă din sec. XIII, vezi S. Gheorghieva, D. Bucinski, *Starato zlatarstvo vâv*, Vraţa, Sofia, 1959, p. 108—109.

¹⁵⁹ MC inv. nr. 1445, I. Huszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935.

¹⁶⁰ MC inv. nr. 14455.

Inventar: o bucată dintr-o scî dură de sicriu de dimensiunile $75 \times 25 \times 3$ cm.

M 8, (— 2,25 m.). Schelet complet de bărbat, mîinile situate pe piept.

Caseta III

M 1, (— 0,60 m.). Morminte de copiii, deranjate. S-au găsit patru cranii cu fața în sus, șapte coaste, un fragment din coloana vertebrală.

Inventar: două cochilii de melc.

M 2, (— 1,05 m.). Schelet complet de copil. Craniul era ușor tasat, mîinile situate pe piept.

Inventar: șase copci din argint cu diametrul de 12,1 mm și 0,750 g.¹⁶¹ (Pl. 9/2), cinci bucăți de cărbune, o cochilie de melc.

M 3, (— 1,20 m.). Schelet complet de copil, cu mîinile pe piept.

Inventar: în zona toracelui s-au găsit trei cochilii de melc.

M 4, (— 1,40 m.). Morminte deranjate. Au fost descoperite două cranii fragmentate, două fragmente de bazin, două femure, un radius o tibia, două peronee. (Pl. 8/11).

Inventar: o monedă din argint din anul 1550¹⁶², emisă în timpul lui Ferdinand I.

M 5, (— 1,80 m.). Schelet incomplet. S-au păstrat membrele inferioare, mîna stîngă situată pe bazin, clavicula stîngă, bazinul mîna dreaptă așezată de-a lungul corpului.

Inventar: lîngă calcanee, două potcoave din fier.

M 6, (— 1,80 m.). Schelet complet de bărbat, mîinile pe piept, capul înclinat spre dreapta.

Caseta IV

M 1, (— 1,40 m.). Schelet incomplet. S-a păstrat doar coloana vertebrală, bazinul și femurele (Pl. 8/12).

Inventar: o monedă din argint din anul 1573¹⁶³ (denar emis în timpul alui Maximilian al II-lea).

M 2, (— 1,60 m.). Schelet parțial păstrat, au fost găsite craniul, mîna dreaptă fără falange, partea dreaptă a scheletului, șase coaste din partea dreaptă a toracelui, mîinile erau așezate pe piept.

¹⁶¹ V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 171, MC, inv. nr. 14447.

¹⁶² MC inv. nr. 11445, L. Iluszar, *op. cit.*, p. 143, c. 935.

¹⁶³ MC inv. nr. 14445, L. Iluszar, *op. cit.*, p. 150, c. 992.

M 3, (— 1,60 m.). Schelet de bărbat păstrat în întregime, mâinile situate pe piept.

Caseta V

M 1, (— 1,05 m.). Schelet parțial păstrat. S-a descoperit „in situ“, craniu fragmentat, bazinul, mina dreaptă așezată pe bazin.

Inventar: două potcoave din fier.

M 2, (— 1,20 m.). Schelet de copil păstrat în întregime cu mâinile așezate pe piept.

Inventar: în zona toracelui, șase copci din argint¹⁶⁴ (Pl. 9/2), lângă timpla stîngă, o scoică albă.

Caseta VI

M 1 (—0,75 m). Morminte deranjate, patru cranii în poziții diferite fără maxilarele inferioare, bazin, un radius și un femur (Pl. 8/13).

Inventar: o monedă din argint din anul 1577¹⁶⁵, emisă în timpul lui Maximilian al II-lea.

M 2, (— 0,90 m.). Schelet de bărbat păstrat în întregime, mâinile pe piept.

Inventar: în jurul craniului, cinci bucăți de cărbune, în zona toracelui patru copci din argint¹⁶⁶ (Pl. 9/2).

M 3, (— 0,90 m.). Schelet incomplet. S-a păstrat craniul fragmentat, cubitus de la mîna dreaptă, mîna stîngă în întregime situată pe piept, bazinul.

M 4, (— 1,20 m.). Schelet complet de bărbat, mâinile situate pe piept. Lîngă timpla dreaptă s-au găsit patru bucăți de cărbune.

Caseta VII

M 1, (— 0,60 m.). Schelet complet de copil, orientat est-vest de-a lungul zidului de fundație al bisericii de pe latura nordică (Pl. 8/14).

Inventar: șase butoni — aplică din argint¹⁶⁷ ce au fost prinși pe o curea de piele, jumătate dintr-o pafta din argint

¹⁶⁴ MC inv. nr. 14447.

¹⁶⁵ L. Huszar, *op. cit.*, p. 150, c. 993, MC inv. nr. 14445.

¹⁶⁶ MC inv. nr. 14450.

¹⁶⁷ *Ibidem*, 14435.

aurit cîmpul paftalei de formă dreptunghiulară cu marginile punctate cu perle din argint¹⁶⁸, este ornamentat cu lujere scurte și crini cu lobii rotunjiți, extremitatea paftalei frumos ornamentată cu elemente zoomorfe (pasăre, ciine, cap de șarpe) trei bucăți de țesătură cu fir metalic pe care erau dispuse perle în formă de cerculețe. Aplica buton are 3,200 g. și diametrul de 19 mm (Pl. 13/5). Piesele pot fi datate în secolele XV—XVI¹⁶⁹, o monedă din argint din anul 1580¹⁷⁰, emisă în timpul lui Rudolf al II-lea.

M 2, (— 0,80 m.). Schelet de copil păstrat în întregime, miinile pe piept, orientarea mormîntului est-vest.

Inventar: patru copci din argint¹⁷¹ (Pl. 9/3), o scoică albă, două bucăți dintr-o țesătură cu fir de argint.

Cripta din altar

Cripta a fost construită din cărămidă după dărîmarea bisericii. Are dimensiunile de 1,90 m × 2,20 m × 1,95 m, păstrate pe o înălțime de 0,45 m. În interiorul ei au fost înhumați 15 decedați de ciumă. Mormintele au orientarea est — vest. Peste ei a fost pusă o mare cantitate de lapte de var. Se pare că au decedat în urna marei ciume din 1582 ce a făcut ravagii în Caransebeș și în împrejurimi. Nu s-a găsit nici un fel de piesă de inventar. Cripta a fost acoperită cu scînduri, găsindu-se foarte multe cuie de fier folosite la capacul acesteia.

Necropola

Situată la estul absidei altarului. S-a deschis o casetă de 8 m × 2 m, în care au fost surprinse șase schelete parțial păstrate. Scheletele au fost găsite la 3,75 m adîncime într-un strat de pietriș și nisip.

M 1, schelet incomplet. S-a păstrat: mina dreaptă așezată pe lingă corp, coloana vertebrală, humerusul stîng, femurul stîng, un fragment de cubitus.

¹⁶⁸ MC inv. nr. 14438. Model păstrat din antichitate. Paftaua se încadrează în ornamentica romanică; vezi F.S. Meyer, *Ornamentica*, vol. 1, București, 1988, p. 210—211.

¹⁶⁹ V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 174.

¹⁷⁰ MC inv. nr. 14445, L. Huszar, *op. cit.*, p. 162, c. 1059.

¹⁷¹ MC inv. nr. 14446.

M 2, schelet parțial păstrat, orientat est — vest. S-au găsit doar femurele, tibiile, peroneele și calcaneele.

M 3, schelet de copil, orientat est — vest, s-a păstrat clavicula stîngă, mîna dreaptă așezată pe lingă corp, fragmente de coastă, un fragment din femurul drept.

M 4, schelet incomplet, păstrîndu-se un fragment din calota craniană, femurele, tibia și peroneul de la piciorul drept. Oasele erau puternic calcinate datorită adîncimii și a stratului nisipos umed în care a fost înhumat.

M 5, schelet incomplet, orientat est — vest. S-au păstrat doar femurele, tibiile, peroneele și calcaneele.

Inventar: două potcoave din fier, puternic oxidate.

M 6, schelet parțial păstrat. „In situ“ — s-au descoperit: radius cubitus de la mîna dreaptă ce era situată lingă corp, un fragment din bazin, femurul drept, tibia de la piciorul stîng.

Inventar: o brățară din bronz ce se datează în secolele XI—XII¹⁷².

Toate mormintele descoperite „in situ“ au avut orientarea est-vest, cu o abatere specifică plasării întregului monument. Morminte cu abateri de ax au fost descoperite pe latura nordică a bisericii și un mormînt orientat nord-sud a fost dezvelit în fața scărilor de la intrarea principală în biserică de pe latura vestică, dar înhumat după demolarea edificiului. Au mai fost morminte în care poziția scheletului a fost modificată datorită unor inhumări ulterioare, ca urmare a tasării pămîntului, sau a unor reînhumări mai ales în spațiile dintre contraforturi. În cripte, orientarea a fost precisă, însăși criptele fiind construite pe axa est-vest a bisericii sub pardoseala căreia erau situate:

În multe morminte au fost descoperite resturi de sicrie constînd fie din fragmente de lemn, fie din cuie din fier. Cu siguranță că toate mormintele descoperite în cripte au avut sicrie, dar datorită timpului scurs de la inhumare și pînă azi și a solului acid, acestea au dispărut.

Poziția brațelor scheletelor este variată și este foarte greu să se stabilească tipuri clare care să corespundă unei evoluții în timp. Dar trebuie precizat faptul că aproape toate mormintele descoperite „in situ“, au brațele îndoite din cot și aduse pe piept, puține au brațele situate pe zona ventrală sau pe

¹⁷² MC inv. nr. 14464. O brățară asemănătoare la Muzeul Județean de Istorie din Reșița, inv. nr. A. 53019 — M. 306/15842. Mulțumim și pe această cale d-lui D. Țeicu pentru informația dată.

Mormintele descoperite în cripte, casețe și necropolă

Nr. crt.	Cripte casețe	Schelete intacte	Schelete parțial păstrate	Schelete fără cranii	Cranii izolate	Reinhu-mări	Total
1.	1	—	—	—	—	—	—
2.	2	2	1	1	2	—	6
3.	3	—	1	—	—	—	1
4.	4	1	1	1	7	—	10
5.	5	6	—	1	5	—	12
6.	6	8	2	—	3	1	14
7.	7	14	1	—	3	—	18
8.	8	—	1	2	4	—	7
9.	9	1	—	—	9	—	10
10.	10	—	3	—	1	—	4
11.	11	2	2	—	2	1	7
12.	A	—	2	5	—	—	7
13.	B	5	4	4	—	3	16
14.	C	—	3	1	—	—	4
15.	D	1	1	2	—	—	4
16.	E	1	1	—	—	—	2
17.	F	1	1	—	—	—	2
18.	I	—	4	2	2	—	8
19.	II	3	4	1	—	—	8
20.	III	3	—	1	6	—	10
21.	IV	1	—	1	—	1	3
22.	V	1	1	—	—	—	2
23.	VI	2	1	—	4	—	7
24.	VII	2	—	—	—	—	2
25.	criptă ciumași	15	—	—	—	—	15
26.	necropolă sec. IX—XII	—	1	5	—	—	6
	TOTAL	69	36	27	48	5	185

bazin în mod simetric sau asimetric. În necropolă au fost dezvelite două morminte cu brațele siutate paralel cu corpul și în cripta șapte un schelet avînd o mîină pe piept și una paralel cu corpul.

Mormintele dezvelite în partea estică a bisericii, databile din secolele XI--XII demonstrează că aici a fost o veche necropolă a orașului Caransebeș în interiorul căreia a fost construită inițial o biserică din lemn și apoi o construcție din piatră, pe locul probabil a unui edificiu roman.

Inventarul din morminte

El constă din monede, inele, cercei, piese de costum, catarama copci și aplici din argint sau argint aurit. Monedele au fost depuse de regulă cîte una în mormînt, fiind găsite în mîină, pe pieptul sau lîngă craniul scheletului. În două cazuri s-au găsit cîte două monede în mîina celui înhumat. Toate inelele, fie cele din bronz, argint, argint aurit sau aur s-au găsit fără excepție în regiunea mîinilor. Mai multe piese de îmbrăcăminte printre care și fragmente din țesătură cu fir metalic (argint, aur), au fost găsite în mai multe morminte din cripte sau în zona exterioară a zidurilor și contraforturilor bisericii. Fragmentele de țesătură păstrează modelele existente și azi pe piesele costumului popular românesc din satele ce au aparținut în evul mediu districtelor bănățene și în special celor din satele de munte ale Banatului. Dacă piesele de podoabă au o circulație mai largă, nu pot fi atribuite unei etnii prin excelență, fragmentele de îmbrăcăminte păstrate în mai multe morminte demonstrează categoric că purtătorii acestora au fost numai românii, numai ei au purtat, conservat și perpetuat de-a lungul veacurilor modelele pe care le întîlnim azi pe costumele țăranilor bănățeni.

Cele mai multe fragmente de țesătură au fost găsite în mormintele de femei, lucru firesc, căci opregul și ceapsa au încorporate în țesătură fir metalic, mărele și „bănuți“ ce s-au conservat pînă azi mult mai bine decît țesătura simplă de bumbac sau in. Ceapsa și opregul, piese de costum de străveche tradiție, sînt specifice portului popular românesc numai în Banat și în nici o altă regiune a țării noastre¹⁷³.

¹⁷³ E. Secoșan, *Despre tipologia portului popular din județul Caraș-Severin în Tibiscum II*, Caransebeș, 1977, p. 99.

În ceea ce privește formele podoabelor, unele dintre acestea le continuă pe cele tradiționale, dar în același timp se constată și apariția unor forme noi care vor deveni clasice în feudalismul românesc dezvoltat. Podoabele sînt caracterizate prin rafinament, printr-o remarcabilă finețe a execuției, conțin însemnate cantități de aur, dar au în componența lor și numeroase perle, rubine, smaragde, opal, carneol etc.

Se mai poate apoi constata că în arta aurului formele străine nu sînt pur și simplu importate, ci adaptate și prelucrate, ele impunîndu-se canonului local izvorit din experiența acumulată în timp și indistructibil legat de mediul concret în care s-au manifestat artele românești, inclusiv arta aurului.

Podoabele cu perle și pietre prețioase se circumscriu artei balcano-bizantine ce vădesc și demonstrează o creație locală a meșterilor artiști din țările române¹⁷⁴.

Filigranul, tehnica bizantină de origine balcano-orientală¹⁷⁵ este adoptat ca manieră favorită atît de către bijutierii bulgari cît și de aurarii și argintarii din Transilvania și Ungaria, care realizează în secolele XV—XVI, adevărate opere de artă în această tehnică. În arta filigranului se constată îmbinarea acestuia cu ornamentele perlate cu pietre prețioase. Apoi prinderea pietrelor prețioase sau semiprețioase prin gheare este caracteristic atelierelor intracarpătice¹⁷⁶.

Începînd din secolul XV, odată cu creșterea puterii otomane și diminuarea puterii bizanțului, arta acestuia este preluată de voievozii și boierii români care prin costumația podoabelor ce le poartă vor transmite în secolele următoare sub diverse forme concretizată în arta aurului, ideea romanității creștine în Peninsula Balcanică și Orient¹⁷⁷.

Datarea pieselor s-a putut face, în majoritatea cazurilor, doar între limite ceva mai largi, ținîndu-se seama de forme, de tehnica execuției, de decor sau de analogii cu alte piese datate prin monede. O primă observație care se impune în cadrul cîtorva încheieri de ordin mai general de la sfîrșitul prezentării acestor materiale este aceea că podoabele și piesele de costum purtate de cnezii și nobilii români bănățeni, în

¹⁷⁴ Șt. Burda, *op. cit.*, p. 41—43.

¹⁷⁵ C. Nicolescu, *Argintăria laică și religioasă*, București, 1968, p. 24.

¹⁷⁶ Lia Milencovici Pătrâna, *Podoabe din necropola fostei mănăstiri Comana*, în *BMI*, 2, 1973, p. 16.

¹⁷⁷ N. Iorga, *Bizanț după Bizanț. Continuitatea vieții bizantine*, cap. VI, VII.

secolele XIV—XVI, sînt cu totul asemănătoare celor obișnuite atunci și altor medii cum ar fi de pildă a membrilor comunității orașenești. Aceleași ateliere de argintari și aurari produceau pentru aceste medii, aceleași piese. Exceptînd obștiile sătești românești libere sau aservite, mai conservatoare și mai legate de tradiții, costumul și portul aveau nu atît un caracter etnic cît unul social. Dar cnezii și nobilii ortodocși caransebeșeni înmormîntați în criptele din interiorul bisericii au păstrat cu sfințenie tradiția veche românească, înmormîntîndu-se în general cu podoabe specifice lumii bizantine, cu monezi în mîini, iar femeile cu acoperămînt de cap lucrat în fir pe care erau cusute mărgelile, aplici și pandantive a căror model se păstrează din vechime pînă azi în celebrele „cepsă” bănățene sau în „petecul opregului”.

Prin calitatea lor, fragmentele din îmbrăcăminte cu fir și obiectele de podoabă descoperite în criptele bisericii aparțin cu certitudine cnezilor români bănățeni (inelele sigilare au aparținut unor mebrii ai familiilor cneziale și apoi nobiliare Măciș, Mîtnic Bizere și Călina, etc) și unor descendenți ai acestora care indiferent de vicisitudinile vremii nu și-au părăsit credința ortodoxă și pomeniți atît de des în documentele de epocă, mai ales în cele referitoare la luptele cu turcii. Cu siguranță că inelele sigilare și cele cu gemă și camee antică se transmiteau de la generație la generație. Inelele sigilare, în primul rînd dar și inelele de podoabă simplă, respectă în felul lor rangul și poziția socială ale acestor cnezi și nobili români, puternici prin numărul și prin rolul istoric pe care l-au jucat pînă în a doua jumătate a secolului XVI în districtele românești autonome bănățene.

Considerații de ordin arheologic și istoric

Constatările pe care le-a prilejuit cercetarea arheologică a bisericii medievale din centrul orașului Caransebeș au relevat o situație atît de nouă în raport cu cele cunoscute pînă acum despre cultura materială și spirituală a românilor bănățeni, din secolele XIII—XVI încît formularea unor încheieri cu caracter definitiv este dificilă. Cu toate acestea unele concluzii de ordin arheologic se impun de pe acum, în timp ce valorificarea deplină a informațiilor cîștigate din analiza complexă a monumentului se cere făcută în contextul problemelor

specifice ale trecutului Banatului de munte, al cărui centru politic, economic și spiritual a fost orașul Caransebeș.

Din punct de vedere al istoriei artei și arhitecturii medievale situația monumentului de la Caransebeș confirmă și ilustrează ideea transpunerii în piatră a unor monumente mai vechi din lemn cu unele influențe din arhitectura apuseană, specifice monumentelor din Transilvania.

Absida semicirculară a altarului, pilaștrii ce separă altarul de cor — elemente inedite pînă azi în arhitectura din țara noastră sînt argumente esențiale ce pledează pentru factura răsăriteană a lăcașului de cult. Acești pilaștrii simetrici ce separă altarul de cor nu erau altceva decît fundațiile ce susțineau arcul triumfal unde au fost plasate la început grilaje din lemn (cancelli) și apoi iconostasul. Considerăm apoi că rezultatele cercetării nu vin în contradicție cu opinia după care răspîndirea în Transilvania, ca în general în interiorul arcului carpatic a bisericilor sală cu elemente gotice timpurii s-a produs în a doua jumătate a secolului al XIII-lea¹⁷⁸.

Elementele romanice sînt relevante prin masivitatea zidurilor, absida semicirculară a altarului, ancadramentele ferestrelor și a portalului. Cele opt contraforturi au fost ridicate în a doua etapă a construirii monumentului.

Biserica a fost deci rodul unor emanații conștiente în care s-au îmbinat alături de cunoștințe și tradiții acumulate în timp din monumentele antice și construcțiile tradiționale românești bogat reprezentate în zona Caransebeș și aportul propriu al meșterilor români loțali care au îmbogățit permanent experiența transmisă de-a lungul veacurilor cu însemnate contribuții înnoitoare.

Stilul bisericii este romanic cu trecere la stilul gotic și poate fi datată la sfîrșitul secolului XIII.

Așezarea contraforturilor în axul transversal al navei ar putea sugera acoperirea ei cu două travei de bolți pe ogive, dar avînd în vedere că în mediul românesc bolțile gotice (nu romanice) pe ogive se întîlnesc după anul 1400, precum și dispoziția arhaică a corului, demonstrează că nava a fost acoperită cu tavan drept, contraforturile avînd doar rolul de întărire a rezistenței zidurilor.

Nici un document cunoscut de noi pînă în prezent și nici o piesă arheologică descoperită nu pledează că această biserică

¹⁷⁸ V. Drăguț, *Biserica din Strei*, în *SCIA*, 12, 1965, 2, p. 299—305.

ar fi aparținut ordinului călugăresc al franciscanilor. Se cunoaște că franciscanii aveau predilecție pentru biserică cu coruri dreptunghiulare simple sau pentru cele cu absidă poligonală¹⁷⁹.

Dacă aducem în discuție documentul care menționează stabilirea ordinului cerșetor al franciscanilor în Caransebeș după anul 1365, atunci trebuie acceptată ipoteza că monumentul la acea dată era de mult construit — arhitectura pledează pentru aceasta. Oricum și dacă ar fi produs al acestora biserica nu a putut fi folosită decît extrem de puțin deoarece toate înhumările, fără excepție, atît în cripte cît și în exteriorul bisericii au fost făcute după ritualul răsăritean ortodox — mormintele aparținînd românilor. Numai cei de credință ortodoxă sînt înmormîntați cu monede în mîna, bucăți de cărbun în jurul capului, etc.¹⁸⁰.

Numărul mare de morminte descoperit demonstrează faptul că și după distrugerea ei, probabil după mijlocul secolului XVI, spațiile din interiorul și exteriorul ei au fost folosite ca loc de înhumare¹⁸¹. Așa se explică construcția unei cripte pe locul altarului în care au fost înhumați 15 decedați de ciumă, sau folosirea sacristiei și parțial corul în același scop.

Mormintele descoperite în cripte au fost numeroase și cu un bogat și variat material arheologic, un număr mare de piese din aur, argint și argint aurit ce au aparținut membrilor familiilor de vază ale orașului.

Nici un mormînt dezvelit nu poartă amprenta ritualului de înhumare catolic sau al călugărilor cerșetori.

Toate mormintele dezvelite „in situ“ (185) cu patru excepții au orientarea est-vest (cu abaterea determinată de axul bisericii).

¹⁷⁹ *Die Franziskaner Orden in der Schwitz*, Laussane, 1932, F. Sessevalle, *Histoire Générale de l'Ordre de Saint François*, Paris, 1935, D. Bosković, *Stari Bar*, Belgrad, 1952, p. 103—118.

¹⁸⁰ Pentru ritul de înhumare la românii ortodocși, vezi S. Fl. Marian, *Înmormîntarea la români*, București, 1892, T. T. Burada, *Datinile poporului român la înmormîntări*, Iași, 1882.

¹⁸¹ Fl. Banffy, *Gly Architetti militari italiani di Transilvania*, Cluj, 1933, p. 26—27, arată printre altele că în timpul conflictului dintre austrieci și turci din 1595, cetatea Varadin a fost grav avariata fapt ce a determinat reconstruirea ei. Pentru procurarea materialului necesar s-a dispus demolarea catedralei medievale situată în imediata apropiere a zidurilor cetății.

Trebuie subliniat apoi faptul că toate criptele au fost construite în partea vestică a navei și nu sub cor sau centrul sau estul navei, cum există la majoritatea bisericilor și mănăstirilor franciscane sau catolice în general.

Biserica a mai avut o intrare pe latura sudică, element ce pledează de asemenea pentru factura ei răsăriteană.

Fragmente masive de ziduri descoperite mai ales în partea nordică a monumentului pledează pentru existența unui complex mănăstiresc, din care a făcut parte biserica ale cărei temelii au fost scoase la lumină.

Lespedea de altar confecționată din marmoră romană a unei construcții antice are dimensiunile după tiparele bizantine.

Se cunoaște apoi faptul că bisericile catolice abundă în sculpturi, ori în ruinele acestei biserici nu a fost descoperit nici măcar un fragment sculptural reprezentând vreun sfânt sau scenă biblică etc.

Această biserică nu reprezintă altceva prin dimensiunile ei decât dorința de afirmare a puternicei comunități ortodoxe a orașului în lupta sa economică, socială și politică împotriva feudalității străine¹⁹².

Biserica demonstrează dezvoltarea și puterea economică a acestui centru românesc din secolul al XIII-lea, care a fost orașul Caransebeș datorită rolului strategic în paza unui mare drum comercial de tranzit.

După practica vremii, meșterii au fost aduși probabil din vreun centru important din Transilvania, dar cu siguranță au fost folosiți și constructori locali, care atunci când au săpat și apoi zidit fundațiile edificiului, pe locul unei biserici anterioare din lemn au găsit morminte vechi și fără a le pune în gropi comune le-au reînhumat cu grijă în spațiile dintre contraforturi. Aceasta mai demonstrează și faptul că meșterii și constructorii locali au cunoscut că în acest cimitir au fost înhumați înaintașii lor români ce au locuit din totdeauna aceste pământuri, orașul Caransebeș având în toate timpurile o populație majoritar românească.

Această biserică completează tabloul arhitecturii românești

¹⁹² V. Vătășianu, *Probleme privind arhitectura din Moldova și Tara Românească din secolul XIV*, în *MIA*, 2, 1972, p. 60—62. Bisericile Sf. Nicolae din Rădăuți, Negru Vodă din Cîmpulung Muscel, cu toate că au planuri atipice construite și cu meșteri străini sînt biserici ortodoxe. Biserica lui Ștefan cel Mare din Feleac este ortodoxă cu toate că are elemente gotice.

de zid, influențată de curențe apusene cu un tip de plan considerat pînă în prezent ca un indiciu al activității constructive desfășurate exclusiv de maghiari și de germani.

Biserica din Caransebeș reprezintă unul dintre cele mai vechi exemple de biserică românească de zid ridicată în mediul urban, fiind cea mai veche construcție de acest tip descoperită pînă în prezent în Banat și Transilvania.

Restaurarea temeliiilor Bisericii

Temeliile de zid ale bisericii medievale românești din centrul orașului Caransebeș vor trebui puse în valoare în primul rînd prin restaurarea și protejarea acestora.

Ca urmare a sprijinului financiar și de specialitate acordat de Direcția Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor Istorice, s-a efectuat prima etapă și anume restaurarea temeliiilor bisericii urmînd ca în anii următori să se realizeze proiectul de protecție generală a întregului monument¹⁶³.

Astfel pînă în prezent s-au efectuat lucrări de protecție a ruinelor prin ridicarea zidurilor fundațiilor cu 0,60 m folosindu-se piatră de rîu și mortar. Pentru delimitarea temeliiilor vechi de stratul de protecție nou s-a realizat un rost de mortar alb gros de 6 cm. Stratul superior de protecție a fost realizat din mortar în care s-au aplicat prin apăsare pietre de rîu (Fig. 5). Pentru scurgerea apei din jurul temeliiilor este necesar să se execute un dren ce va fi racordat la canalizarea orașului precum și realizarea unui taluz de brazde în zona vestică și sudică a monumentului. Gardul confecționat din stâlpi de țevă și panouri din plasă de sîrmă va asigura o mai mare protecție a ruinelor și va împiedica accesul în incinta acestora.

Un proiect viitor prevede construcția unei clădiri speciale care să protejeze întreg monumentul și care să adăpostească în spații special amenajate toate obiectele de inventar descoperite cu prilejul efectuării săpăturilor arheologice — acest muzeu devenind astfel nu numai un punct de atracție turistic dar și un moment de reflecție asupra orașului Caransebeș — așa cum a fost în evul mediu.

¹⁶³ Mulțumim și pe această cale arh. Marta Nicolescu și Constanța Carp pentru documentație și sprijinul acordat pentru realizarea lucrărilor de restaurare.

Fig. 5 Zidurile restaurate ale bisericii

PRESCURTARI BIBLIOGRAFICE

- AMN = Acta Musei Napocensis. Cluj. I (1964) și urm.
 Arh. Mold. = Arheologia Moldovei. București. 1963.
 AIIC = Anuarul Institutului de Istorie Cluj. Cluj. I (1958) și urm.
 Banatica = Banatica. Reșița, I (1971) și urm.
 BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
 BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
 Călători = Călători străini despre Țările Române
 IDR = Inscricțiunile Țăriei romane. Ed. Academiei RSR, București, 1975.
 MC = Muzeul Caransebeș.
 MIA = Monumente Istorice și de Artă.
 Pesty F., Krassó = Pesty F., Krassóvármegye története, vol. I—IV, Budapesta. 1883—1884.
 Pesty F., Szörény = Pesty F., A Szörényi bánság és Szörény vármegye története vol. I—III, Budapesta, 1877—1878.
 RISBG = Revista Institutului Social Banat-Crișana Timișoara
 Sargeția = Buletinul Muzeului Regional Hunedoara. Deva. I (1937), II (1941), III (= Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara, 1965), IV (1966) și urm.
 SCIA = Studii și Cercetări de Istoria Artei. București.
 SCN = Studii și Cercetări de Numismatică. București.
 SCIVA = Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie București. XXV (1974) și urm.
 St. Com. C. = Studii și Comunicări. Etnografie-Istorie. Caransebeș. 1975.
 SIB = Studii de istorie a Banatului.
 Symposia = Symposia Thracologica. București. 1992.
 Thracologica
 Tibiscus = Tibiscus. Timișoara, I, 1970.

Résumé

Les premiers trois chapitres de cet ouvrage se réfèrent à l'histoire de la ville de Caransebeș, jusqu'au début du XVIIe — e siècle, à quelques familles de knezi roumaines du même district et offrent quelques considérations sur la vie religieuse des habitants de cette période-là, comme éléments introductifs pour connaître plus exactement la signification des ruines de l'église médiévale découvertes au centre de la ville, ce qui fait l'objet du chapitre IV. Ce dernier chapitre se réfère aux résultats des recherches archéologiques faites à l'église médiévale: le plan des fouilles archéologiques la planimétrie, les murs des fondations et l'élévation, les matériaux roumains découverts dans les murs et dans les cryptes, les pièces de parure des tombeaux etc.

La présentation de l'inventaire archéologique découvert met en lumière, d'une part, la richesse des notables de la ville et des Knezi roumains orthodoxes enterrés dans les cryptes de l'église et, d'autre part, la provenance ou l'inspiration de facture byzantine des objets de parure. Par ses dimensions, cette église ne représente autre chose que le désir de s'affirmer de la puissante communauté orthodoxe de la ville dans sa lutte économique, sociale et politique, à une époque où la féodalité étrangère essaya de restreindre les droits des Roumains hérités de leurs ancêtres.

La nécropole, au milieu de laquelle l'église a été dressée en murs de pierre, sur l'emplacement d'une autre église plus ancienne et qui était en bois, a conservé les tombeaux des XIe — XIIe siècles. L'inventaire découvert dans les tombeaux des cryptes des espaces de l'intérieur ou de l'extérieur de l'église, est spécifique au monde orthodoxe de ces temps-là, phénomène naturel si on prend en considération le fait que les habitants de la ville ont été en majorité accablante des Roumains.

On y présente aussi, dans des planches et des photographies, tous les objets de parure et les pièces d'architecture découverts, en base desquels quelques conclusions ont été énoncées.

Comme l'église n'est pas attestée par des documents, les opinions sur la période de sa construction peuvent être différentes, mais il faut tenir compte des étapes où elle a été édifiée, du style romain et du passage vers le style gothique.

Selon la pratique de l'époque, les maîtres maçons ont été apportés de quelque centre important de Transylvanie, mais certainement on a aussi employé des constructeurs du pays.

Caransebeș et le district de Caransebeș ont consolidé leur entité et leur individualité historiques de vieille origine roumaines en devenant

— à travers les XIVe — XVe siècles la forteresse principale de défense du Banat contre les incursions ottomanes. -

L'église de Caransebeș a été le fruit de quelques émanations conscientes où — à côté des connaissances et des traditions accumulées, le long du temps, des monuments antiques et des constructions traditionnelles roumaines richement représentées dans ce pays — se mêle aussi l'apport propre aux maîtres roumains du pays qui ont enrichi sans cesse l'expérience transmise le long des siècles par d'importantes contributions novatrices.

Summary

The first three chapters are dedicated to the history of the town of Caransebeș until the beginning of 17th century, to some „cnezial”¹ families belonging to the district of Caransebeș, and also they contain some considerations regarding the religious life of the inhabitants at the period above, as introductory elements to better understand the significations of the medieval church discovered in the center of the town (subject of 4th chapter). This is the chapter to present the archaeological research results being underlined: excavations plans, planimetry, foundation walls and election, Roman materials discovered in the walls and vaults, jewels from the tombs etc.

The archaeological inventory as presented reflects the richness of the town officials and Romanian Orthodox „cnezi” buried in there, as well as the Byzantine origin or inspiration to influence the jewels discovered in this church.

By its sizes the church represents nothing else but the strong Orthodox community desire to assert itself in the economical, social and political fight during the period that the foreign feudal power tried to limit the Roumanians' rights as they had been kept since centuries.

The necropolis in the middle of what the stone walls church had been built on the same place of an older wood one, kept the graves dated from 11th and 12th centuries. The inventory belonging to the inner and external vaults graves is entirely specific to the Orthodox world in such a period, a natural phenomenon if we consider the Romanian majority of the local population.

Photos and drawings are to present all jewels and architectural parts as they were discovered and to support some conclusions of the work.

It is no documentary mention to establish the building period, so that many opinions may come out, but we have to take account of the building stages, of the Roman style and transition to Gothic style.

According to the practice in such times, the craftsmen were brought in from an important Transylvanian center, but it is no doubt that many local craftsmen worked too.

The town and the district of Caransebeș became the principal fortress against the Ottoman forays in 14th and 15th centuries, but it also strengthened its fundamental old Romanian entity and personality.

The church built in Caransebeș was a very product of an aware emanation to mix acknowledges and traditions belonging to the antique monuments and traditional Romanian buildings well represented in such an area as well as the local Romanian craftsmen contribution to have enriched to the experience coming through times.

¹ cneaz (Rom) = mayor or a community head

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit beschreibt in den ersten drei Kapiteln die Geschichte der Stadt Caransebeş bis zum Beginn des XVII. Jahrhunderts. Dabei handelt es sich um rumänische Familien mit fürstlichem Rang, aus dem Bezirk mit demselben Name. Sie umfasst einige Bemerkungen über das religiöse Leben der Bewohner aus dieser Zeit über den genauen Sinn und die Bedeutung der Ruinen der mittelalterlichen Kirche dies um alles besser zu verstehen. Über die Kirche aus der Stadtmitte wird im IV. Kapitel Näheres gesagt und dies stützt sich auf die Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen.

Hier werden angeführt: der Plan über die Grabungen; die Planimetrie; die Grundmauern; das vertikale Bild; die römische Gegenstände — die in den Mauern und Gruften gefunden wurden; die Überreste vom Schmuck aus den Gräbern u.ä.

Die Aufzeichnungen der archäologischen Funde, beweisen einerseits den Reichtum der Oberhäupte der Stadt und der rumänisch-orthodoxen Fürsten, die in der Kirche beerdigt waren; andererseits aber debyzantinischen Ursprung der Schmuckgegenstände, welche zum Vorschein gebracht wurden.

Die Kirche bringt den Beweis den wirtschaftlichen, sozialen und politischen Kampf der lokalen orthodoxen Gemeinschaft aus der Stadt, in einer Zeit, als die fremden Feudalherren versuchten, die Rechte der autohtonen Bevölkerung zu begrenzen.

An der Stelle, an der die Kirche aus Steinmauern gebaut wurde, stand einst eine alte Kirche aus Holz, welche die Gräber aus dem XI. und XII. Jhd. bewahrte. Die entdeckten Gegenstände aus den Gruften, aus den Inneren und Äusseren der Kirche sind eigenartig für die orthodoxe Welt der Zeit. Das ist selbstverständlich, wenn man in Betracht zieht dass die grosse Wehrheit der Bevölkerung der Stadt Rumänen waren.

Es werden in Zeichnungen und Fotos alle Schmuckgegenstände gezeigt, wie auch die architektonischen Teile als Beweis dargestellt.

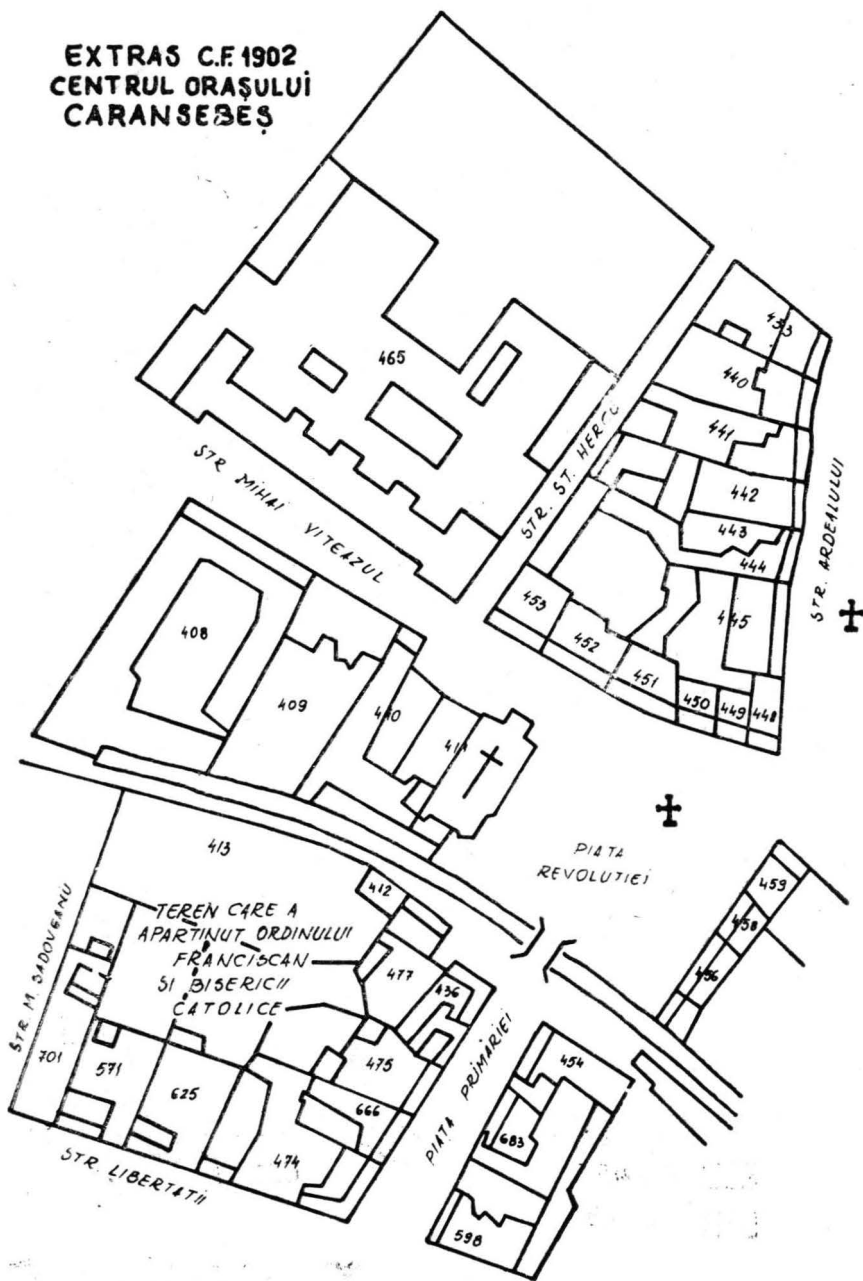
Da die Errichtung der Kirche nicht dokumentarisch erwähnt wird könnten die Meinungen über die Zeit ausemdergehen. Es muss aber die Zeitspanne, der römische Stil, wie auch der gotische Einfluss berücksichtigt werden.

Laut damaliger Geplogenheit waren die Baumeister wahrscheinlich aus einer siebenbürgischer Stadt gebracht, neben denen auch Fachleute aus der Gegend arbeiteten.

Caransebeş und der Bezirk Caransebeş hat seine geschichtliche Eigenart und Individualität, wie auch die alte rumänische Abstammung gefestigt und wurde so im XIV. und XV. Jhd. eine bedeutende Festung der Verteidigung Banats gegen die türkische Angriffe.

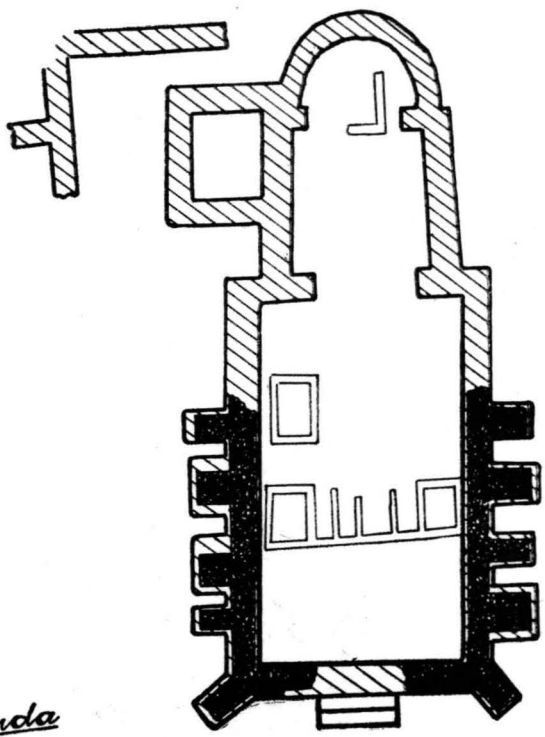
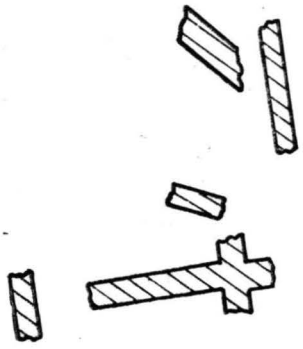
Die Kirche aus Caransebeş war das Ergebnis einer bewussten Äußerung. Hier haben sich Wissen und Tradition, Sitten und Gebräuche vereinigt. Sie sind wiederzufinden in den alten Bauten aus den Dörfern der Umgebung, aber auch in der Eigeart der rumänischen Meister, die neues Ideenreichtum in ihrer Arbeit zum Vorschein brachten.

**EXTRAS C.F.1902
CENTRUL ORAȘULUI
CARANSEBEȘ**

Pl. 1 Extras din C. F. a orașului Caransebeș 1902

PLANUL Bisericii

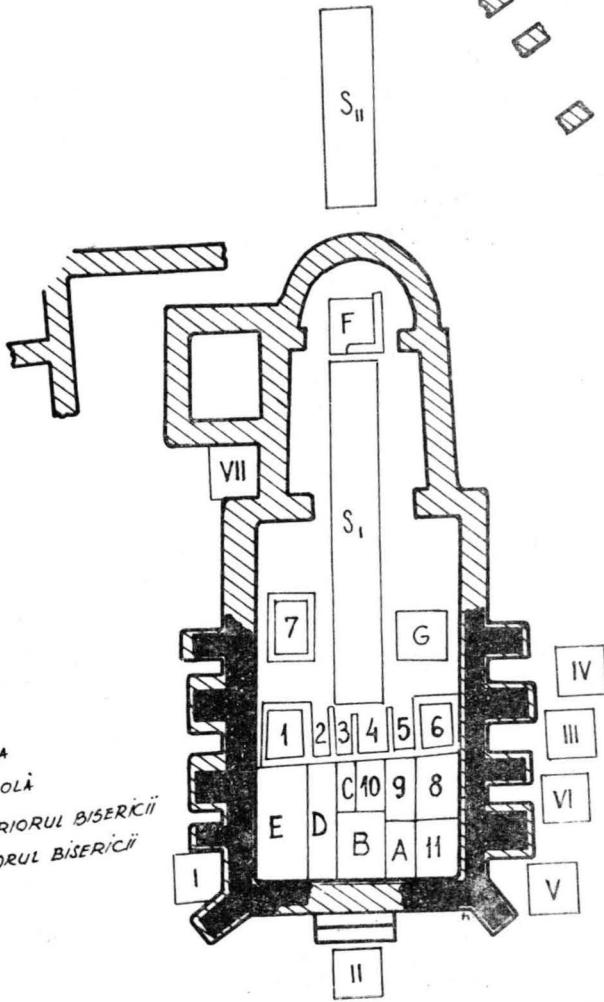
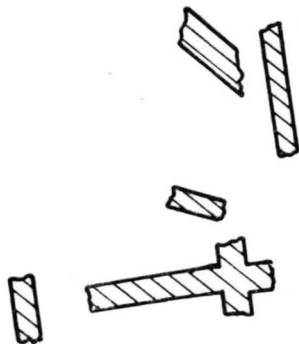
Legenda

- FUNDATIE
- ELEVATIE

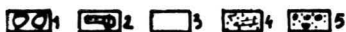
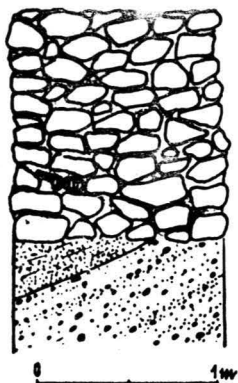
Pl. 2 Planul bisericii

PLANUL SĂPĂTURILOR
ARHEOLOGICE

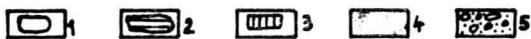
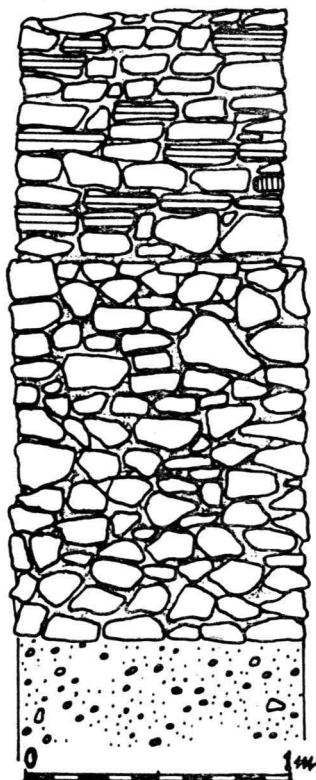
Legenda

- S_1 - SECȚIUNE MAGISTRALĂ
- S_{II} - SECȚIUNE ÎN NECROPOLĂ
- A, B, C, D, E, F, G - CASETE ÎN INTERIORUL BISERICII
- I - VII - CASETE ÎN EXTERIORUL BISERICII
- 1-7 - CRIPE

1. SECȚIUNE TRANSVERSALĂ PRIN
TEMELIA ZIDULUI NORDIC

1-BOLOVANI DE RIU, 2-FRAGMENTE DE CĂRĂMIZI
ROMANE, 3-MORTAR, 4-NISIP FİN ARGILOS,
5-PIETRIS POLIGEN SLAB SORTAT

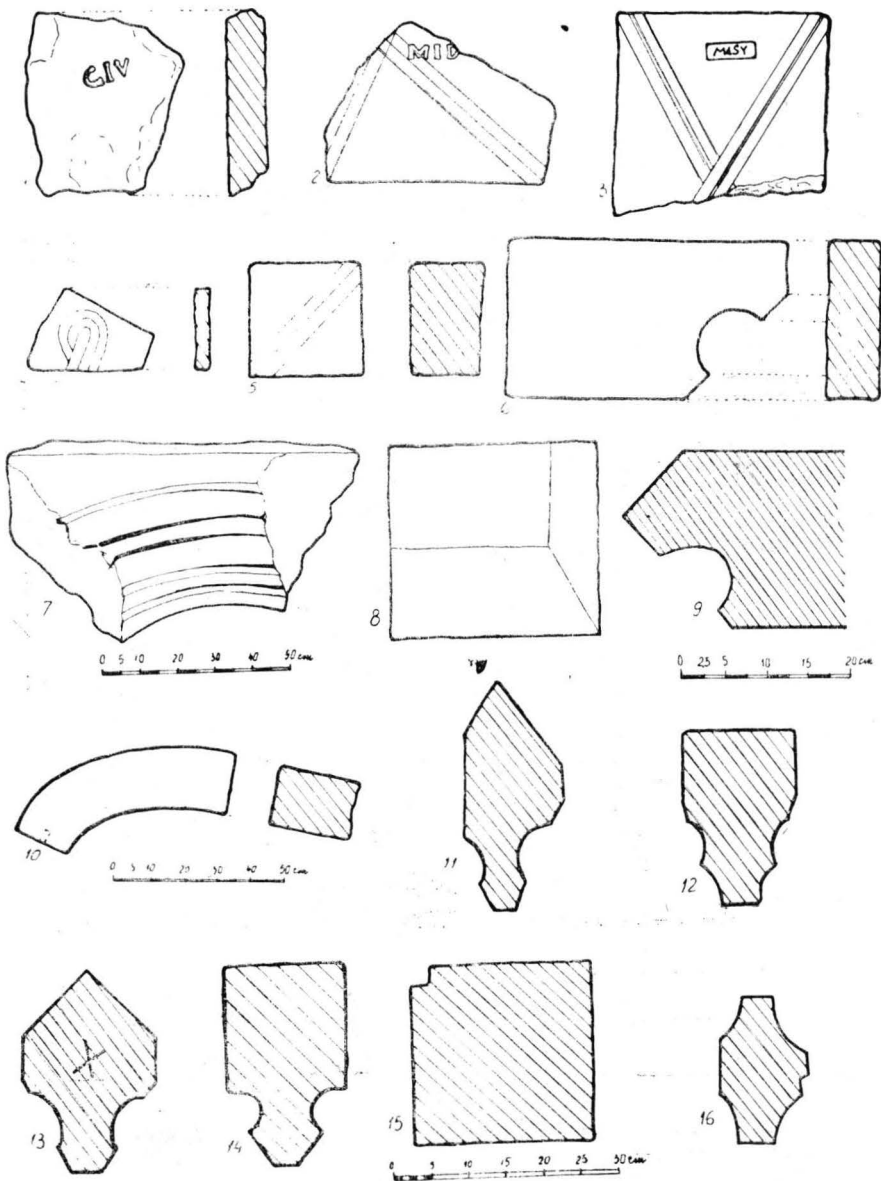

2. SECȚIUNE TRANSVERSALĂ PRIN
TEMELIA ȘI ELEVĂȚIA PERETELUI VESTIC

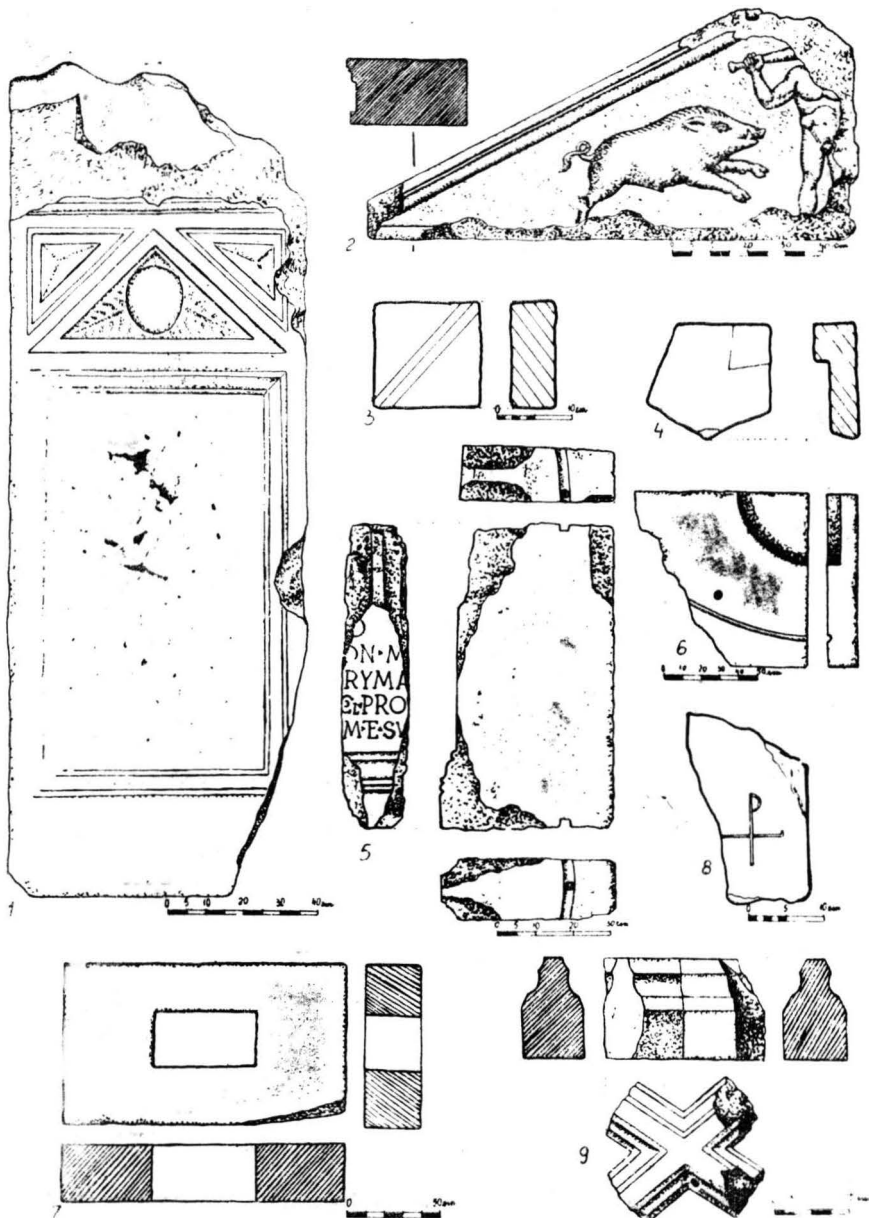
1-BOLOVANI DE RIU (GNAIS, CUARTIT), 2-CALCAR
GREZOS, 3-FRAGMENT DE CĂRĂMIDĂ ROMANĂ,
4-MORTAR, 5-PIETRIS POLIGEN NESORTAT

PLAȘA 4. -
STRUCTURA FUNDĂȚIEI
ȘI ELEVĂȚIEI

(OCT POPESCU)

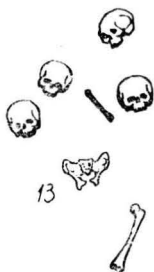
Pl. 5 Materiale romane și fragmente de arhitectură monumentală
<https://biblioteca-digitala.ro>

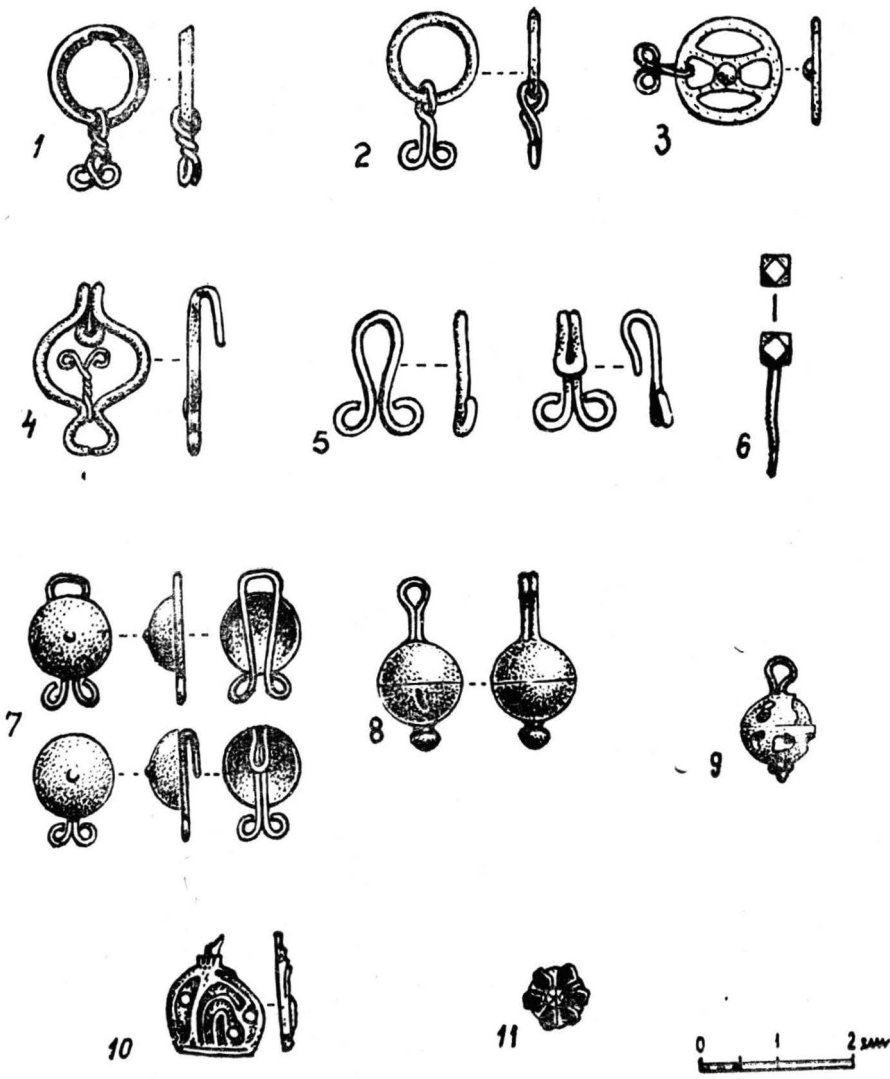
Pl. 6 Materiale romane și fragmente de arhitectură monumentală

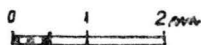
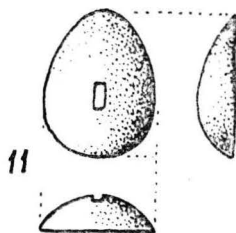
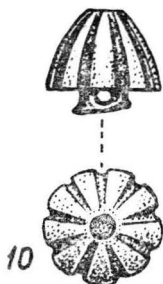
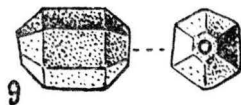
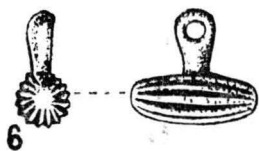
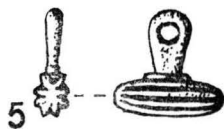
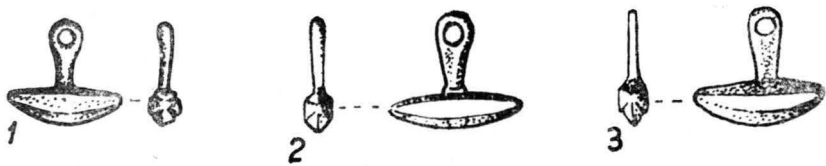
Pl. 7 Morminte

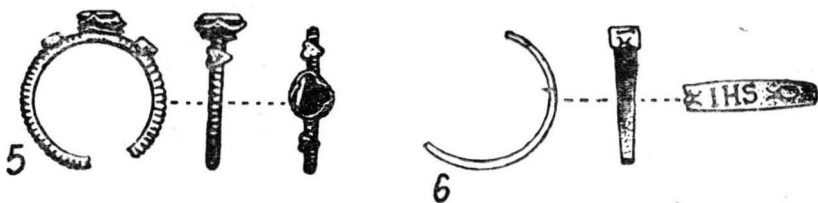
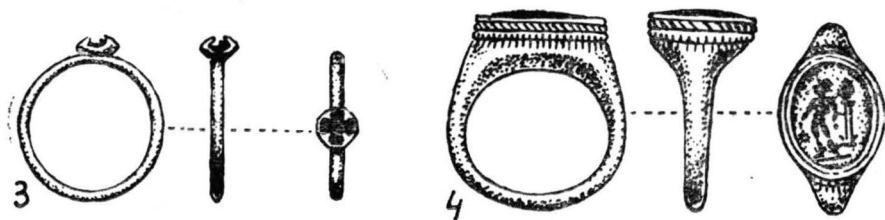
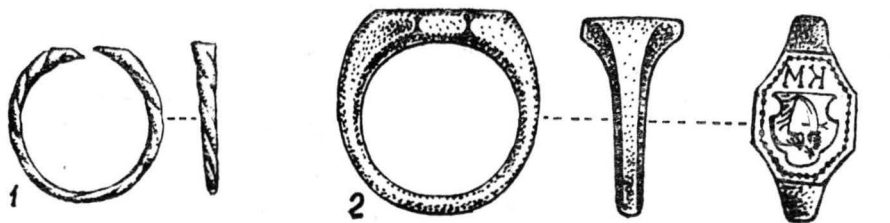
Pl. 8 Morminte

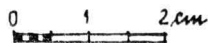
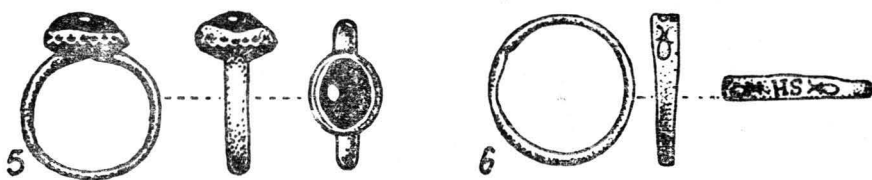
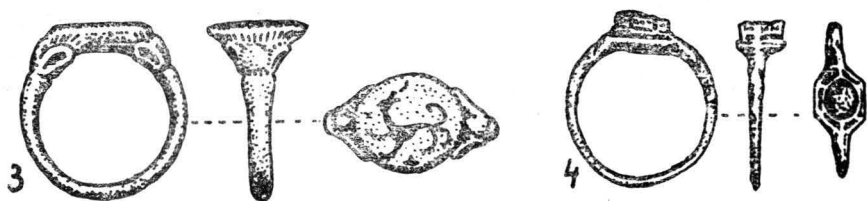
Pl. 9 Piese de podoabă din morminte
<https://biblioteca-digitala.ro>

Pl. 10 Piese de podoabă din morminte

Pl. 11 Piese de podoabă din morminte

Pl. 12 Piese de podoabă din morminte

1

2

3

4

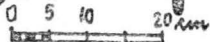
5

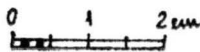
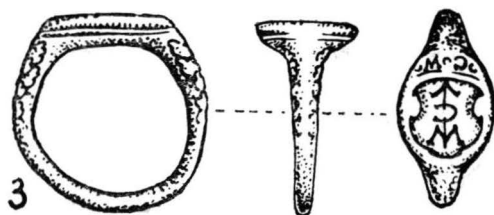
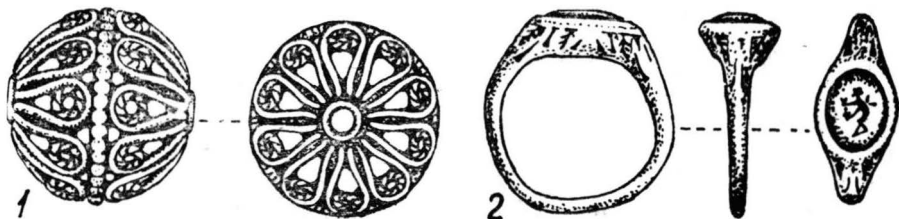
6

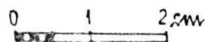
7

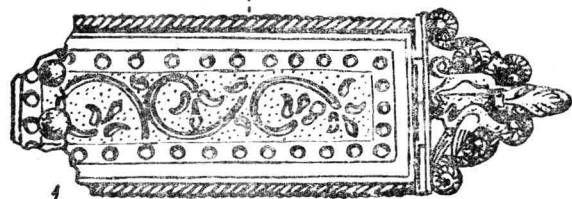
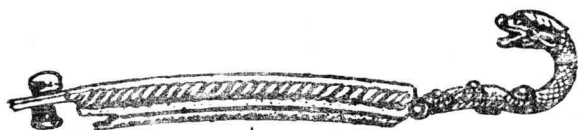
Pl. 13 Piese de podoabă din morminte

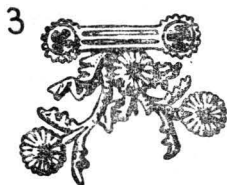
Pl. 14 Piese de podoabă din morminte

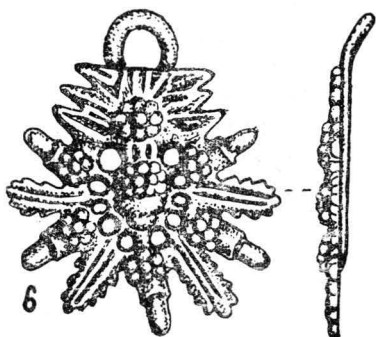
Pl. 15 Piese de podoabă din morminte

2

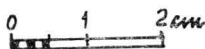
4

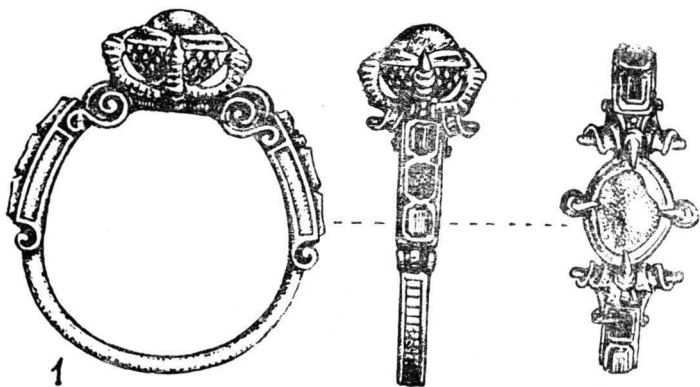
6

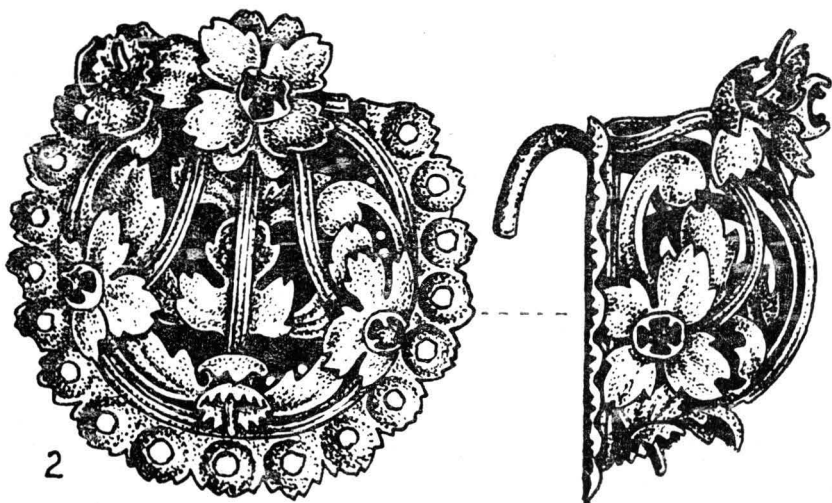
5

Pl. 16 Piese de podoabă din morminte

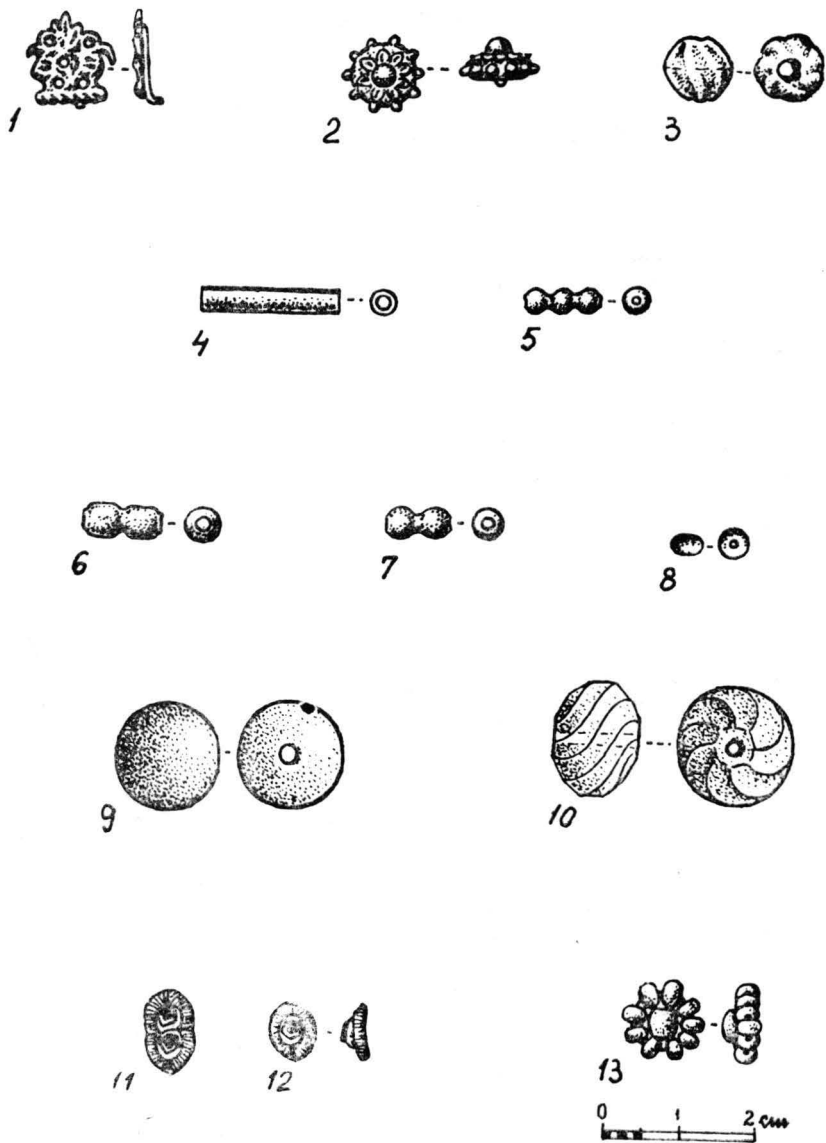
1

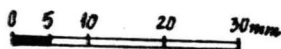
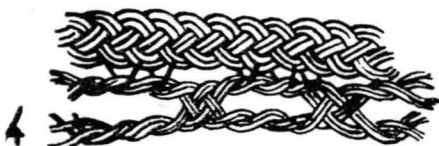
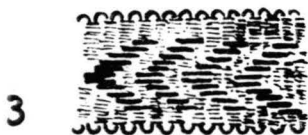
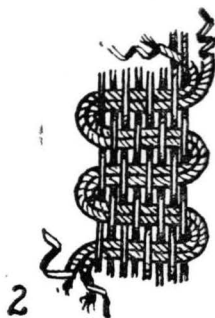
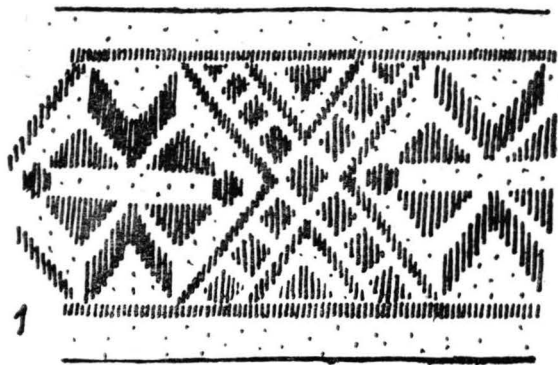
2

Pl. 17 Piese de podoabă din morminte

Pl. 18 Piese de podoabă din morminte

Pl. 19 Fragmente de țesături

Inele și cercei din aur

Podoabe din argint și argint aurit

Anticariat
Art Decor
Alba Iulia

3 lei

3/è

Lei 500

<https://biblioteca-digitala.ro>